

KERESZTYÉN IGAZSÁG

AZ ORDASS LAJOS BARÁTI KÖR FOLYÓIRATA

Új folyam 67. szám

2005. ŐSZ

Tartalom

MEDITÁCIÓ

Ordass Lajos: Gyógyulásunk titka (Mt 6, 14.) 1

EMLÉKEZÜNK

Jeles évfordulók: Hatvan éve lett püspök Ordass Lajos

Száz éve született Virág Jenő 2

Ittész Gábor: Werner Elert, a „leglutheránusabb teológus” (1885-1954) 3

TANULMÁNY

Eszmecsere a diakóniai teológiáról 9

Isó Dorottya: A közöttünk élő diakóniai teológia - avagy:

... hogy egyház maradjon egyházunk! 9

Cserháti Sándor: A diakóniai teológia érvényes hagyatéka 17

Ittész Gábor: Hogyan látom ma a diakóniai teológiát? 21

Boleczky Lóránd: „Időszerű” reformok egyházunkban 0

ASZAMVETÉS

Uj. Zászkaliczky Pálné Mirák Katalin: Tükör nélkül, homályosan... -

Történeti dilemmák az ügynökkérdés körül 27

Zászkaliczky Péter: Ügynökkérdés a Deák téri gyülekezet

múltjában (bef. rész) 38

Miklóssy Endre: Tetemrehívás 45

ELBESZÉLÉS

Ordass Lajos: Fehér vászonruha 48

HÍREINK

VERSEK

Kertész Eszter versei

TARTALMI ÖSSZESÍTŐ 56

KERESZTYÉN IGAZSÁG

Az Ordass Lajos Baráti Kör negyedévi folyóirata
Független evangélikus teológiai és kritikai lap

Új folyam 67. szám – 2005. ŐSZ

Felelős szerkesztő: Ittész Gábor (tel.: 96-336-693)

Felelős kiadó: id. Zászkaliczky Pál (tel.: 27-359-291)

A szerkesztőbizottság tagjai:

Isó Dorottya, Ittész János, Jankovits Béla

Szerkesztőség: 9025 Győr, Rát M. tér 2.

E-mail: olbkkerig@mail.datanet.hu

Kiadóhivatal: 1114 Budapest, Bocskai út 10.

Postacím: 2151 Fót, Ibolyás u. 3/A.

Csekkszám: Ordass Lajos Baráti Kör

Budapest – OTP XI. ker. 11711034-20081452

Nyomdai kivitelezés: OOK-Press Kft., Veszprém

Felelős vezető: Szathmáry Attila

Ordass Lajos

Gyógyulásunk titka

*„Ha megbocsátjátok az embereknek vétkeiket,
megbocsát néktek is mennyei Atyátok.”*

(Mt 6, 14)

Uram!

A bűnbánatban gyötrődő embernek elhoztad Isten atyai szeretetének ajándékát — a bűnbocsánatot. Akik ezt hálás szívvel elfogadták, azokat a bűnbocsánat gyakorlására szólítottad föl.

Aggódva figyelem, milyen sokan foglalnak állást a bűnbánat és bűnbocsánat tanításával szemben. Divat: a bűnbánatot a lélek betegség tünetének tekinteni. Divat: a bűnbocsánatot a gyöngeség jelének tartani.

Pedig, ha senki be nem látja, el nem ismeri, és meg nem bánja a bűnét — vagy hibáját —, és ha senki sem kész a bűnt megbocsátani, akkor szükségszerűen szakad el a közösség minden köteléke, bizalmatlanság uralkodik, és az engesztelhetetlen gyűlölet mindent fölperzsel. Akkor beáll mindenki háborúja mindenki ellen.

Uram!

Ezeket a tüneteket a mi életünkben már mindenki láthatja, és saját életén tapasztalja. Ez világunk főbaja. Gyógyulásunk csak a Te evangéliumodból jöhet. A bűnbocsánat evangéliuma hidat épít. Amikor hoztad, akkor ezzel kötözted össze a mennyet a földdel, és ezzel tetted testvérekké az embereket. A kegyelemmel nyújtott bűnbocsánatból élek. A megbocsátó szeretettel magam is éltethetek.

*

Úr Jézus, hozzád kiáltok,
Ó, halld meg könyörgésem!
Tetőled kegyelmet várok,
Ne hagyj kétségbeesnem!
Az igaz hitet kívánom,
Ó, adjad azt énnékem:
Néked élnem,
Mindennek használnom,
Szent igédet követnem.

Adj erőt teljes szívemből
Megbocsátani másnak!
Te is ingyen kegyelmedből
Sok vétkem megbocsássad!
Igéd legyen eledelem,
Mellyel lelkem tápláljam,
És megóvjam.
Ha ínség rám támad,
Ne vegyen erőt rajtam.

(75. ének 1. és 3. verse)

Jeles évfordulók

Hatvan éve lett püspök Ordass Lajos

Huszonhat évi püspöki szolgálat után 1945. június 12-én nyugdíjba vonult dr. Raffay Sándor, a bányai egyházkerület püspöke. Utódjául — az augusztus 15-i szavazatbontás eredménye szerint — a 220 érvényes szavazatból 124-gyel Ordass Lajost választották a kerület gyülekezetei. (Érvénytelen 15 szavazat volt.) Beiktatása a Budapest - Deák téri templomban volt szeptember 27-én.

Utólag így tekint vissza erre az eseményre: „Püspöki szolgálatra való elindulásomkor bennem csak nagyon korlátozott mértékű küldetésstudat volt... Amikor pedig kénytelen voltam tudomásul venni, hogy Isten valóban engem küld, akkor nem értettem, hogy miért engem?... Isten útjait az ember általában csak utólag látja és érti meg. Velem is így történt. Csak később kezdett bennem derengeni a sejtelem arról, hogy mi is történt. Ma minden habozás nélkül vallom magam és mások előtt is, hogy Isten minden alkalmatlanságom ellenére is azért állított egyházában vezető szolgálati helyre, mert 1948-ban velem akarta kimondatni a magyarországi evangélikus egyház szavát.”

Amikor megválasztásának 60. évfordulójára emlékezünk, Istennek adunk hálát — sok szenvedéssel és fájdalommal megterhelt — harminchárom évi püspök szolgálatáért.

(Önéletrajzi írások I. kötet, 164. és 166. oldal alapján.)

***

Száz éve született Virág Jenő

A Pest megyei Káván született 1905. június 12-én szegény parasztszülők első gyermekeként. Gimnáziumi tanulmányait Budapest Kőbányás végezte, majd 1923-ban a Sopronba helyezett Evangélikus Hittudományi Kar első hallgatói közé tartozott. Kiváló tanulmányai jutalmaként 1927-28-ban a németországi Bethel bei Bielefeldben és Lipcsében folytatta tanulmányait. 1928. május 30-án avatta lelkésszé dr. Raffay Sándor püspök. Ezután Tápiószelén, a Budapest Budavári, Deák téri és Fasori gyülekezetekben volt segédlelkész, majd Raffay Sándor mellett püspöki titkár. 1935-től sok budapesti iskolában volt vallásstanár. Amikor 1952-ben a Deák téri Leánygimnáziumot államosították, vallásstanári állása megszűnt. Az Országos Széchényi Könyvtárban megszerezte a könyvtárosi szakképesítést, s az Országos Evangélikus Könyvtár főkönyvtárosaként dolgozott. Szlovák, német, olasz, francia, angol nyelvtudása mellett latin nyelvismeretét is gyarapította fordítói munkássága érdekében. 1937-42-ig folyamatosan jelentek meg könyvei, több kiadásban is: „A Luther-rózsa”, „Dr. Luther Márton önmagáról”, „Luther. Tizennégy vigasztaló kép” fordítása és külön róla egyháztörténeti tanulmány, „Útravaló”, „Hiszek, Uram”, házi istentiszteletek vezérfala. Amikor az állam a Teológia budapesti épületét is elvette egyházunktól, Virág Jenő tiltakozott országos és egyházi szempontból is jelentős könyvtárunk nagy részének nedves, dohos pincében tárolása ellen. Káldy Zoltán, akkori püspök, ellene indított, becsületét is sértő terrorakciója miatt szívinfarktuszt kapott. Ezért 1968-ban kénytelen volt nyugdíjba vonulni. Családi kiskertje művelése mellett irodalmilag is tovább munkálkodott, de már sem három kiadás alatt álló műve, sem további munkái nem jelenhettek meg. 1981. november 2-án a második szívinfarktus egy pillanat alatt pontot tett hitben, szellemi értékekben gazdag életére.

(A Dr. Luther Márton önmagáról c. kötet hátsó borítólapjáról)

Ittész Gábor

Werner Elert, a „leglutheránusabb teológus”¹ (1885-1954)

Százhusz éve, 1885. augusztus 19-én született Werner Elert, a 20. század egyik legjelentősebb — bár sokak által vitatott — evangélikus/lutheránus teológusa. A szászországi (Provinz Sachsen) Heldrungenben látta meg a napvilágot. Középis-kolai és teológiai tanulmányai után Pomerániában lesz lelkész. A első világháború-ban, 1914-től 18-ig tábori lelkész a keleti és a nyugati fronton. 1919-től a boroszlói (Breslau) lutheránus teológiai szeminárium igazgatója. 1921-ben megjelenik első jelentős munkája: *Der Kampf um das Christentum*. Tulajdonképpen ennek a hatalmas tanulmánynak köszönhetően hívják meg 1923-ban a rendszeres teológia és történelem professzorának Erlangenbe, ahol élete végéig működik. Más kated-rákra szóló meghívást nem fogadott el. Itt halt meg 1954. november 21-én, és egy fagyos novemberi délutánon itt temették el Paul Althaus igehirdetői szolgálatával. Így azután a 70. születésnapjára készülő „Festschriftből” már csak emlékkötet („Gedenkschrift”) lehetett.²

Ha az ember megnézi Elert fényképét, például Karlmann Beyschlag *Die Erlanger Theologie* c. könyvének 153. oldalán, valóban találónak érzi a szerző megállapítását: a képről egy „teljességgel nem papos (unklerikal) férfi” tekint ránk, „akinek külső megjelenése inkább egy tábornokot civilben, mintsem egy teológust sejtet”.³ Ezzel vág egybe az is, amit egy olyan idősebb kollégától hallottam, aki — talán a harmin-cas években — ösztöndíjas volt Erlangenben. Valamilyen alkalomból a hallgatók nagy tetszésnyilvánítással fogadták a terembe érkező Elert professzort. Ő egy szó-val vagy gesztussal sem reagált az ünneplésre. A katedrára lépve csak annyit mon-dott „Paragraph eins”, s megkezdte az előadást. Ugyanakkor Trillhaas szerint Elert „sosem menetelt csapatban” („niemals in der Gruppe marschiert”).⁴ Ugyancsak ő mondta róla, hogy „Elertnek tulajdonképpen egyetlen barátja sem volt, akivel leg-alább egyszer kemény összetűzésbe ne került volna”.⁵ „Elert mint minden szellemi nagyság rendkívül komplikált karakter volt, éppen olyan sebezhető, mint amilyen rettegett a polémiában” — írja róla jellemzőként Beyschlag.⁶ A személyiségének megítélésével kapcsolatos minden nehézség ellenére, sokan mégis őt tartják a 20. század legjelentősebb lutheránus teológusának.

*

¹ A Győr-soproni Evangélikus Egyházmegye LMK ülésén, Győrújbaráton, 2004. december 8-án tartott, az Elert halálának 50. évfordulójára emlékező előadás átdolgozott változata.

² Karlmann Beyschlag: *Die Erlanger Theologie*, Martin-Luther-Verlag Erlangen, 1993. (a továbbiakban: Beyschlag) 177. l.

³ Beyschlag, 151. l.

⁴ U.o.

⁵ U.o. a jegyzetben.

⁶ Beyschlag, 151-152. l.

Ezt az értékelést támasztja alá lenyűgöző életműve, amit legalább vázlatosan érdemes áttekintenünk.

Első jelentős műve a már említett *Der Kampf um das Christentum – Geschichte der Beziehungen zwischen dem evangelischen Christentum in Deutschland und dem allgemeinen Denken seit Schleiermacher und Hegel* (München, 1921). Ezzel a több mint 500 oldalas kötettel — K. Beyschlag szerint⁷ — azt demonstrálta Elert, hogy a teológia nem egyszerűen az általános szellemtörténet appendixe, hanem sokkal inkább annak — ahogy ő mondja — önálló „szembe-szomszédja” és vonatkoztatási pontja (*selbstständiges Gegenüber und Bezugspunkt*).

Die Lehre des Luthertums im Abriss (1924) című programirata magyarul is megjelent⁸. Ebben a „lutheranizmust” (Luthertum) nem egyszerűen lutheri teológiaként vagy felekezeti egyháziasságként, hanem emberi sorsunknak a mindenütt jelenlévő Istentől meghatározott átéléseként (Schicksalserfahrung) értelmezi. S ez tulajdonképpen nem más, mint hogy az ember a sorsát a törvény és evangélium lutheri értelmű reáldialektikájának feszültségében éli meg. Egyik oldalon, a törvényt nézve: bűneink miatt Isten halálos ellenségünk (Deus absconditus). Másik oldalon azonban ott van az evangélium, amelyben Krisztus üdvösséget szerző munkájáért Isten szabadító hatalmát tapasztaljuk meg. Vagy az egyiket, vagy a másikat, mert „sorsunk szempontjából semleges zóna nincs.”⁹

1931/32-ben jelent meg hatalmas, kétkötetes munkája, a *Morphologie des Luthertums*. Az első kötet címe: *Theologie und Weltanschauung des Luthertums – hauptsächlich im 16. und 17. Jahrhundert*, a másodiké pedig: *Soziallehren und Sozialwirkungen des Luthertums*. Joggal tartják Elertnek ezt a művét az újabb teológiai történet legjelentősebb tudományos teljesítményének, még akkor is, ha Barth a lutheri kultúrszintézise miatt „az eléggé nem kárhoztatható morfológiának” (*die nicht genug zu verdamnende Morphologie*) nevezte.¹⁰ Lenyűgöző méretű az az ismeretanyag, amivel a szerző dolgozik, s az a rendszer is, amelyben a páratlan mennyiségű adatot és anyagot feldolgozza. Joggal mondja méltatója, hogy „Elert a Morfológiával egy egész teológiai diszciplínát, tudniillik a felekezettant (Konfessionskunde) helyezett új bázisra.”¹¹

Elertnek talán legolvasottabb műve az 1940-ben megjelent dogmatikája: *Der christliche Glaube – Grundlinien der lutherischen Dogmatik* (1988-ban már a 6. kiadás jelent meg). Az előzetes kérdések után hét fejezetben tárgyalja a keresztyén tanítást. Érdemes legalább a fejezetcímeket sorba venni: 1. Az ember önértelmezése Isten elrejtettsége (elrejtőzése = Verborgenheit) alatt, 2. Az egyházi kérügma alapja, 3. Isten maga, 4. Isten és a világ, 5. A kiengesztelés, 6. Az egzisztencia-változás, 7. A végső dolgok.

Etikája 1949-ben kerül kiadásra: *Das christliche Ethos – Grundlinien der lutherischen Ethik* (2. kiadás 1961-ben). Ezt a munkáját a 2. világháborúban elesett két fia em-

⁷ Beyschlag, 154. l.

⁸ H. Gaudy László fordította le már két évvel a megjelenése után, 1926-ban. (A lutheri egyház tanrendszere – 76 oldal, az eredeti jegyzetanyaga nélkül). A Teológia könyvtárában nem, de az Országos Könyvtárban megtalálható.

⁹ Az egész bekezdéshez vö. Beyschlag, 154-155. l.

¹⁰ Beyschlag, 158. l.

¹¹ Beyschlag, 159. l.

lékének ajánlja. A kötet mottója Lyoni Agobard (+ 840) szép mondása: Veritas moriendo declarata est, non occidendo. Szabadon fordítva: az igazságot úgy kell megbizonyítani, hogy meghalunk és nem úgy, hogy gyilkolunk. - A feladat meghatározása, az etika teológián belüli helyének kijelölése és az anyag elrendezése után három fő részre tagolja mondanivalóját: 1. Erkölcs a törvény alatt (Isten teremtése, Isten törvénye, A természeti rendek, Bűn és vétetek). 2. Erkölcs a kegyelem alatt (Találkozás Krisztussal, Az új teremtés, Az új engedelmesség, A láthatatlan küzdelem). 3. Objektív erkölcs (A keresztyén összesség, Az egyház és a történelmi hatalmak).

Mindkét műben megfigyelhető, hogy Elertnél milyen fontos szerepet játszik a törvény és evangélium mint rendszerező elv és a szellemi építkezés bázisa.

Utolsó éveiben hallatlan intenzitással dolgozta bele magát az ógyházi (keleti) atyák irodalmába. Ebből született utolsó monográfiája: *Abendmahl und Kirchengemeinschaft in der Alten Kirche, hauptsächlich des Ostens* (1954; 1984-ben a 2. kiadás), és a *Der Ausgang der altkirchlichen Christologie* c. posthumus munkája (1957). A szakembereket is lenyűgözően lett eközben a patrisztika egyik legkiválóbb tudósa német földön.

1948-ban adta közre hét előadást tartalmazó kötetét: *Zwischen Gnade und Ungnade - Abwandlungen des Themas Gesetz und Evangelium*, amelynek mindegyik darabja tulajdonképpen egész életművének fő témáját, a törvény és evangélium problémáját járja körül különböző összefüggésekben.

*

A bevezetőben említettem, hogy Werner Elert sokak által vitatott, sőt elmarasztalt, s éppen ezért gyakran feltűnően mellőzött teológus még evangélikus körökben is.

Amikor halálának ötödik évfordulója alkalmával, 1959. december 15-én a vasi LMK-ban megemlékeztem Elertől¹², erre utalva kezdtem előadásomat: „Átnéztem a Lelkipásztor 1954. decemberi számát és 1955-ös évfolyamát, de egyetlen emlékező sort sem találtam bennük az 1954. november 21-én elhunyt Elert professzorral kapcsolatban. Annál feltűnőbb ez, mert az '55. januári szám 'Szemle' rovatában van egy rész ('Hírek német teológiai katedrákról'), melybe nem csak beleillett, de bele is kívánczolt volna az Elertre emlékezés jeléül legalább néhány sor. Az embernek az az érzése, hogy nem egyszerűen feledékenységről, hanem tudatos mellőzésről van szó.” S azt gondolom, ma sem jobb a helyzet. A 2004. novemberi Lelkipásztor sem emlékezik meg halálának 50. évfordulójáról. Egyedül az Evangélikus Életben (2004. nov. 28. 10. oldal) olvashattunk Blázy Árpád tollából Elertet méltató sorokat *Aki csak Krisztusban tudta megszeretni Istent – Werner Elert (1885–1954)* címen. Egyébként az ifjabb teológus nemzedék talán a nevét sem ismeri.

Mi lehet ennek a feledésnek és mellőzésnek az oka? Ha erre a kérdésre keressük a választ két dologra kell gondolnunk. Az egyik, hogy a 2. világháború után a német evangélikus teológia iránti érdeklődésünk döntően Bonhoefferre, illetve az ún.

¹² Akkori megemlékezésemben ismertettem Elert *Zwischen Gnade und Ungnade* c. kötetéből (München, 1948) a *Paulus und Nero* című előadását (38-75. l.) is, amelyben tkp. a lutheri „két birodalom”, helyesebben: „kettős kormányzás” témájával foglalkozik.

hitvalló fronthoz (bekennende Kirche) tartozó és a dialektikus (barthi) teológiát valló lelkészekre, teológusokra koncentrált. Elert pedig nem tartozott ehhez a táborhoz. Erre a kérdésre majd még kissé részletesebben vissza kell térnünk.

A másik ok mögött súlyosabb probléma rejtőzik. Ismeretes, hogy a háború után Elertet (és Althaut, a másik híres erlangeni professzort is) keményen megvádolták a náci rezsimmel való kollaborálással. Volt, aki egyenesen tettesnek és tettestársnak nevezte őket a náci szörnyűségekben.¹³ K. Beyschlag ezekkel a vádakkal szemben — részben Elert dékánágáról szóló emlékirata, részben Trillhaas 1985. aug. 19-én Augsburgban tartott megemlékezése alapján — a következőkre utal: 1. Elert, aki 1935-43-ig mint *Decanus perpetuus* állt az erlangeni teológiai fakultás élén, keményen elutasította azt, hogy a náci pártba vagy a DC mozgalomba belépjen. 2. A „szűkebb fakultásból” senki sem lett az egész náci idő alatt ezeknek a szervezeteknek a tagja; ami az akkori német teológiai fakultások tekintetében valószínűleg egyedüli kivétel. 3. Elert dékánága idején mintegy 40–50 politikailag és faji szempontból inkriminált hallgatót segített, ill. védett meg.¹⁴ Így jogosnak tűnik Beyschlag megállapítása, hogy amikor a múlttal való leszámolás (Vergangenheitsbewältigung) jegyében Elertet és Althaut a náci ideológia szálláscsinálójává akarják degradálni, ez „nem a jelen igazságosságáról (Wahrheitsfähigkeit), hanem sokkal inkább a mai teológiai viszonyok elposványosodásáról szól”.¹⁵

De térjünk most rá Elertnek a barmeni teológiai nyilatkozattal és általában a dialektikus teológiával kapcsolatos véleményére, mert teológiailag főképpen ezen a ponton érhető tetten a vele kapcsolatban jelentkező elmarasztalás. Hogy ebben a kérdésben világosan lássunk, tudnunk kell, hogy a széles körben — s ugyanígy nálunk, még az evangélikus egyházban is — kritikátlanul értékelt barmeni teológiai nyilatkozat a maga idejében súlyos teológiai vitákat kavart. Közismert, hogy a barmeni hitvalló zsinaton (1934. máj. 29-31.) evangélikus, uniált és református teológusok voltak együtt. Maga a teológiai nyilatkozat egy bizonyos hitvallás-igénnyel lépett föl, miközben alapvetően Karl Barth teológiai hatását tükrözi. Az ő teológiai programjával szemben azonban a lutheránus — elsősorban talán az erlangeni — teológusoknak komoly ellenvetéseik voltak. Így fölmerülhet a kérdés, hogy vajon nem akart-e a barmeni állásfoglalás egyúttal a hitvallásos lutheranizmus elleni támadás is lenni. S nem fenyegetett-e a DC által „gleichschaltolt” egyház analógiájára egy a hitvalló egyház által „gleichschaltolt” egyház veszélye? Mindenesetre a lutheránus „Hermann Sasse, az erlangeni zsinati tag egy új unionizmus kísértetét sejtette meg, és tiltakozva hagyta el a zsinatot.”¹⁶

Ebben az összefüggésben kell szólni az *Ansbacher Ratschlag* címen ismertté vált iratról (1934. jún. 11.), amely nem az erlangeni teológiai fakultásnak, hanem egy lutheránus teológus körnek a nyilatkozata volt. Ehhez a körhöz csatlakozott Elert és Althaus mint az erlangeniek képviselője. (Az elnevezés az 1524-es első lutheránus hitvallásos egységkísérletre utal.) Az *Ansbacher Ratschlag* alapvetően nem a barmeni hitvalló zsinat ellen irányul, amit az is mutat, hogy ez is állást foglal a DC módszerekkel és elvekkel szemben. Ugyanakkor kritizálja azt a barmeni nyilatko-

¹³ Beyschlag, 152. l. 295. jegyzet.

¹⁴ Beyschlag, 161. l.

¹⁵ Beyschlag, 152. l.

¹⁶ Beyschlag, 167. l.

zatban tükröződő teológiai szemléletet, amely az egyetemes kinyilatkoztatást és az ún. teremtési rendeket tagadja. Ha a DC teológia vissza is él ezekkel a — lutheri teológia számára fontos — tanításokkal, ez még nem lehet ok alapvető igazságtartalmuk elvetésére.

Nyilvánvaló, hogy amikor a barmeni teológiai nyilatkozat első tézise Jézus Krisztust Isten egyetlen szavának (igéjének) mondja, akkor — és itt bújik ki a barthi teológia szöge a zsákból! — nemcsak a DC teológiával száll szembe, hanem a lutheri teológiában hangsúlyos egyetemes kinyilatkoztatást és az ún. teremtési rendeket is támadja. „A politikai DC-radikalizmusnak egy krisztokratikus kinyilatkoztatás-abszolutizmussal válaszol, amely teológiailag diszkvalifikálja egy evangélikus teremtésteológiának a lehetőségét is. S ezzel mindazt, amit az erlangeni teológusok a 'törvény' fogalmával próbáltak megragadni.”¹⁷ Ez pedig Elert és a lutheránus teológusok számára elfogadhatatlan volt, hiszen ebben a törvény és az evangélium közti páli és lutheri különbségtétel semmibe vételét látták. A kálvini ihletésű barthi teológia számára ez nyilván nem okozott gondot. (Vö. ehhez K. Barth valamivel későbbi írását: *Evangelium und Gesetz*, amelyben a lutheránus teológia számára elfogadhatatlanul összekeveri a törvényt és az evangéliumot. Szerinte ugyanis „... a törvény nem más, mint szükséges formája az evangéliumnak, amelynek tartalma a kegyelem.”¹⁸)

Elert azonban, akinek egész teológiai gondolkodásában és rendszerében döntő szerepet játszott a törvény és evangélium lutheri értelmezése és megkülönböztetése — az 1924-ben megjelent, *Die Lehre des Luthertums im Abriss* című munkájától kezdve —, kemény harcban állt a református Barth-tal. Alapvetően kritizálta Barth kinyilatkoztatás-értelmezését és azt, hogy ő általában *Isten igéjére* tette a hangsúlyt, s nem tett különbséget *Isten kétféle igéje*, a törvény és az evangélium között. Elert szerint Istennek kétféle szava, a törvény és evangélium között nem egyszerűen dialektikus, hanem *reál-dialektikus* feszültség van. S ez azt jelenti, hogy „ha a törvény beszél, akkor hallgat az evangélium. Ha az evangélium szól, akkor a törvénynek el kell némulnia.”¹⁹

Röviden visszatérve az *Ansbacher Ratschlag*gal kapcsolatos kérdésre, két dolog még feltétlenül meg kell említeni. Az egyik: kétségtelenül szerencsétlen volt, hogy a szövegben a Führet — a Kiskaté stílusában — mint „frommen und treuen Oberherr” említik. Ez ui. különösen is alkalmat adott a későbbi támadásokra. (Bár itt meg kell jegyezni, hogy a barmeni nyilatkozat is beszél a felsőbbbségért való imádkozásról.)²⁰ A másik, amiről viszont nem nagyon esik szó, hogy amikor később Elert és Althaus érzékelték, hogy az „ansbachi” teológusok köre a DC felé hajlik, akkor ők azonnal visszavonták az aláírásukat az iratról.²¹

¹⁷ Beyschlag, 168. l.

¹⁸ Barth Károly: *Evangelium és törvény* – Ford.: Pilder Mária – Ref. Egyet. Konvent Sajóoszt., é. n. 11. l.

¹⁹ Werner Elert: *Gesetz und Evangelium* in: *Zwischen Gnade und Ungnade – Abwandlungen des Themas Gesetz und Evangelium*, München, 1948. 132. l. (Magyar ford. in: Keresztyén Igazság Új folyam, 1994. 22-23-24. szám.)

²⁰ Beyschlag, 170. l.

²¹ U.o.

Ha az elmondottakat mind figyelembe vesszük, nyilvánvalóvá lesz, hogy mennyire igaztalan Elertet — a barthi teológia sajátos nézőpontjának segítségével — politikailag és ezen keresztül teológiailag is diszkvalifikálni.

*

Dolgozatom címében az Elertre vonatkozó kifejezést Karlmann Beyschlagtól kölcsönöztem. Ő az úgynevezett erlangeni teológiát tárgyaló, az előzőekben többször idézett kötetében ezekkel a gondolatokkal zárja tanulmányának Elerttel foglalkozó részét: „Elertet — korának evangélikus teológusai közt — a ‚Lutheranissimusnak’ nevezték, sőt utólag a ‚Doctor Ecclesiae’ címmel is megtisztelték. Elert maga azonban nem akart más lenni, mint hitvallásos lutheránus... Mindamellett Elert több volt, mint hitvallásos (teológus). Számára a lutheri dialektika a ‚törvény és evangélium’-tól emberségünk Istennel kapcsolatos tapasztalatának dimenziójáig terjedt. ‚Morfológiája’ mögött nem véletlenül sejlik föl a ‚Nyugat alkonyának’ víziója. Dogmatörténetének töredékei fölé azonban a végtelenség problémája magasodik: ‚Finitum capax infiniti’.”²²

Hogy is van hát? A „leglutheránusabb teológus” mégis a 20. század egyik legvitatottabb és legelfeledettebb teológusa? Egy biztos: ha elfelejtjük, vagy teológiai gondolkodásunkból száműzzük, és nem figyelünk rá, nem Werner Elert hatalmas életműve lesz szegényebb... — Ha azonban egy kicsit is megismerjük mondanivalóját, és elkezdünk tanulni tőle, rájövünk, milyen értéket jelenthet számunkra Lutherból és Pálból táplálkozó teológiai öröksége.

Kertész Eszter

Esti ima

Seperj ki bennem, Erőskező,
hogy gondolat ne bántson,
rejtett zugok pormacska fészke
nehogy magába rántson.

Sepregess ki, rázd föl a párnám.
Felnőttem, oltsd le rózsalámpám.
ablakom tárd ki éjszakára,
hadd csituljon a tettek láza.

²² Beyschlag, 177-178. l.

Eszmecsere a diakóniai teológiáról

A Fraternitás lelkészegyesület 2005. április 16-án Győrött tartott együttlétén — a szervező, Tubán József csornai lelkész áhítata után — felkért előadók mondták el gondolataikat a diakóniai teológiáról. Az ekkor elhangzott előadásokat, ill. referátumokat (részben szerkesztett formában, elhangzásuk sorrendjében) a következőkben szeretnénk megismertetni olvasóinkkal.

A szerkesztő

***

Isó Dorottya

A közöttünk élő diakóniai teológia avagy: ... hogy egyház maradjon egyházunk!

Amikor az Ágostai Hitvallás 7. cikke az egyházzal szembeni definícióját így fogalmazza meg: „Az egyház a szentek gyülekezete, amelyben az evangéliumot tisztán tanítják és a szentségeket helyesen szolgáltadják ki”, – akkor az egyház létezésének szükséges és elégséges feltételét szabja meg.

Gyakran mutatunk rá arra, hogy mennyire ökumenikus, nyitott ez a megfogalmazás. Hiszen mi, evangélikusok nem kötődünk szigorúan emberi eredetű egyházi szokásokhoz, és szertartásokhoz, – számunkra így minden egyház egyház, ha benne az evangéliumot tisztán tanítják és a szentségeket helyesen szolgáltadják ki.

Valóban szabadság ez, különösen római katolikus testvéreinkhez képest, akik a hierarchia nélkül, s a papi rend szentsége nélkül nem tudják meghatározni az egyház fogalmát. De ez a meghatározás, mely az Ágostai Hitvallásban szerepel, s ami alapján neveztetünk mi ágostai hitvallású evangélikusoknak, még mást is jelent. S e jelentésével nekünk magunknak kell számolnunk, bár úgy látom, hogy meglehetősen ritkán gondolunk erre. Arról van szó nevezetesen, hogy minket evangélikusokat „nem tart meg” az egyházi rend, a struktúra, sem a Luther-kabát, vagy a lelkészi kar. Mi úgy valljuk, hogy bennünket egyedül a tisztán hirdetett evangélium és a helyesen kiszolgáltatatott szentségek tartanak meg. Hitvallásunk tehát arról beszél nekünk, hogy mi csak akkor vagyunk egyház, ha tisztán hirdetjük az evangéliumot, és helyesen szolgáltadjuk ki a szentségeket. Hitvallásunk szerint e nélkül viszont nincs egyház, hiszen ezek a feltételek szükségesek az egyház létezéséhez, fennmaradásához.

Miért fontos nekünk ma erre gondolnunk?

Azért, mert a mi egyházunknak e szükséges feltétel megvalósulása érdekében különösen is hangsúlyt kell tennie a biblikus, hitvallásos, tiszta igeértésre és ige-hirdetésre. E nélkül ugyanis lehet az egyháznak sok-sok tevékenysége, sok-sok jó, hasznos, társadalmat építő, közösségösszetartó, kultúra terjesztő cselekedete – Ágostai Hitvallásunk értelmében mégsem nevezhető egyháznak. Csak, ha tiszt-

tán hirdeti az evangéliumot, és helyesen szolgáltatja ki a szentségeket. Ennek van elsődlegessége tehát minden más egyházi cselekedethez képest.

Fontosnak tartom hangsúlyozni ezt előadásom elején, mert éppen erről az alapról kiindulva válik érthetővé és értelmessé az, hogy foglalkozunk a diakóniai teológiával; és éppen erről az alapról kiindulva kell foglalkoznunk a diakóniai teológiával. Hiszen amikor e teológiai gondolkodás egyes részeivel megismerkedünk – a teljes áttekintésre egy előadás időtartama nem elegendő, – azt azért tesszük, hogy felismerjük benne a tiszta, biblikus tanítástól eltérőt, átlássuk, hogyan hatnak egyes elemei „tudat alatt” teológiai gondolkodásunkban, és végiggondoljuk, hogy vannak-e teendőink, s ha vannak, melyek ezek, amiket az igehirdetés tisztasága és elsődlegessége szempontjából meg kell tennünk.

A diakóniai teológia főbb pontjainak áttekintésében egy Káldy Zoltán által 1972-ben írt tanulmány vezet bennünket, amely éppen azért készült, hogy az országos lelkészkonferencián részt vevők számára magyarázza a diakóniai teológiát. A tanulmány a Diakóniai teológiánk továbbfejlesztése címet viseli, és bármelyikünk megtalálhatja az 1972-es Lelkipásztor októberi számában.

Káldy Zoltán így határozza meg tanulmánya célkitűzését: „Úgy látjuk azonban, hogy egyfelől diakóniai teológiánk egyes részletkérdéseit eddig még nem fejtettük ki kellőképpen, egyes alapkérdések is megerősítésre és kiegészítésre szorulnak, másfelől több ponton szükséges a továbblépés. .... Szükségesnek tartom a következő kérdések érintését: diakónia és eszhatológia, diakónia és krisztológia, diakónia és hit, diakónia és kereszt útja, diakónia és ekklezia, diakónia és kérügma, diakónia és politika.”

A továbbiakban a tanulmány ezt a hét témát veszi sorra és gondolja át a diakóniai teológia szempontjából. E hét téma számunkra is megfelelő vezérfonal ahhoz, hogy belőle megismerjük a diakóniai teológia legfontosabb tanításait, ütköztessük azt a biblikus tanítással, észrevegyük ma is élő hatásait, és levonjuk belőle a következtetéseket, a tennivalókat. Egy témakört azonban teljes mértékben kihagyok: a diakónia és politika témája oly mértékben túlhaladott, és oly mértékben az adott kor valóságában gyökerezett, hogy mai vonatkozásai nincsenek. Ma már egyházunk minden tagja számára világos, hogy az egyház mint Krisztus teste, nem politizál, de az egyház tagjai mint akik egyben a társadalom tagjai is, Krisztushoz kötött lelkiismerettel vesznek, vehetnek részt népünk közügyeiben, politikájában. Ma már ismét tudjuk, hogy az egyháznak nincs és nem is lehet politikai programja – így a tanulmány ezen témája már csak az egyháztörténet, illetve a teológiai gondolkodás történetével foglalkozók témái közé tartozhat.

A többi hat témakörrel azonban jelenre gyakorolt hatásai miatt ma még rendkívül fontos foglalkoznunk!

Nézzük hát sorban ezeket!

Diakónia és eszhatológia:

Káldy Zoltán szerint a diakónia nem más, mint realizált eszhatológia. Úgy érti ezt, hogy az eszhaton, az üdvkorszak, vagyis Isten országa megjelenése e világban az evangélium hirdetése mellett, azokon a „segítő” (azaz diakóniai) tevékenységeken keresztül történik, amelyeket Jézus, az egyház, és az egyház népe tesz a betegek, szegények, rászorulóknak között. Hivatkozik arra a válaszra, melyet Jézus

adott Keresztelő Jánosnak a kérdésére: „vakok látnak, és bénák járnak, leprások tisztulnak meg, és süketek hallanak, halottak támadnak fel, és szegényeknek hirdettetik az evangélium” (Mt 11,5). Mindehhez pedig hozzáfűzi a következőket: „a diakóniai cselekedetek és az evangélium hirdetése együtt legitimizálják, hogy elérkezett Isten országa”.

Fontosnak tartja azonban hangsúlyozni, hogy a diakóniai cselekedetek még nem magát a teljességet és a tökéletességet jelentik, hanem csak „jelei” a teljességnek, az eszhatonnak. „A letörölt könny, a megszüntetett ínség, éhség, ruhátlanság, jelzés és híradás arról a világról, amelyben nincs könny, ínség és éhség” — vallja.

S végül így foglalja össze mondanivalóját: „Mindent összevéve, világos előttünk, hogy a diakónia leválaszthatatlanul összefügg az eszhatológiával, sőt egyenesen abból indul ki és perspektivikusan arra utal.”

De számunkra e gondolatmenet nem látszik ilyen világosnak, sőt kérdések, problémák sokaságát veti fel. Lehetetlen ugyanis, hogy a Jézus által tett cselekedetek és az egyház, valamint az egyház népe által tett cselekedetek teljes „egyenjóságban”, egymás mellett álljanak. Lehetetlen, mert az egyház és népe által végzett diakónia – szeretetszolgálat-, az Isten értünk vállalt cselekedetéből fakadó hála gyümölcseként, vagyis egyedül csak jócselekedetként fogható fel.

Jézus „diakóniája” azonban valami egészen mást jelent! Magát a megváltást, azt, hogy értünk emberré lett, megfeszítették, meghalt és eltemették! Ebben a „diakóniában” pedig sem utánozni, sem követni nem lehet őt! Csak hálás szívvel és hittel megragadni cselekedetét, szeretetét!

Így aztán egyáltalán nem mindegy, hogy ki végzi a diakóniai cselekedetet, – s míg a diakóniai teológia előbbi gondolatmenete alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy nem az a fontos, ki végzi a diakóniát, hanem maga a cselekedet fontos, mert a cselekedetben jelenik meg az eszhaton, – addig az Újszövetség éppen fordítva látja ezt! A legfontosabb a személy, mégpedig Krisztus, mert az ő személyében jelenik meg az eszhaton. S mivel személyében elközelített az Isten országa, így minden szava és cselekedete az ő személyének titkáról árulkodik, – jelei azok annak, hogy kicsoda is ő valójában. A már említett igehely Mt 11-ből is pontosan erről beszél.

Keresztelő János nem Jézus cselekedeteire kérdez rá – hanem Jézusra magára: „Te vagy-e az Eljövendő, vagy mást várunk?” Az eszhaton, az Isten országa megjelenése e világban nem egy, vagy két, vagy több cselekedetben nyilvánul meg, hanem Jézus Krisztusban. Nem cselekedetben tehát, hanem személyben. Minden egyes cselekedet azonban, a vakok szemének megnyitása, a bénák meggyógyítása, a bűnösök bűneinek eltörlése és az evangéliumra szomjazók evangéliummal való megelégtetése, együttes jelei Jézus Krisztusnak mint a benne megjelent Isten országának. Ebből következően már az is értelmetlenné válik, hogy a jeleket a diakóniai teológia két csoportra szakítja szét: az evangélium hirdetésére és a diakóniai cselekedetekre. Mintha a dörgés és villámlás égiháborút kifejező jeleit külön lehetne választani, és külön-külön tartalommal lehetne felruházni! Ha ezt a gondolkodást követnénk, akkor az is kérdés lenne: miért csak két csoportra osztjuk a jeleket? Hiszen merőben más gyógyítani például, mint halottakat feltámasztani! Számunkra azonban az evangélium mondanivalója az érvényes: minden, amit Jézus tesz, jele annak, hogy kicsoda ő, – hogy őbenne az Isten jött közénk e földre. S ha őbenne Is-

ten jött közénk e földre, akkor benne a teljesség is jelen van. Nemcsak egykor majd, nemcsak töredékében, hanem itt és most a maga teljességében. Aki Krisztusba kapaszkodik, Krisztusban bíz, az már ma az örök élet, az üdvösség, az eszhaton részese.

De lépünk most tovább a második témakörre: diakónia és krisztológia!

A tanulmány ebben a témakörben Krisztus személyével foglalkozik. Bemutatja, hogy Krisztus egész élete során elutasította a „via gloriae”-t, vagyis a hatalmat, a dicsőséget, az „uralkodás ideáját”, s helyette mindig csak szolgált, és szolgált, és szolgált. Megmosta tanítványai lábát, – rabszolgamunkát vállalva ezzel magára; Gecsemáné-kerti imádkozása is szolgáló engedelmességét mutatta, de kereszthalála is a „legteljesebb engedelmességnek és diakóniának” a kifejeződése.

Összefoglalásként ezeket mondja: „a diakónia funkcionáló krisztológia .... ez nemcsak azt jelenti, hogy a diakóniát nem lehet elszakítani a krisztológiától, hanem azt is, hogy a krisztológia nem egyszerűen elvi alapvetésül szolgál a diakónia számára, hanem a krisztológia egy hatalmas imperativus a diakónia számára. Arra szólítja fel azokat, akiket megragadott az Isten országa, hogy „öltözzék fel” azt a Krisztust, aki következetesen nemet mondott a via gloriae-ra, sohasem használta fel hatalmát saját érdekében, soha nem igényelte a „különleges státus”-t magának, ellenben mindig besorolta magát a többi ember sorába és így végezte el Isten akaratának engedelmeskedve szolgálatát.”

Érdekes az a tény, hogy maga Káldy Zoltán e témakörben utal arra, hogy egy helyen a görög λατρευειν igét (Mt 4,10-ben), egy másik helyen a διακονειν igét (Mt 20,28-ban) használja Jézus, melyet magyarul egyaránt a „szolgálni” szóval fordítunk. Vagyis amikor Jézus szolgálatáról beszélünk, akkor nem egy, és nem kettő tartalmat érthetünk bele a kifejezésbe, hanem lényegesen többet. A szó értelmezésének problematikájával egyébként már a Nyílt levélben találkozhatunk, melyben így fogalmazódik meg a kérdés: „Köztudott, hogy a „diakónia” nem centrális teológiai fogalom az Újszövetségben, sem a szinoptikus, sem a jánosi, sem a páli irodalomban. Már maga ez a tény is kérdésessé teszi, szabad-e egy teológiai koncepciót, amely hangsúlyozottan „biblikus” akar lenni, egyetlen periférikus újszövetségi fogalomra felépíteni.”

Külön tanulmányt érdemelne az uralkodó Krisztus szembeállítás a szolgáló Krisztussal. A diakóniai teológia szerint Krisztus nem uralkodni, nem hatalmat gyakorolni jött ebbe a világba, hanem szolgaként szolgálni. S miközben a Filippi levél (Fil 2,6-11) Krisztus himnusza alapján valljuk, hogy Krisztus valóban szolgai formát vett fel, és mindenben hozzánk hasonlatos lett, kivéve a bűnt, – eközben kérdezzük: miben is realizálódik ez a szolgai forma? Magában az emberlétben. Elhagyni az isteni létformát és vállalni az emberit, annak kötöttségeivel együtt, – ez a szolgai forma Krisztus számára.

De mindeközben, míg szolgai, azaz emberi formában itt élt közöttünk, mégis ő volt a Mester, a Rabbúni a tanítványok számára, s mégis, amikor meg akarta mosni tanítványai lábát, Péter erősen tiltakozott ellene. Valóban Jézus nem igényelt magának „különleges státust” – ahogyan a diakóniai teológiában hallottuk –, de Jézusnak volt különleges statusa. Ő volt a Krisztus, az élő Isten Fia – ahogyan Péter ezt meg is vallotta Cézárea Filippinél.

S az uralkodásnak csak azt a formáját utasította el, mely a zsidó messiási elképzelések alapján földi uralmat szánt és vágyott a Messiásnak. Hiszen hitvallásunk értelmében is, ő a mi Urunk, aki felment a mennybe, és az Atya jobbán ül. A hatalmat, mely az övé, melyet az Atya átadott neki, gyakorolja – hál' Istennek – valamennyiünk üdvösségére.

S, hogy nem a hatalomvágy, hanem a szolgálat vágya hajtotta volna Krisztust e földi életében? Úgy gondolom, a kérdés mesterséges, és nem áll meg Krisztuson. Hiszen ő megszületésétől kezdve az Atya akaratát teljesítette, s az a bizonyos Gecsemáné-kerti imádság is azt mutatja: mindenben engedelmes volt Istennek, egészen a kereszthalálig.

A krisztológia, Krisztus személyéről szóló tanítás, csupa-csupa evangélium az ember számára. S, hogy hogyan lehetne ez mégis imperatívusz, ahogyan hallottuk is? Úgy, ha Krisztus minden cselekedete fölénk tornyosul, ha Krisztus személye példaként áll előttünk: neked is így kell cselekedned, neked is ilyenné kell válnod!

De vajon egy krisztológia közvetíthet-e egy Krisztust példaképként, vagy éppen az a dolga, hogy Krisztust úgy mutassa be, mint az emberlétet és a keresztet vállaló Megváltót, Isten Fiát, aki mindvégig vállalta az Isten akaratának való hűségét engedelmességet az emberért.

Káldy Zoltán tanulmányának harmadik témája: diakónia és via crucis.

A krisztuskövetés, a kereszthordozás tartalmáról van szó ebben a témakörben. Mt 16,24-re hivatkozik a tanulmány („Ha valaki én utánam akar jönni, tagadja magát, vegye fel keresztyét, és kövessen engem.”), amely alapján megállapítja, hogy „Jézus életformája, melyet a tanítványoknak át kell venniük: az önmegtagadás, mely jelenti a saját vélt érdekektől való eltekintést, lemondást az önérvényesülésről és önérvényesítésről.” Ettől a ponttól azonban tovább is lép, amikor kijelenti: „az önmegtagadástól el kell jutni a másokért való aktív szolgálathoz.” S végül így foglalja össze e témát: „az egyes keresztyéneknek és az egyház egészének, tehát úgy kell járnia a kereszty útján, hogy egyfelől megtagadja önmagát, lemond a dicsőség útjáról, elfordul önmagától, de a másik ütemben azonnal odafordul az emberhez, a felebaráthoz és életének odaszánásával, odaáldozásával és Istentől kapott szeretet tényleges és konkrét cselekedeteivel szolgál néki.”

Amennyiben a hitből fakadó jócselekedetek közé soroljuk a másik ember felé fordulást, és a mindenki szolgálává válást (1. Mk 9,35: „Ha valaki első akar lenni, legyen mindenki között az utolsó és mindenki szolgája.”) úgy értjük, ahogyan a Dóka-kommentár megfogalmazza: „Isten előtt akkor leszel 'első', ha 'utolsó' leszel, azaz feladod azt a törekvéseidet, hogy első légy. Jézus szerint ugyanis az emberi élet értelme nem önmagában van, hanem a többi emberben. Önmagam érvényesítéséről lemondva, 'mindenki szolgáljává' lenni, azaz mindenkinek rendelkezésére állani, mint a felszolgáló az asztalnál, — Jézus szerint ez az egyetlen helyes emberi magatartás e földön.” (Dóka Zoltán: *Márk evangéliuma* 201-202. oldal) —, ha tehát ezt így értjük, akkor megállapíthatjuk, hogy a diakóniai teológia legbiblikusabb gondolataival találkozunk e témakörben.

Néhány megjegyzést azonban itt is meg kell tennünk! A hitből fakadó jócselekedetek a találékony szeretet alapján szolgálnak a másik embernek. A jócsele-

kedeteket előírni, szabályozni, csoportosítani nem lehet. Így aztán az már sántít a diakóniai teológiában, hogy e tanítása gyakorlati megvalósítását csak egyféle módon tudja elképzelni: a meglévő társadalom szocialista építésében való jócselekedetként.

Hangsúlyeltolódás van abban is, ahogyan Káldy Zoltán az önmehtagadást értelmezi. Számára ez elfordulást jelent önmagunk hatalmi vágyaitól, biblikus értelemben azonban ez elfordulást jelent önmagunk emberi természetétől, bűnös létünkől. A diakóniai teológia szerint ez odafordulást jelent a másik emberhez, bibliánk tanúsága szerint pedig odafordulást jelent Krisztushoz. S ha Krisztushoz fordulunk, az ő élete, sorsa a miénk lesz: részesedünk Krisztus keresztjéből is, amely koronként jelenthet vértanúságot vagy éppen kigúnyolást, egy életen át egy Isten háta mögötti parókiát vagy éppen a konzervatív merevség, az élettől való elszakadottság vádját.

Ki tudja, e hangsúly miért nem domborodik ki a diakóniai teológiában?

Káldy Zoltán negyedik témája: diakónia és kérügma.

Mondanivalójának lényege a diakóniai teológia általunk leginkább ismert tétele, hogy az egyház feladata kettős: egyrészt az evangélium hirdetése, másrészt a diakónia. "Ahol az egyház nem teszi meg mind a kettőt, ott nincs egyház. Még csak arra sem vállalkozhatunk, hogy a két szolgálat közül az egyiket, vagy a másikat 'első-rangosítjuk', illetőleg 'másod-rangosítjuk', hanem a kettőt egyenrangosítanunk kell, ha az újszövetségi bizonyoságtétel talaján akarunk megmaradni."

E tétel értelmében kritika tárgyává teszi az Ágostai Hitvallás egyházról szóló részét, valamint kijelenti, hogy „a „prédikációt’-hallgatók (sic!) önmagukban még nem gyülekezet. ... Ott, ahol az igehirdetést ugyan hallgatják, de ezt követően nem maradnak együtt a Jézus Krisztus testének közösségében, ott nem lehet gyülekezetről beszélni."

Ugye, ez a tétel világos valamennyiünk számára? Ha ez alapján gondolkodunk, akkor nem neveztetünk ágostai hitvallású evangélikusoknak; ha pedig az Ágostai Hitvallás alapján maradunk, akkor elfogadhatatlan az egyház kettős feladata: evangéliumhirdetés ÉS diakónia. Hiszen az evangélium hirdetése nyomán a Szentlélek ajándékaiképpen megszülető hit majd megtermi gyümölcseit, melybe a diakónia tevékenységei is tartoznak.

De van itt egy másik probléma is: annak kérdése, hogy mi hozza létre a gyülekezetet? Az, ahogyan a diakóniai teológiában hallottuk, hogy az igehirdetést hallgatók együtt szolgálnak, vagy pedig maga a Szentlélek hozza létre a gyülekezetet, ahogyan azt a Kis kátéból tanultuk: „földön élő egész anyaszentegyházat elhívja, gyűjti, megvilágosítja, megszenteli és Jézus Krisztusnál megtartja az egy igaz hitben" (Apostoli Hitvallás 3. hitágazatának magyarázata).

Másként megfogalmazva a kérdést: az ember cselekedete az izgalmas teológiai kérdés számunkra vagy az Istené?

De térjünk most át a következő témára: diakónia és hit.

Miközben e tanulmány során többször találkoztunk azzal, hogy Jézus és az ember cselekedete egymás mellé került, egyenrangúan és egymás mellé rendelt, és tapasztaltuk azt is, hogy a diakónia mint emberi cselekvés ily módon el-

szakadt forrásától, a hittől, – itt, e témakörben azt a gondolatot találjuk meg, amit Ágostai Hitvallásunk is mond a Biblia alapján. Nevezetesen azt, hogy „amikor a keresztyén emberek, vagy maga az egyház diakóniát végez, azt nem egyszerűen humanitárizmusból, emberbaráti szeretetből végzi, hanem Jézus Krisztusban való hitéből fakadóan.”

Most először találkozunk e tanulmányban a hit szerepével! De bárhogyan töröm is a fejem, hogy e rendszerbe (a diakóniai teológia rendszerébe) hogyan és hová illeszthető be a hit – nem találok rá választ. Csak a biblikus és lutheri rendszer alapján találom meg a hit helyét: a Szentlélek az evangélium hirdetésén keresztül hitet ébreszt. E hit pedig cselekedeteket (jócselekedeteket) terem. Az egyház feladata az evangélium hirdetése, vagyis Isten értünk vállalt cselekedetének prédikálása, hogy általa a hitre ébredt ember Isten cselekedete iránti hálából, szeretettel tegye a jót embertársai között.

Zavarban vagyok: vajon a fogalmak nem arra használatnak-e a diakóniai teológia e helyén, hogy összezavarják a hallgatót vagy olvasót?! S vajon kit szolgál az, ha biblikus teológiánk terminus technicusait szétdobálva, egymástól elszakítva használjuk fel teológiai gondolkodásunkban?

A tanulmány utolsó témája a diakónia és ekklesia kapcsolatát vázolja föl.

Benne a szerző leszögezi, hogy a gyülekezetnek, „diakóniailag strukturáltan kell a szolgálatát elvégezni befelé és kifelé.” A befelé végzett szolgálat abban valósul meg, „hogy a gyülekezet egyik tagja magára vállalja a másik terhét, mindenki felelősséget érez a másikért, mindenki segíteni akar a másikon, különösen is az erősebbek a gyengéken.”

Itt végre helyére kerül a diakónia, s elnyeri azt az értelmét, melyre legtöbbször használjuk: szeretetszolgálat egymás felé, egymás iránt. De e mozzanatban sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a szolgálat formája a kinek-kinek adatott kegyelmi ajándék alapján alakul, és a gyülekezet különböző tagjainak mint Krisztus teste tagjainak, más és más szolgálat adatik. S e mondatban az 'adatik' szó is hangsúlyos, mert az ember nem magától, hanem Krisztus Lelkétől kapja, ismét felülről, a kegyelmi ajándékot.

S, hogy mit jelent a kifelé elvégzendő diakónia? A diakóniai teológia szerint azt, hogy a „diakóniailag strukturált gyülekezet nem önmagáért, hanem az emberekért, a világért van.” Így végzi misszióját, küldetését a világban. „Tud szeretetet, megoldásokat, kiutakat mutatni másoknak és segítő ereje építővé tud lenni a társadalomban és az emberiség nagy családjában is.”

Csábító megfogalmazás ez, s lelkesen mondanánk rá, igen, ez az egyház feladata, ha nem úgy éreznénk, hogy kimarad belőle Krisztus és Krisztus hirdetése. Szeretetet, megoldásokat, kiutat mutatni, úgy általában a világ is tud, de Krisztus szeretetére, Krisztus megoldására e világ nagy bajával, a bűnnel szemben, és a Krisztus mutatja útra rámutatni, egyedül az egyház tud. Ha nem ezt teszi, elveszíti küldetését! Mert Jézus azt mondja: menjete, és tegyetek tanítvánnyá minden népet!

S e küldetést az egyházon kívül senki nem teszi, nem teheti meg!

Miért akkor a sok-sok lázas tevékenység az emberiség érdekében, ha éppen őt hagyjuk ki belőle, aki nélkül nincs világ, nincs élet, sem emberiség, de megváltás, feltámadás és örök élet sem?

Jézust pusztán példaképnek tartó igehirdetések — az evangélium imperatívuszos változata, vagyis az evangélium törvénné tétele: vajon nem bevett szokás mai is? Krisztus ezt tette, cselekedj hát te is ugyanígy! – hangzik a séma igehirdetéseink nagy részében. Amit pedig Krisztus tett, Krisztus tehetett csak egyedül, az elrejtve bújk meg igehirdető mondataink között. Miért is ne? Hiszen az az igazán izgalmas, melyet az ember cselekszik! S a diakóniai teológia kisördöge jót mulat ilyenkor rajtunk!

Krisztus csodáinak segítő cselekedetté redukálása — vajon nem gyakori értelmezés ma is? Nem az a fontos, hogy kiről árulkodik egy-egy gyógyítás, a feltámasztások, a csodák, hanem az a fontos, milyen jót tett Jézus! S a diakóniai teológia gondolkodása ismét felbukkan igeértésünkben!

A folytonos cselekedetekre való buzdítás, s a lelkészek folytonos cselekedetkényszere: egész héten mindig csak tenni, tenni, tenni valamit, így igazolni lelkészlétünk jogosultságát; nem arról a töről fakad-e, melyről a diakóniai teológia is?

És nem ugyanezt jelenti-e az, hogy lelkési karunk zöme éppen arra szán legkevesebb időt és a legkisebb hangsúlyt, mely legfontosabb és elidegeníthetetlen feladata: az ige nyilvános hirdetésére? Az erre való készüléshez elegendő csupán néhány óra lefekvés előtt szombaton este!

Az igehirdetési előkészítőkből oly gyakran megmutatkozó inkonzekvencia, hogy a megfelelő exegézis nyomaiban sem bukkan fel az igehirdetési gondolatoknál; s az igehirdetésre való előkészület címszava alatti „sokfelé tévelygés” (I. Ézs 53,6) – pszichologizálás, filozofálgatás, szociologizálás stb. – vajon nem függ össze a diakóniai teológia önkényes magyarázataival, s azzal, ahogyan e gondolkodás az összefüggő kifejezéseket szétdobálta?

S vajon támadhatna-e oly erősen ma egyházunkban a liberálius, ha egy szilárd, biblikus, lutheri teológiával és igeértéssel találkozott volna, s nem egy a diakóniai teológia által meggyengült gondolkodással?!

Mit is lehetne itt tenni?

Ha átgondoljuk a diakóniai teológia összefüggéseit és ütköztetjük a biblikus, lutheri teológiával, már sokat tettünk! E mai nap közös munkája, együtt gondolkodása is jelentős lépés ebben!

De ezt koncepciózusan lehetne és kellene is folytatni! Hiszen ami „tudat alatt” működik bennünk, azt előbb tudatosítani kell, s a tudatosításnak ez az egyetlen módja!

Azután pedig arra a „rangra” kellene emelni az igehirdetést és az igehirdetésre való készülést, amelyet az az Ágostai Hitvallás értelmében megérdemel. Vagyis az első, a legfontosabb helyre, mert „az egyháznak nincs más rendeltetése és dolga, mint Isten igéjének hirdetése... Ahol Isten igéjét hirdetik s hallgatják, ott az egyház... Az ige teremti az egyházat” – vallja Luther. (Jer, örvendjünk keresztyének! 359. oldal)

S bizonyos vagyok abban, hogy ahol ez megvalósul, ott gyümölcsei teremnek: nem egyedül a lelkész feladata többé az építkezés, az iratterjesztés, az adóbevallás, a családlátogatás, hanem az ige hitet teremtő hatására egyre többen és többen szolgálnak a gyülekezetben, szolgálnak, de úgy is mondhatnám, hogy diakóniát végeznek.

S bizonyos vagyok abban, hogy az ige és a tiszta igehirdetés ereje begyógyítja majd egyházunk életének sebeit is: véget vet a liberális gondolkodásnak, a szabad akaratos döntéseknek, a "sokfelé tévelygésnek", de a kontraszelekciónak, s a karrierépítésnek, a sok-sok látszattevékenységnek és a látszat-közösségeknek is.

Legyen Isten áldása minden munkán, szolgálaton, mely a tiszta igehirdetésért, és az igehirdetésre való komoly lelkeszi felkészülésért fáradozik egyházunkban!

* * *

Cserhádi Sándor

A diakóniai teológia érvényes hagyatéka

1. Van-e értelme eszmét cserélni erről a témáról?

Félreértések elkerülése érdekében nem árt mindjárt az elején tisztázni, hogy nem én indítványoztam a téma feltámasztását. Én csupán némi vonakodás után ráálltam a rendezők kérésének teljesítésére, mert nem szeretek megfutamodni a kihívások elől. Kikötöttem azonban, hogy sem felelősségre vonáson, sem tetemrehíváson nem vagyok hajlandó részt venni. Semmi kedvem a nyúl szerepét játszani az agárversenyen. Keresztýén emberként részt venni egy ilyen fórumbeszélgetésen csak úgy lehet, ha mindegyik résztvevő véleményét komolyan vesszük és tiszteletben tartjuk, még egyet nem értés esetén is.

A rendszerváltozás óta eltelt tizenöt év. Ennyi év után nem sok értelme van sem az elátkozásnak, sem a szerecsenmosdatásnak. Ma már egy olyan lelkeszi és nem lelkesz nemzedék a meghatározó egyházi közéletünkben, amelynek már alig van eleven emléke a diakóniai teológia körül kialakult vitahelyzet valódi tétjéről. Egy ilyen teológiai önvizsgálatra legalkalmasabb idő a fordulat évében volt. Erre az 1990. március 31-re meghirdetett fórumon alkalom is kínálkozott. Én magam is hozzászóltam a kérdéshez „Mérlegen a diakóniai teológia” címmel /Lásd: Lelkipásztor 1990. 183.kk.oo!/. Ma már viszont csak annyiban van értelme időt és fáradságot fordítani a diakóniai teológia vizsgálatára, amennyiben maradt némi hasznosítható hagyatéka ránk, akik megváltozott feltételek között végezzük szolgálatunkat és éljük egyházi életünket. Vagy amint ezt 1990-ben sarkosan megfogalmaztam: Maradt-e valami életrevaló a kádban, miután kiöntöttük a fürdővizet?

2. Mi a megfelelő mérték teológiai rendszerek megítéléséhez?

Másfél évtizeddel ezelőtt, a politikai rendszer megváltozása nyomán nem bántunk kíméletesen, vagyis megfontolva és mérlegelve a diakóniai teológiával, hanem „kiöntöttük mindenestől”, megtagadtuk, és a történelem lomtarába száműztük. Nem hiszem, hogy a történelem szeszélyes fordulatai dönthetnének egy teológiai felfogás igazságáról. Ha ezt tesszük a diakóniai teológiával, ha az csak a politikai rendszerváltás miatt válik időszerűtlenné, akkor nem teszünk mást, mint amit a diakóniai teológia és a művelői szemére vetünk. Azt tudniillik, hogy a teológiát napi politikai érdekek kiszolgálójává tesszük. Egy teológia csak akkor váltható le, ha hamisnak bizonyul.

De nem váltható le azzal az indokkal sem, hogy sokan visszaéltek vele, történetesen a diakóniai teológiával, a maguk bőre mentésére, mások sarokba szorítására, politikai vagy magán érdekek előmozdítására. Az sem mérvadó, ha egyházi közéletünk mai bajait alapos okkal vagy anélkül a diakóniai teológia nyakába varrjuk, annak káros utóhatásaként értékeljük. Hamis tanítók Jézus nevében is felléptek, és hűséges tanítók is megbuktak a kísértés óráiban. Az egyháztörténet tanúsága szerint a lutheri teológiát is visszajára lehetett fordítani, akár egy kvietista álláspont, akár valamiféle rajongás igazolására. A legigazabb teológiával lehet élni, de visszaélni is.

Nincs „teologia perennis”, azaz minden ízében helytálló és megkérdőjelezhetetlen teológia. Művelésében benne van az ember a maga képességeivel, de gyarlóságával is, a történelem hullámszáma szintén rajta hagyja a nyomát. A kérdés csupán az, hogy egy-egy teológiai rendszer min tájékozódik, mi az az „origó” amely koordináta-rendszerét meghatározza. Valamiféle filozófiai igazság-e, a kor-szellem-e, a politikai széljárás-e, vagy pedig a Krisztus-esemény és az abban adott kinyilatkoztatás. Egy teológiailag elfogadható vizsgálódás csak ennek a mértéknek alkalmazásával képzelhető el.

3. Elvétette-e a diakóniai teológia a tájékozódási pontot?

Perdöntő érveknek a diakóniai teológiával szemben tehát csak azok számíthatnak, amelyek a középpontját, a lényegét kérdőjelezzik meg, mondhatnánk, „üstökénél ragadják meg” a feladatot. Mindenesetre javára írandó ennek a teológiai rendszernek, hogy van megfogható középpontja, amihez többé-kevésbé szervesen kapcsolódnak egyes részei.

Viszont gyakori kifogás ellene, hogy példa nélkül áll a teológia történetében, kényszerhelyzetben született, egyoldalúságokat magán viselő, és lényegében egyetlen ember, mégpedig Káldy Zoltán által képviselt és az egyházra erőltetett teológia. Ettől azonban még lehetne igazságmozzanat benne. Sokkal inkább lényegét érintő azonban az a többek által képviselt ellenvetés, hogy mellékvágányra csúsztatja az Újszövetség krisztológiai üzenetét, amikor a legfontosabb krisztuscímmé a „Diakonosz”-t teszi /részletesen lásd: Cserhádi: „Theologie der Diakonie” und diakonische Praxis in der Evangelisch-Lutherischen Kirche in Ungarn. in: P. Philippi · Theodor Strohm: Theologie der Diakonie. Heidelberg 1989./ . Hasonlóképpen gyakran érte és éri az a vád a diakóniai teológiát, hogy előtérbe helyezésével a teológiai gondolkodás letért a lutheri teológia, pontosabban a lutheri megigazulástan vonaláról, amikor „az evangéliumot a diakóniával kiegészítendőnek” tekinti, s ezzel tulajdonképpen a „cselekedetekből való megigazulást képviseli”, valamint következőképpen „a diakóniát az egyház ismertető jegyei közé” sorolja /hivatkozások i.m. 96.98.oo./.

Kétlem, hogy tisztavirág életűnek és eretneknek minősítve végleg leszámolhatnánk a diakóniai teológiában rejlő igazsággal, s így egyszer s mindenkorra túltehetnénk magunkat rajta. Történetileg nem áll meg az az állítás, hogy ez a teológia „Káldy találmánya”. Talán kapva kapott rajta, és kizárólagosnak tüntette fel, de neves teológusok, köztük A. Nygren /Lelkipásztor XXXII. 8-9. 1957. okt.-nov. 523.kk.oo./ és H. D. Wendland /Christos Diakonos. Ursprung und Auftrag der Kirche. Drei Vorträge. 1962. Zürich./ jóval előtte megfogalmazták a paradoxont

„Krisztus Úr és Szolga” voltáról. Nyilván azért, mert a szekularizmus térhódítása Nyugaton is öneszmélésre kényszerítette a felelősen gondolkodó teológusokat. De a diakóniai teológia magára Lutherre is hivatkozhatott, aki a „Keresztyén ember szabadságáról” írt könyvében fogalmazta meg az emlékezetes mondatot: „A keresztyén ember hite által mindenek szabad ura, a szeretet által pedig mindenki szolgája.” Még távolabbra is elkalandozhatunk a múltba, ha rokon gondolatokkal szeretnénk találkozni. Krüszosztomosznál, 1Kor 13. fejezetének magyarázatában találtam a következőt: „Amikor Jézus meg akarta mutatni, hogy kinek fog jutni a jobbán és balján levő hely, magához hívta a tanítványokat, és így szólt: Aki közületek első akar lenni, legyen mindnyájatok szolgája. Ezzel az alázatra és a szeretetre utalt... És így folytatta: Amiképpen az Emberfia sem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon és életét adja váltságul sokakért.” /PG 61, 271.kol./

Am a hatástörténetnél is nyomósabb érv a diakóniai teológia komolyan vétele mellett, magának a forrásnak, a Szentírásnak, közelebbről az Újszövetségnek a tanúságtétele. Nincs most lehetőség alapos tanulmányra, de legyen elég annyi, hogy az a hitvallás, amely Krisztus úr és szolga voltában fogalmazódik meg, lehet, hogy egyesek számára mellékesnek tűnik, de amit érint, az az evangélium szíve közepe. Az Újszövetség alapján az üdvösséget úgy is felfoghatjuk, mint ami a hatalmi viszonyok függvénye. Kiragadni az embert a hiábavalóság és a bűn rabságából csak Isten mindenek felett diadalmaskodó ereje képes /Mk 3,27.v!/. Ennek az erőnek megnyilvánulásáról szól az Isten országának ígérete Jézus igehirdetésében, és az evangélium Pál apostol megfogalmazásában /Róm 1,16.v!/. Ha pedig azt a kérdést tesszük fel, hogy miben áll ez az erő és hatalom, nem mondhatunk mást: Jézus kereszten vállalt szolgálatában /1Kor 1,18.v./, „mert Isten ereje erőtlenség által ér céljához” /2Kor 12,9.v!/. Bármennyire kényelmetlen is ezt a paradoxont képviselni, nem tehetjük túl magunkat rajta, akármilyen álláspontra jussunk is a diakóniai teológiával kapcsolatban.

Érdemes a hit és cselekedetek összefüggését is alaposabban átgondolni. Ha a diakóniai teológia a cselekvő szolgálat vállalását és gyakorlását az Istennel való megbékülés és megigazulás feltételévé teszi, akkor kétségtelenül zsákutcába vezet, elvetendő tévtanítás. De az Isten mindent megelőző kegyelmét megragadó hit nem marad következmények nélkül /lásd: Gal 5,6.v!/. Nem dobhatjuk el az Újszövetség jó részét csak azért, mert ezeket a következményeket szorgalmazza. Hitnek megfelelő élet azonban korántsem csak a következetességen múlik. A hit közösségbe von Jézus Krisztussal, s ez a közösség pedig az ő képére formál minket /2Kor 3,18.v!/. Ezért ha Jézus szeretete az értünk hozott áldozatos szolgálatban nyilvánult meg, a „diakóniai magatartás” számunkra sem lehet megalázó.

4. Maradt-e megszívlelendő a diakóniai teológia örökségében?

A kihívás nem lett ma sem, tizenöt évvel a rendszerváltozás után kisebb, mint azelőtt volt. Az egyháznak egy bár puhább, de körmönfontabb helyzetben ma is Krisztus egyházának kell maradnia. Csak pár ponton, egyáltalán nem a teljesség kedvéért, hadd mutassak rá olyan jelenségekre egyházunk mai életében, amelyekkel kapcsolatban nem ártana felidézni a diakóniai teológia eluralkodása idején magától értetődőnek vett késztetéseket.

Az a benyomásom, hogy egyre inkább befelé forduló, önmagával bibelődő egyházzá válunk. A gyülekezet, a hívők közösségének az építése köti le az erőnket, és nem szívesen „ártjuk bele magunkat” társadalmi vagy világméretű problémákba. Inkább szeretnénk az egyházat egy vallásos elit számára épített hajónak tekinteni, mint a világ lisztjébe elkevert kovásznak. A kívülállók figyelmét legtöbbször akkor vonjuk magunkra, amikor az egyháznak jutó pénzek elosztása körül folyik a tülekedés. Ha állást foglalunk politikai kérdésekben, nem a közjó szempontja, hanem az egyháznak tett ígéretek a meghatározóak.

De ha a belső viszonyokra fordítom tekintetem, a közegyházi, a gyülekezeteink egymás iránti felelősségének lanygulását is észlelnem kell. Valamikor gyülekezeteink a saját bevételeik közel egyharmadát fordították gyülekezeten kívüli célokra, többek között teológusok ösztöndíjára, szeretetintézmények fenntartására. Nem kellene szólnunk erről, ha a jobb körülmények egyenletesen és általánosan elérnék egyházunknak minden zugát és szegletét. De ez korántsem jellemző mai evangélikus közállapotainkra. Emlékszem, hogy „az átkosban” még működött a lelkesítő önsegély, mert lelkiismeretünket nyugtalanította az a tudat, hogy jelentős életszínvonalbeli különbségek voltak közöttünk. Ma mi a helyzet ezen a téren? Tulajdonképpen eluralkodóban van a kongregacionalizmus, amikor minden gyülekezetnek magának kell boldogulnia, természetesen ha tud.

Orvendetesnek tekinthetnénk azt a tényt, hogy számos új templom felépülésén, iskolák átvételén kívül nem egy szeretetintézmény létesítéséről is számot adhatunk. De vajon ezek az intézmények szeretetközpontúak maradtak-e, és nem váltak-e inkább nyereségközpontúakká?

Tizenöt évvel ezelőtt felszabadítólag hatott, hogy az evangélikus történelmi örökséget meghazudtoló diktatórikus, felülről lefelé irányuló egyházkormányzás helyébe a közakaratot tekintetbe vevő demokratikus egyházi közélet lépett. Mégis, ahogy az idő halad, egyre inkább kamarilla-uralom érvényesül, fontos döntések szűk körben történnek, mellőzve a demokratikus „játékszabályokat”.

Sajnos időszerű maradt, amivel a már fentebb említett heidelbergi tanulmányomat 1989-ben befejeztem: „Lehetséges, hogy Isten véleménye egyházi magatartásunkról egybehangzó lesz Talleyrandéval, aki a Bourbon restaurációt így jellemezte: A Bourbonok semmit nem felejtettek, de nem is tanultak semmit.” De idézhetném Hebe Kohlbrügge szavait is, aki a prágai Károly-egyetem jubiláló teológiai fakultását így köszöntötte: „Amikor a keresztyénség helyzetére gondolok a Jónást körülvevő tengerészek jutnak eszembe. Azt kérdezték egymástól, hogy mit is tegyünk ezzel az emberrel. Akkor maga Jónás döntött úgy, hogy dobják a tengerbe. Jónás az egyházat testesíti meg. Benne az egyház döntött úgy, hogy jobb egy olyan világ, amelyben nincs egyház, mint az olyan világ, amely az egyház vétke miatt sülyed el.” Gresó pozsonyi újszövetséges professzor pedig ezt mondta azon a napon tartott reggeli áhítatban, amikor országaink az Európai Unióba beléptek: „A mai rendkívüli napon is van Krisztusnak mondanivalója számunkra. Ő az embervoltunk igazi mértéke. Ő az egyetlen normális ember. Ez a kijelentés talán túlzottnak tűnik. Meg kell azonban fontolnunk a következőket: Olykor a normális, merőben tévesen, azonosítjuk azzal, ami átlagos, amit a többség képvisel. Ám amikor olyan helyzet áll elő, amelyben az lép fel, aki valóban normális, akkor amit mi normálisnak véltünk, mindenestől abnormálisnak fog bizonyulni. Pontosan ezt

történt, amikor Jézus Krisztus közénk, emberek közé jött. Ez történik ugyanazzal a lendülettel és erővel ma is, ha Jézus Krisztust, mint a hamisítatlan ember modelljét, komolyan vesszük. Egyszerre milyen időszerűvé válnának egyházaink, ha minket, ha tagjainkat hozzásegítenék ahhoz, hogy Jézus Krisztus mintájára legyenek normális emberek!”

* * *

Ittész Gábor

Hogyan látom ma a diakóniai teológiát?

Amikor mostani együttlétünkön a diakóniai teológiáról (továbbiakban: DT) beszélünk, akkor nem általában és elvontan szólunk egy teológiai irányzatról vagy koncepcióról, hanem konkrétan az elsősorban Káldy Zoltán nevével jelzett és az egyházunk életét évtizedeken át kötelezően meghatározó DT-ra gondolunk.

A DT gyökereivel, ill. előfeltételeivel kapcsolatban Cserháti Sándor a *Diakonia* c. folyóiratban megjelent írásában¹ három tényezőt emel ki. Az első: a század első felében megújuló igehirdetés és az abból fakadó hit. Itt elég egyértelműen az *evangelizációs-ébredési mozgalomra* történik utalás. A második: „*az újra elevenen ható lutheri örökség*”, tehát az első világháború utáni Luther-reneszánsz és teológiai megújulás. Végül a *történelmi helyzetet* említi, „amelybe — mint mondja — hitünk szerint egyházunk Isten akaratából került”. Számomra mindenesetre elgondolkodtató és jelzés értékű, hogy éppen ezt a harmadik tényezőt taglalja a legrészletesebben. Cserháti Sándor ugyan hangsúlyozza, hogy „bár a történelem adta fel számunkra a leckét, a feleletet mégsem a történelemből olvastuk ki, hanem *Isten szavára figyelve* a diakóniai teológiában találtuk meg...”, fejtegetésével mégis igazolni látszik sokak megfigyelését, hogy tudniillik a DT kialakulásában döntő szerepe volt a szocialista-kommunista politikai-társadalmi rendszernek. (A kettő — ti. a DT és a társadalmi-politikai rendszer — korrelációjáról később még külön szeretnék beszélni.) Sajátosan színezi a DT keletkezésének (kigondolásának - ?!) kérdését Reuss Andrásnak egy mondata², amely az oxfordi Mansfield College-ban 1993. júliusában rendezett konferencián tartott előadásában hangzott el: „Hütlenné lettünk-e az egyház tanításához, miközben segítséget nyújtottunk a kommunista rendszernek átélésünk (túlélésünk - I.G.) érdekében”. Itt nyilván a „túlélésünk érdekében” kifejezés az árulkodó, mert a DT keletkezésével és kimunkálásával kapcsolatban a *modus vivendi* keresésére mint meghatározó motívumra utal. (Emlékezetem szerint Poór József is utalt erre egy cikkében a 70-es években a *Világosság* c. folyóiratban. Ezen a cikken egyébként annak idején — a hírek szerint — Káldy erősen háborgott. Részben, mert sértőnek érezte a gyanúsítást, hogy a DT az egyház túlélésének érdekében született volna, részben pedig mert a szerző elemzésében a történeti elsőbbséget a reformátusok „szolgáló egyház” teológiájának tulajdonította.)

¹ Cserháti Sándor: Diakóniai teológiánk in: *Diakonia* 1984/2 19-22. 1.

² Idézi Pátkai Róbert: A Diakóniai teológia nyugati (KÉMELM) megítélése c. előadásában – A Magyar Evangélikusok Tanácskozó Testületének konzultációja – Budapest, 2004. május 11-14. (Kézirat, 6.l.)

Mostani együttlétünk idői keretei közt nyilván nincs lehetőség a DT széles körű részletes elemzésére, ezért csak három — általam különösen fontosnak tartott — témát szeretnék kiemelni.

1. Az egyház küldetése és a diakóniai teológia

A probléma érzékeltetésére két definíciószerű mondatot hadd idézzek. Az egyik — az évforduló kapcsán idén sokat emlegetett — D. Bonhoeffertől származik³: „Die Kirche ist nur Kirche, wenn sie für andere da ist.” A másik a 120 éve született W. Elert dogmatikájában olvasható⁴: „Die Kirche ist nicht Selbstzweck. Sie steht im Dienst des Versöhnungswerkes.” Vessük össze ezt a két mondatot! Ha az egyház küldetése szemszögéből nézzük őket, akkor azt kell mondanunk, hogy a „másokért való létről” sok értékes gondolatot megfogalmazó Bonhoeffer mondata *üresnek* bizonyul, míg Elertében ott van világosan az egyház küldetésének *tartalma*, ti. a „kiengesztelés művének a szolgálata”.

Amikor a DT kimunkálóinak és fő képviselőinek definíciószerű mondatait olvassuk, ugyanezzel a problémával szembesülünk. 1964-es pozsonyi díszdoktori székfoglalójában így fogalmaz Káldy: „Krisztus azért jött a világra, hogy diakóniát végezzen és nem másért.”⁵ Vagyis Krisztus küldetése az, hogy szolgáljon. S ennek analógiájára a DT válasza arra a kérdésre is, hogy mi az egyház küldetése, ugyanaz: ti. hogy szolgáljon. Ezt a definíciót azért mondom *üresnek*, mert a „hogy szolgáljon”-nal *tartalmilag* semmit sem mondtunk Krisztus vagy az egyház küldetéséről. Egy egyszerű példával így érzékeltethetjük a problémát: „Az orvos tevékenysége az, hogy kezeli a beteget. Ám ha azt mondom, hogy az orvos hivatása vagy küldetése az, hogy kezelje a beteget, akkor ezzel nyilvánvalóan semmit sem mondtam az orvosi hivatás lényegéről. Helyesen azt kell mondanom: az orvos hivatása (küldetése) az, hogy gyógyítsa a beteget, vagy legalább enyhítse szenvedéseit. - Ennek megfelelően Jézus esetében a tartalmi kifejtést ez jelenti: „és adja az ő életét váltságul sokakért” (vö. Vajta cikke a Lutherische Monatsheftében).” Ez az, ami az előbbi Elert-idézetből is világosan kitűnik, amit viszont a bonhoefferi definícióban hiányol az ember. Amikor pedig a DT a *szolgálatban* jelöli meg az egyház küldetését, további probléma is jelentkezik. Az tudniillik, hogy — így is mondhatnánk: — mi tölti meg tartalommal a formát. Mert könnyen úgy tűnhet — képletesen szólva —, „mintha az egyház Ura egy kitöltetlen csekket bízott volna övéire. De ki határozza meg akkor, hogy mi kerüljön az üres helyre? Ki írja be az összeget, vagyis ki határozza meg a tartalmat? Az egyház közössége vagy az egyház vezetői? A szituáció vagy kívülről jövő elvárások?”

Ha az Újszövetségre figyelünk, elsősorban két textus válik hangsúlyossá. Az egyik Mt 28 vége, ahol nem egyszerűen a keresztesítés és a tanítás, hanem a *tanítványok* *tétel* jelenti a tanítványok közösségének, az egyháznak adott küldetés

³ Dietrich Bonhoeffer: Widerstand und Ergebung – Evangelische Verlagsanstalt GmbH, Berlin 1961. Zweite Auflage, 211. l.

⁴ Werner Elert: Der christliche Glaube – Furche Verlag, Hamburg 1956. (3. kiadás), 418. l.

⁵ Az egyház életformája: a diakónia in: Káldy Zoltán: A diakónia útján – a MEVE Sajtóosztálya, Budapest 1979. 46. l.

⁶ Vö. ehhez és a következőkhöz: Ittész Gábor: Az egyház küldetése ma in: Keresztyén Igazság 1989. szeptember, 20-21. l.

tartalmát. A „megkeresztelve” és „tanítva” (participiumok!) pedig a tanítvánnyá tétel módjára — úgy is mondhatnánk: eszközére — utal. A másik ige 2Kor 5 vége, ahol a „békéltetés szolgálatáról”, a „békéltetés igéjének” a hirdetéséről van szó. Tehát ez jelenti az egyház küldetésének a tartalmát. A DT irodalmát tanulmányozva azonban azt látjuk, hogy ugyan mindig hangsúlyos Isten igéjének (törvényének és evangéliumának) a hirdetése, de a gondolatmenet általában a szociáletikumra fut ki. Még ahol kifejezetten a misszióról van is szó, ott sem a tanítvánnyá tétel és az Istennel való megbékéltetés az egyház küldetésének végső és döntő tartalma és célja.

Mind e mögött nem lehet nem felfedezni a DT alapvető hibáját, tévedését, amit Dóka Zoltán 1984-es Nyílt levelében a „kiegészítendő evangélium” kifejezéssel jelöl.⁷ Mert hogy is mondja Luther? „Az egyháznak nincs más rendeltetése, mint Isten igéjének hirdetése. Ha nem ezt teszi, nem egyház, — legfeljebb névleges. Nem az ige van az egyházért, hanem az egyház van az igéért. Nem azért van ige, hogy az egyház megszólalhasson, hanem azért van egyház, hogy az ige megszólalhasson. Nem az egyház teremti igét, hanem az ige teremti az egyházat. Az igazi egyház legfontosabb ismertetőjele az Isten igéje. Ahol Isten igéjét hirdetik és hallgatják, ott az egyház.”⁸

2. A diakóniai teológia és a szocialista rendszer

A második világháború után a hazai protestáns egyházakban — elsősorban a reformátusoknál, de nálunk is — számos megnyilatkozás (szóban és írásban) hangsúlyozta, hogy Isten ugyan megítélte a letűnt társadalmi-politikai rendszert a bűnei miatt, de azt akarja, hogy a bűnbánatban megújuló egyház megtalálja helyét a megváltozott körülmények között, az alakuló új társadalmi-politikai rendben. Abban az időben sokan ennek a meghirdetését tartották az egyház elsőrendű próféta szolgálatának. Mindezzel együtt járt annak az — egyébként igaz — tételnek a megfogalmazása is, hogy az egyház nincs valamilyen konkrét társadalmi-politikai rendszerhez kötve. Akkor ezt természetesen úgy értették és súlykolták a különböző nyilatkozatokban, hogy az egyház nincs kötve az Isten által megítélt Horthy-korszak társadalmi, politikai és gazdasági rendjéhez.

Ahogy azonban változtak a körülmények, majd megtörtént a pártállami hatalomátvétel, változás állt be az ilyen irányú egyházi megnyilatkozásokban is. Egyre kevesebb szó esett arról, hogy az egyház nincs kötve semmilyen konkrét társadalmi-politikai rendszerhez, s egyre többször emelték ki hivatalos egyházi megnyilatkozások az új, szocialista rendszer — úgymond — teológiailag is pozitívan értékelhető vonásait.

A DT megjelenésekor a szocialista társadalmi-politikai-gazdasági rendszernek eleinte csak ez az általános pozitív értékelése érzékelhető. A 70-es években azonban megjelent ebben az értékelésben egy alapvetően új vonás. 1974-ben Székesfehérváron egy LMK ülésünkön hangzott el Nagy István esperesnek a következő mondata: „diakóniailag strukturált egyház csak diakóniailag strukturált társadalomban lehet”. Ez pedig nyilvánvalóan azt jelenti, hogy — mivel az egyház csak akkor

⁷ Dóka Zoltán: Nyílt levél in: Keresztyén Igazság 1989. szeptember, 27. l.

⁸ Luther: Jer, örvendjünk keresztyének! (Összeállította: Karl Witte) - Harangszó, Győr, 1944. (2. kiadás), 359. l.

igazán egyház (legalábbis a DT értelmében), ha „diakóniailag strukturált” — az egyház igazán egyház csak szocialista körülmények között lehet. Azt gondolom, hogy nem kell sok szót vesztegetni arra, hogy belássuk: ez a gondolat teológiai képtelenség (amint arra akkor azonnal rámutattam). Hiszen ez azt jelentené, hogy Pál apostol korában — a rabszolgatartó társadalomban — vagy Luther korában — a feudális társadalomban — az egyház nem lehetett igazán egyház. De ha azt gondolná valaki, hogy Nagy Istvánnak ez a véleménye egyéni vagy egyedülálló jelenség volt, annak hadd idézzem Káldy Zoltánnak 1974. december 12-én az országos közgyűlésen tartott püspöki jelentését⁹: „... a diakóniai teológia kiépítésének volt és van egy ún. *„nemteológiai tényezője”* is. Ez a külső tényező azonban nem az, amire több nyugati egyházban gondolnak. Többen ui. azzal a gyanúval élnek a nyugati egyházakban, hogy a magyarországi evangélikus egyház lényegében kényszerhelyzetben hangsúlyozza a diakóniai teológiát, éspedig azért, mert a szocialista társadalomban nincs (más - I.G.) lehetősége, mint *„belemenekülni”* a diakóniai életformába, lemondva a törvény és evangélium hirdetéséről. Csakhogy éppen fordítva van a helyzet. Éppen a szocialista társadalmi rend *tette lehetővé pozitív értelemben a diakóniai teológia kimunkálását*. A kapitalista társadalmi rendben — amely *osztálytársadalom* — alig lehet szó a diakóniai teológia konzekvens kiépítéséről, mert társadalmi osztályokra való tagolódása — minden ellenkező állítás ellenére is — *megmarad az egyházon belül is...* Ebben a képletben — tehát az osztálytársadalomban — a szó igazi értelmében vett diakóniáról végeredményben nem lehetett szó..., a kapitalista társadalomban az egyházon belül is változatlanul fennáll ez az osztálykülönbözőség. Ez szűnt meg a mi társadalmunkban, és ez segítette kiépíteni a diakóniai teológiát. ... A diakóniai teológia segítette a magyarországi evangélikus egyházat, hogy felismerje helyét és szolgálatát a szocialista társadalomban, bátran vállalja azokat a feladatokat, melyek népünk életkörülményeinek javítását, békés életének biztosítását voltak és vannak hivatva előmozdítani.” Ezek az idézetek — úgy gondolom — önmagukért beszélnek: íme, így fonódik össze a DT és egy konkrét (a szocialista) társadalmi, politikai és gazdasági rend. S hogy ebben a nagy összefonódásban marad-e nyitottság, felelősségérzet — keresztyén szeretetről és diakóniáról nem is beszélve! — a származásuk, a hivatalostól eltérő nézeteik stb. miatt perifériára szorultak vagy éppen üldözöttek iránt, arra még csak gondolni sem volt szabad a diakóniailag strukturált egyházban.

Mindezek alapján nem kell-e azt mondanunk, hogy a DT tulajdonképpen még azon a határon is túltent, mint amit Vajta Vilmos kritikusan megállapít, amikor a Káldy által elmarasztalt konformizmust veti szemére magának a DT-nak?¹⁰ Ugyanakkor a DT-nak a szocialista rendszerrel való korrelációja teszi érthetővé, hogy a DT képviselői végső soron miért támogatják a szocialista rendszer expanzióját. Hiszen ha a DT igazán csak a „diakóniailag strukturált társadalomban” jöhet létre és bontakozhat ki, akkor a DT saját érdeke is ennek a rendszernek, ti. a szocializmusnak az exportálását támogatni.

⁹ Lelkipásztor 1975. februári szám, 79-80. l.

¹⁰ Vö.: Vajta Vilmos: Kritikai megjegyzések a diakóniai teológiához (1983) /Die umstrittene Theologie der Diakonie/ in: Egyház és Világ 1994. február, 19. l.

3. A diakóniai teológia mint rendszer

Bár a DT első renden „tan”, de a DT által meghatározott korszakot egyházunk életében csak akkor érthetjük meg igazán, ha észrevesszük, hogy ez a „teológia” (mondhatnánk ideológiát is) kezdettől fogva több akart lenni, mint pusztán tan, tanítás. Ezt egyébként a DT fő képviselői is újra meg újra egyre nyomatékosabban hangsúlyozták. Ez nemcsak abban mutatkozott meg, hogy jelszószerűen ismételték: az egyházban, egyházunkban „minden diakónia”, hanem abban is, hogy a DT az egyház egész életét: tanítását, igehirdetését, de szervezését, struktúráját, személyi kérdéseit is átfogó és meghatározó rendszerré vált.

Hogy ez mit jelentett a gyakorlatban, azt Dóka Zoltán szemléletesen írja le a Nyílt levél 1.b. pontjában: „Az evangéliumnak ... a szociáletikai manipulációját különösen is nyilvánvalóvá teszi a DT egyházkormányzati alkalmazása. (Kiemelés tőlem: I.G.) Az LVSZ tagegyházaiban bizonyára kevesen tudják, hogy a MEE¹¹-ban nincs vallásszabadság... az egyházvezetés a DT-t a MEE hivatalos és kötelező teológiájává nyilvánította! Aki ennek a kényszernek a legkisebb mértékben is ellene mond, existenciális fenyegetettségnek teszi ki magát... Ezt a terrort az egyházvezetés azáltal tudja fenntartani, hogy azokat, akik a DT-t kritizálni merik, az állami hatóságok előtt úgy állítják be, mint az állam ellenségeit! Így a szakszerű, valódi teológiai eszmecsere politikailag válik lehetetlenné... Néhány éve Káldy püspök különösen sokszor hangoztatta... a MEE lelkeszei akkor végzik helyesen, korszerűen a szolgálatukat, ha a szocializmust (leszámítva az atheizmust) magukévá teszik, és az állam szocialista célkitűzéseit aktívan és közvetlenül támogatják.”¹² Az itt jelenlévő idősebb korosztály azokban az évtizedekben személyesen is tapasztalhatta ezeknek a kemény kritikai mondatoknak az igazságát.

Persze, ha meggondoljuk, hogy a DT milyen társadalmi-politikai rendszerrel kapcsolódott össze, tulajdonképpen semmi csodálkoznivaló sincs ezen. Hiszen a „létező szocializmus” végső soron a „puhuló diktatúra” korában is proletárdiktatúra volt. Természetes, hogy a vele szoros korrelációban lévő „teológiai (egyházi) rendszer” is hasonult hozzá. Másképpen nem is tudott volna fennmaradni az adott körülmények között. Werner Heisenberg írja a bajor tanácsköztársasággal kapcsolatos tapasztalatai alapján¹³: „... egy politikai mozgalmat soha nem az oly hangosan hirdetett célkitűzései alapján kell megítélni — törekedjék bármilyen őszintén is a célok megvalósítására —, hanem csakis a cél szolgálatába állított eszközei szerint. Ha egy mozgalom rossz eszközöket választ, ezzel csak azt bizonyítja, hogy vezetői elvesztették az eredeti eszmék meggyőző erejébe vetett hitüket.” Mutatis mutandis áll ez a szocialista rendszerre és a vele összenőtt DT-ra mint rendszerre is. Mert bár lehet az elméletben jó, helyes vagy rokonszenves gondolat — s az alapvető elvi hibák ellenére ilyen bizonyára felfedezhető a szocializmusban és a DT-ban is —, a gyakorlat mindenképpen leleplező, és ha áttételesen vagy másodlagosan is, negatívan minősíti az egész rendszert.

¹¹ MEE = Magyarországi Evangélikus Egyház.

¹² Dóka Zoltán: Nyílt levél in: Keresztyén Igazság Új folyam 3. szám, 1989. szeptember, 27-28. l.

¹³ W. Heisenberg: A rész és az egész – Beszélgetések az atomfizikáról – Gondolat, Bp.1975. 66. l.

Befejezésül: Hogyan látom ma a diakóniai teológiát? Ahogy — remélem — mondandómból is kitűnt: *kritikusan*, ugyanolyan kritikusan, mint amikor benne éltünk a DT által meghatározott korszakban. Ugyanakkor nem kis *nyugtalanossággal* is. Mert bár mint rendszer a szocializmussal együtt a DT is megszűnt, de teológiai, lelki, szellemi hatásai ma is érzékelhetők — hogy csak magunkról beszéljünk: — egyházunkban. Azt gondolom, e miatt a veszély miatt van szükség az ilyen fajta alkalmakra, mint ez a mostani is, s még inkább arra, hogy újra meg újra testvéri légkörben, de bátran vitázva tisztázzuk s dolgozzuk fel közelmúltunknak ezt a nehéz örökségét. Nagyon fontosnak tartom, hogy ne áltassuk magunkat azzal, hogy a DT egyszer s mindenkorra a múlté, nem kell vele foglalkozni, túl kell rajta lépni. Mert ez az önáltató, hamis gondolkodás beláthatatlan veszedelmeket rejt magában. De a DT-val kapcsolatban (is) szükséges teológiai-kritikai munkát csak teológiailag jól felvértezve lehet reménységgel végezni. Ehhez pedig egyre jobban fel kellene újra fedeznünk és meg kellene becsülnünk egyházunk páli-lutheri teológiai örökségét.

Kertész Eszter

Ikonfestő

Szigorú szabályok szerint
ikont ha festenék,
már megtanultam volna
mitől lesz kék a kék,
s mitől fénylik a háttér:
mennyei színaranya.
Vigyáznék, nehogy lássék
Arcán kezem nyoma.

Arra vigyáznék: tükör legyek,
s ne magamat lássam.
Névtelenül munkálkodnék
az idők előttről való
mozdulatlan ragyogásban.

Ifj. Zászkaliczky Pálné Mirák Katalin

Tükör nélkül, homályosan...

Történeti dilemmák az ügynökkérdés körül

Köztes időszakban születik ez az írás: az 1990 óta különböző intenzitással fel-felvetődő ügynökkérdés egyes újabb részletei 2005 elején – az ügynöktörvény-tervezet parlamenti tárgyalásával egy időben – talán minden eddiginél nagyobb nyilvánosság elé kerültek, ismét egyszer felkavarva az állóvíz felszínét. A törvényi szabályozás azonban hónapok óta a kodifikáció útvesztőiben kering. Az ügynöktörvény felmerülő alkotmányellenessége körüli viták miatt a rendezés időben ismét elhúzódik, és újra megkérdőjeleződhet, hogy az ügynökiratok nyilvánosságára és kutathatóságára vonatkozó szabályozás hatékony és eredményes lesz-e.

Köztes időszak ez azonban saját házunk táján is: nem egészen függetlenül a februárban közzétett, és öt evangélikus egyházi személy nevét is tartalmazó újabb ügynöklistánól,¹ de már korábban jelentkező belső egyházi kezdeményezést (is) figyelembe véve az Országos Közgyűlés (OK) 2005. május 20-án az ügynökkérdéssel foglalkozó tényfeltáró bizottságot állított fel.² A bizottság – tagjai szerint a

¹ A 219 nevet tartalmazó, bevezetővel és ismertetővel ellátott névlista Szakértő'90 „aláírással” a www.angelfire.com/zine2/szakerto90 honlapcímen jelent meg. Budapest, 2005. február 25. A lista nyilvánosságra hozatalát követően 2005. február-március folyamán a www.origo.hu honlap számos cikket, híradást, reagálást közölt. Egyházi vonatkozású pl. A papok hallgatnak, a tévések magyarázkodnak. 2005. február 28.; Hat püspök az ügynöklistán. 2005. február 28.; Dr. Harmati Béla nyilatkozata az ügynöklistán. 2005. március 1.; Bocsánatot kérnek az ártó ügynök papok nevében. 2005. március 1.; Az evangélikusok bocsánatot kérnek ügynökeik miatt. 2005. március 3.; Ügynökügy: nem hisznek Frenkl Róbert állításainak. Magyar Nemzet, 2005. március 9. www.mno.hu. A híradásokat Vö. Dr. Harmati Béla nyugalmazott püspök: Nyilatkozat; Frenkl Róbert: Listák; Szemerei Zoltán egyházkerületi felügyelő: Nyilatkozat. *Evangélikus Élet*, 2005. március 13.

Az ügynökkérdés 1990-2005 közötti politikai, pártpolitikai és jogi történetének feldolgozása alapvető és rendkívül fontos feladat, de jelen írásnak nem tárgya. A fenti felsorolás, a teljesség igénye nélkül csak érzékeltetni akarja azt a folyamatot és általános közeget, közhangulatot, amelyben az evangélikus tényfeltáró bizottság létrejött, amelynek tagjaként e sorok írója gondolatait közreadja.

² A bizottság felállításáról l. A Magyarországi Evangélikus Egyház Országos Elnökségének nyilatkozata. Budapest, 2005. március 3. Közli *Evangélikus Élet*, 2005. március 13.; A MEE Országos Elnökségének 39/04/2005. sz. határozata, amelyben javasolja az OK-nek, hogy az ügynöklista kivizsgálására bizottságot hozzon létre.; Határozati javaslat és az 5/2005. (V. 20.) országos közgyűlési határozat tényfeltáró bizottság létrehozásáról. Megjelent *Evangélikus Közlöny*. 2005. június 30. Az Országos Közgyűlés határozatai. 11. o.; G.Zs.: Terítéken az aktualitások. Ülészett az Országos Közgyűlés. *Evangélikus Élet*, 2005. május 29. (E tájékoztatás félreérthető, mert az OK, függetlenül a parlament majdani döntésétől és az ügynöktörvény további sorsától határozatával létrehozta a tényfeltáró bizottságot.)

A dokumentumokat összevetve jól érzékelhető a kezdeti bizonytalanság a bizottság létrehozásának célját illetően. A Nyilatkozat szerint a bizottság „hivatott az ügynökműlttal gyanúsított evangélikus egyházi személyek iratainak feldolgozására, és az erről szóló jelentés elkészítésére.” Az OK által elfogadott határozati javaslat szerint „A munkacsoport feladata az evangélikus egyházra vonatkozó teljes (azaz ma hozzáférhető, megmaradt stb.) iratanyag feldolgozása alapján annak feltárása és bemutatá-

munkacsoport megnevezés jobban érzékeltetné működése jellegét! – június 14-én megtartotta alakuló ülését, de mivel a nyári időszak nem teszi lehetővé a kutatások végzését, az érdemi munkát szeptemberben kezdi meg. Konkrét eredményekről tehát mint a bizottság egyik történész tagja e lapokon még nem számolhatok be.

Írásomban mégis két területtel foglalkozom párhuzamosan, szándékosan nem különválasztva őket egymástól: az ügynökkérdés, de szélesebb értelemben véve az 1945–1990 közötti időszak feldolgozásának elméleti és módszerbeli kérdéseivel, valamint a tényfeltáró bizottság létrejöttével és elképzeléseivel.

A szerkesztőség „elméleti jellegű” írást kért tőlem. Igen hálátlan és nehéz feladat azonban olyan kérdéstről írni, amelyről a mai Magyarországon, némi túlzással, mindenkinek megvan a saját „elmélete”, de legalábbis gondolatai véleménye, személyesen megélt vagy közvetett tapasztalata, olvasmányélménye, szerzett ténybeli tudása, ismeretanyaga. Erről az írott és elektronikus média megszámlálhatatlan világi és (inkább megszámlálható) egyházi „terméke” tanúskodik. A Fraternet evangélikus internetes levelezőlista élénk és sokszor heves véleménycseréi is a téma iránti, egyházon belüli közérdeklődés létezését bizonyítják.

Különösen izgalmas, ha a történész arra kap lehetőséget, hogy éppen ilyen, a hétköznapokat, a magánbeszélgetéseket, sőt olykor az emberi kapcsolatokat is befolyásoló, közérdekű témával foglalkozzék, és abban foglaljon állást. Még nehezebb a helyzete, ha a téma egyben élete egyik legszemélyesebb része. Nevesítve: a saját egyháza, az abban vele együtt élők, az abban lelkeszi szolgálatukat végzők. Vagy azok, akikkel együtt volt gyerek, akik a munkatársai voltak vagy lesznek, akikkel vasárnapról vasárnapra egy szent térben ül. Akik – tudván tudja – testvérei a Jézus Krisztusban.

Egy ilyen feladat nemcsak számos hitbeli csapdát és buktatót rejteget, hanem szakmai szempontból is alapvető kérdéseket vet fel. A legnehezebb a történésznek először is saját kétségei felett úrrá lenni. Ezek általában arra vonatkoznak, hogy kell-e, szabad-e nekem, sőt, éppen nekem és éppen e korszak feltárásában részt vennem? Van-e elegendő tárgyi tudásom, gyakorlatom a szükséges információ-mennyiség megszerzéséhez és megfelelő szintetizáló készségem azok rendszerezéséhez? Képes leszek-e elviselni a munka során óhatatlanul rám rakódó lelki terheket? Kissé tágítva a kérdések horizontját pedig óhatatlanul felmerül a történelemmel foglalkozók örök és végső dilemmája: kinél van az igazság, és ki téved? Lehetséges-e a történelem érvényes interpretációja? „Megismerhető és elbeszélhető-e a múlt objektív módon, úgy, ahogyan azt a természettudósoktól a maguk tárgya esetében elvárjuk, vagy pedig meg kell elégednünk valószínűsítésekkel, igaznak látszó, ám egzaktnak bizonyíthatatlan állításokkal?”³ Mindenekelőtt távol kell állnia attól, hogy a saját szakmáját mindenhatónak tekintse, és minden más megközelítés fölé emelje. A történetírás ismeretelméleti dilemmái, és egymással sok-

sa, hogy az egyházakat a szocialista államrend ellenségének tekintő kommunista („szocialista”) diktatúra évtizedeiben az evangélikus egyház a/ lelkészei, egyéb alkalmazottai, tisztségviselői és tagjai b/ milyen nyílt, és – egyházunk kárára – milyen titkos kapcsolatot tartottak fenn a diktatúra elnyomó szerveivel...”. A közgyűlési határozatban „az ügynökkérdéssel foglalkozó tényfeltáró bizottság” megjelölés szerepel.

³ A történetírás ismeretelméleti áttekintését és az idézeteket l. Romsics Ignác: Múltról a mának. Tanulmányok és esszék a magyar történelemlről. Bp, 2004, Osiris, 446–450.

szor teljességgel ellentétes elméletei mindenképpen óvatosságra intenek. A XIX. században kialakult professzionális történetírás egyik irányzata, a pozitivizmus vallotta az objektív valóság létezését, megismerhetőségét, törvényekké és szabályokká rendezhetőségét, és feltételezte, hogy a történész képes saját személyiségét félretéve a múltat pártatlanul, *sine ira et studio* vizsgálni. Ugyanennek a századnak másik irányzata, s annak jeles képviselője, W. Humboldt azonban a történelmi tények interpretálásának elkerülhetetlen szubjektívizmusára hívta fel a figyelmet: „Ha megkíséreljük akár csak a legjelentéktelenebb tény is elbeszélni, de szigorúan csak annak elmondásához ragaszkodunk, ami valóságosan megesett, hamarosan ráébredünk, hogy a kifejezések rendkívül óvatos megválogatása és mérlegelése híján hogyan csúsznak be mindenüvé olyan apró részletek, amelyek meghaladják a történeteket, s ebből tévedések vagy bizonytalanságok származnak.” A pozitivisták ismeretelmélettől való kezdeti eltávolodás a XX. század elejére eljutott a radikális szembefordulásig. Jelentős angol, amerikai és olasz gondolkodók véleménye szerint „a történelmi tény nem objektív valóság, hanem a történész mesterséges konstrukciója, aki viszont elkerülhetetlenül saját korának szempontjai szerint, mint individuum végzi ezt a rekonstrukciós munkát. Vagyis az, amit történelemnek mondunk, nem önmagában való, hanem mindig a jelen szemüvegén át, a jelen problémáinak tükrében láttatott múlt.” A történész individuumának kikapcsolása tehát lehetetlen, ezért a történetírás nem más, mint értelmezés, és soha nem lehet objektív. Ez az ismeretelméleti szkepticizmus a II. világháborút követően némileg visszaszorult, de a 70-es évektől e nézetek újfogalmazódtak és ha lehet, még tovább mentek, egészen az ismeretelméleti nihilizmusig. A mai (azaz két-három évtizedes) ún. posztmodern történetírás elméleti álláspontja szerint a történetírás a szépirodalommal egylényegű, ugyanúgy esztétikai jellegű tevékenység, ahogy a különböző művészetek, „s ahogy egy kép, egy festmény nem képes visszaadni a valóságot, csak annak illúzióját, éppen úgy képtelen a történetírás a múlt valóságának a megragadására és ábrázolására.”

Talán érzékelhető, hogy ezek az elméletek cseppet sem adnak megnyugtató választ a mai történész kétségeire. Bevezetnek ugyan a történetírás legnyugtalanítóbb kérdéseibe, de vajon mi az, ami innen kiutat mutat?

És mi köze egyáltalán e historiográfiai áttekintésnek az ügynökkérdéshez? A közvélekedésben újra és újra felvetődik az alapprobléma, és ekörül rajzanak a gondolatok, mint fény körül a bogarak: kell-e, szabad-e foglalkozni az ügynöküggyel, illetve szükségszerűen tágítva a kört, egyáltalán az 1945–1990 közötti időszakkal. Furcsa kettősség jellemzi az ellenzők érvelését: egyrészt *még nem* vagyunk elég távol időben a kérdéses évtizedektől, másrészt „15 évvel a rendszerváltás után *már késő* [kiemelés – M.K.] tisztázni a múltat.”⁴ A közelmúlt vizsgálata sokakat óvatosságra int, mondván, nincs meg a kellő időtávlat, sok még az érintett élő személy és túlságosan meghatározóak a családi-rokon kapcsolatok. Ugyanakkor a felhasználó dokumentumok egy része megsemmisült vagy szándékosan és tervszerűen megsemmisítették, ezért a megmaradt iratok alapján csak torz kép rajzolható meg. Egyébként is, a fiatalabb történésznemzedék, amely felvállalná a korszak vizsgálá-

⁴ A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia nyilatkozatát idézi: Bocsánatot kérnek az ártó ügynök papok nevében. 2005. március 1. origo.hu/fithon/20050301katolikus.html (2005.03.02.)

latát, még nem is élt „azokban az időkben”, ezért sem tapasztalata, sem joga nincs ahhoz, hogy az akkori eseményeket és tetteket megítélje, és bárki felett pálcát törjön! A történész e vélekedésből a személyesen neki szegezett kérdést is hallani véli, miszerint vannak-e a történettudománynak megfelelő eszközei, módszerei a múlt maradéktalanul hiteles, reális megismerésére, minden szempont, érv figyelembevételére, és egyáltalán, van-e jogosítványa egy pusztán munkáját végzőnek, szakmáját művelőnek bárkiről is elmarasztaló ítéletet hozni.

Ezek az aggodalmak korántsem alaptalanok és félresöprendőek. Számos példát idézhetnénk az irányzatos, egy-egy elméletet igazoló, egy-egy történelmi személyiséget tisztára mosó vagy éppenséggel elkárhoztató történetírássra. Az aggályokon mégis felül kell és lehet emelkedni. A fél évszázadot felölelő, és a magyarországi egyházak működését illetően alapvetően egységesnek tekinthető korszak éppúgy a múltunk része, mint történelmünknek bármely más területe. „Nem könnyű tárgyi-lagosan írni a közelmúltról. [...] A pártállami évtizedek is részei történelmünknek, mert nincs válogatott múlt, csak múlt van.”⁵ Nem szemezgethetünk önkényesen az édes, érett és a fanyar vagy rothadt gyümölcsök között. Különösen nem, ha komolyan vesszük a bűn, bűnösség, bűnvallás, bűnbocsánat, megbocsátás, megbékélés, végső ítélet elsődrendűen teológiai fogalmait, amelyek azonban – tudományoktól függetlenül – egyben személyes hitünk alapjai is.

Es a korábbi kérdést megismételve: mi az, ami a történész számára kiutat mutathat az ismeretelméleti útvesztőből? Saját és a nála sokkal nagyobb kutatói múlttal rendelkezők tapasztalataira támaszkodva elsősorban tudnia kell mérlegelni saját korlátaait és lehetőségeit. Ma már elismerhető, hogy objektív történetírás nem létezik, nem létezhet, hiszen ha az adatgyűjtés során talán nem is – bár némi erőszakkal még ez is megkérdőjelezhető –, de azok rendezésekor, értelmezésekor és értékelésekor óhatatlanul megjelenik a szubjektum. Ezért a történész akkor jár el korrekten, ha pontosan közli olvasójával, mi a saját nézőpontja. Ugyanakkor – eltérően a művészeti ágak képviselőitől – alkotói szabadsága nem korlátlan, azaz nem használhat fikciókat, és nem hallgathat el egyetlenegy tény sem. A rendelkezésre álló források lehetőség szerint teljes áttanulmányozása után pedig esélye van átgondolt és megalapozott vélemény megfogalmazására. Végül a felmerülő történeti kérdéseket megértendő és megmagyarázandó problémaként kell kezelnie, magyarázataiban kerülni kell a manipuláció lehetőségét, helyette gondolkodásra készíteni.

Nincsenek illúzióim a bizottságra váró munka eredményességét illetően, mégis, ami lehetséges, azt meg kell tennünk. Ami megtudható, megismerhető, azt meg kell tudni és ismerni – Reményiket idézve sokadszor, mondván –, „ahogy lehet”? A XXI. század történésze rendkívül bizonytalannak és támadhatónak érezheti munkáját. Fel van azonban vétezve az elődök felhalmozott (ismeretelméleti) tudásával, módszereivel, technikáival. Ezek birtokában elkerülhet buktatókat, tudatában lehet saját szubjektivitása lehetőségének és saját objektivitása lehetetlenségének. Talán még arra is esélye van, hogy a tényekre, dokumentumokra alapozott saját véleményét a társadalmi hasznosság kritériumának is megfelelően képviselje.

⁵ Dr. Kukorelli István: Előszó. In Köbel Szilvia: „Oszd meg és uralkodj!” A pártállam és az egyházak. Az állam és az egyházak politikai, jogi és igazgatási kapcsolatai Magyarországon 1945–1989 között. Bp, 2005, Rejtjel, 9–10.

Két tipikus, szinte törvényszerű folyamatot azonban sokkal veszélyesebbnek tartok a fentebb sorolt aggályoknál. Mindkettő a szemünk előtt, nyilvánvalóan zajlik: időben mindinkább távolodunk egy-egy történeti eseménytől, jelenségtől, korszaktól, szinte elkerülhetetlen lejátszódik annak átpolitizálása illetve historizálódása. Az imént tárgyalt XX. század eleji ismeretelméleti iskola képviselői (B. Croce, R. C. Collingwood és az ún. prezentisták) már a maguk korában azt a nézetet vallották, hogy a múlt problémáit a jelen szemüvegén át látjuk, és a történész sem tesz mást, mint saját korának szempontjai szerint dolgozik. Az ügynökkérdés körüli mai parlamenti és pártok közötti politikai csatározások valójában két, párhuzamosan futó folyamatot jeleznek: egyrészt a múlt tisztázásának (más oldalról elhallgatásának!) valóban meglévő igénylését, másrészt azonban a kérdés napi politikává alakítását. Ez utóbbinak az ellenfél eredményes lejárátása, vagy akár a legközelebbi parlamenti választások sikere is lehet a tétje. (Annak a jellegzetes mai vélekedésnek, amely elhárítja magától az ügynökkérdés feldolgozásának szükségességét, az egyik oka éppen az lehet, hogy e két folyamatot állampolgárként igen nehéz szétválasztani.) Gyarmati György, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁSZTL) főigazgatójának megállapítása is éppen az ügynökkérdés átpolitizálódásának folyamatára utal: „Az pedig valóban meggyőződésem, hogy a rendszerváltás óta elvesztetettnak is tekinthető közel másfél évtized után sokkal értelmesebb e kérdéskört múltfeltárásként kezelni, mintsem aktuálpolitikai csetepatékra használni.”⁶

A másik folyamat a kérdés történelemmé válása, azaz historizálódása. Az idő múlásával lassan kihálnak azok a nemzedékek, amelyeknek konkrét, fizikai kapcsolatuk volt a diktatúrával, személyes áldozatai és szenvedői voltak a hatalma teljében lévő terrorszervezet működésének, vagy éppen csendes visszavonultságban, apolitikus hozzáállással, „sértetlenül” éltek végig ugyanazokat az évtizedeket. E semmivel sem pótolható és visszavonhatatlanul eltűnőben lévő történelmi tapasztalat megőrzése szempontjából felbecsülhetetlen értékűek az ún. *oral history* dokumentumai. A megélt, személyesen átélt magántörténelem nyomai, a visszaemlékezések, interjúk, emlékiratok természetesen más szempontok szerint kezelendők, és használhatóak fel, mint a történetírás más jellegű forrásai! Ahogy az emlékek eltompulnak és a fizikai szenvedés megszűnik, úgy válik a korszak egyre személytelenebbé. A korábbi ellentétek, konfliktusok, sőt a legsúlyosabb kérdések (pl. a bűnösség és/vagy felelősség) éle is eltompul. Akár egy egész nemzet eljuthat addig, hogy őszinte tisztázási és tisztulási folyamat nélkül is úgy érzi: túljutott, túllepett a saját történelmén. A történész egyik legfontosabb feladata e nemzeti emlékezetvesztés ellenében újra és újra végiggondolni a legkritikusabb kérdéseket. (Ez esetben mellékgondolat, mégis itt kell megemlíteni, hogy egyes történeti kérdések későbbi kezelését talán még ennél is jobban megnehezíti a művészi megközelítés. Természetesen a művészi szabadságot semmilyen mértékben nem érdemes összemérni a történetírói szabadsággal, de tény, hogy a művészet saját eszközeivel képes átlényegíteni a történetírás legalapvetőbb állításait is. Csak egy kézenfekvő példa: az ember, természeténél fogva szívesebben néz lírai szépségű, tünékeny képekből építkező művészfilmet a koncentrációs táborokról, mint az ugyanarról készült korabeli dokumentum- vagy propagandafilmet.)

⁶ Murányi Gábor: „Csak hozott anyagból dolgozhatunk.” [Interjú Gyarmati György történésszel, az ÁSZTL főigazgatójával.] HVG, 2003. április 10.

Mi történt eddig?

Az elején köztes állapotra utaltam. Ez a helyzet az ügynökkérdés, általánosabban a pártállam és az egyházak kapcsolatának feldolgozottsági szintjére is igaz. A tisztánlátás érdekében szükséges az eddigi eredményeket számba venni. A közelmúlt, a XX. század második felének kutatása újszerű történeti feladat, a korszak feldolgozása világi részről (egyetemek, levéltárak) mégis már közel két évtizede folyik. Az állambiztonsággal kapcsolatos történeti kérdések általános és folyamatos feldolgozása jórészt hivatalból történik, egyes intézmények saját kereteik között végzik.⁷ Az állam és az egyházak kapcsolata vizsgálatának eddig is számos eredménye látott napvilágot.⁸ Köztük egyaránt találhatók általános, összefoglaló igényű munkák, részterületeket elemző cikkek, tanulmányok, könyvek és dokumentumgyűjtemények. Ezek túlnyomórészt a katolikus egyház és a pártállam viszonyát tárgyalják.⁹ Jóval szerényebb mértékben történt meg eddig a református szempontú feldolgozás.¹⁰ Fontos különbség, hogy az egyes történelmi egyházak milyen úton indultak el múltjuk feldolgozásában. Míg a katolikus szempontú vizsgálat elsősorban a politikai események, a jogi és intézményi keretek megismerését tartja elsőrendűnek, illetve az egyházi személyekkel (egyházvezetők, alsópapság, rendek, egyesületek) kapcsolatos egyes esetek, az ún. „ügyek”, perek történetét dolgozza fel, addig a református szemlélet a múlttal való szembesülést elsősorban és minden mást megelőzően elméleti, sőt teológiai feladatnak tekinti, felhasználva azonban más megközelítési módokat is: „A velünk élő múlttal történő szembené-

⁷ pl. Gyarmati György (szerk.): Trezor 1. A Történeti Hivatal (TH) Évkönyve 1999. Bp, 1999, TH; Trezor 3. Az átmenet évkönyve 2003. Bp, 2004, ÁSZTL; Rainer M. János, Standeisky Éva (szerk.): Évkönyv 2003. XI. Magyarország a jelenkorban. Bp, 2003, 1956-os Intézet; Évkönyv 2004. XII. Magyarország a jelenkorban. Bp, 2004, 1956-os Intézet.

⁸ pl. Köbel Szilvia: Az állam és az egyházak politikai, jogi és igazgatási kapcsolatai Magyarországon 1945–1989. Doktori disszertáció. 2003. és Uő. „Oszd meg és uralkodj!” A pártállam és az egyházak. Bp, 2005, Rejtjel.; Köpeczi Bócz Edit: Az Állami Egyházügyi Hivatal tevékenysége. Bp, 2004, Akadémia. A titkosszolgálatok és az egyházak kapcsolatáról szóló, kiemelten fontos dokumentumközlések: Kahler Frigyes: III/III-as olvasókönyv I. Adalékok az emberi jogok magyarországi helyzetéhez az 1960-as években. A „vallásszabadság”. Bp, Kairosz, 2001; II. Adalékok az emberi jogok magyarországi helyzetéhez az 1960-as években. A „gondolat- és szólásszabadság”. Bp, Kairosz 2002; III. A „CANALE” dosszié. A magyar titkosrendőrség és a II. Vatikáni Zsinat. Az „Ibolya” dosszié. Hiányzó lapok „A magyarországi görögkatolikusok történeté”-ből. Bp, Kairosz 2005.; Szabó Csaba (szerk.): Egyházügyi hangulat-jelentések. 1951, 1953. Bp, 2000, Osiris–Budapest Főváros Levéltára; Majsai Tamás: Ügynökök az egyházakban – I. rész. *Magyar Narancs* 2005. március 3.; Ügynökök az egyházakban – II. rész. „Teljes mértékben lekompromittálta magát.” *Magyar Narancs* március 10.; Ügynökök az egyházakban – III. rész. „A haladó tábor egysége érdekében.” *Magyar Narancs* 2005. március 17.; Ügynökök az egyházakban – IV. rész. „Öszinte, odaadó munkájáért.” *Magyar Narancs* 2005. március 24.; Majsai Tamás: Egyházak és titkosszolgálatok. I. rész. *Mozgó Világ* 2005/2, 3–33.; II. rész *Mozgó Világ* 2005/4, 103–122.

⁹ Különös tekintettel Balogh Margit, Gergely Jenő, Mészáros István, Szabó Csaba munkáira.

¹⁰ I. Bogárdi Szabó István: Egyházvezetés és teológia a Magyarországi Református Egyházban 1948–1989 között. Teológiai doktori értekezés. Debrecen, 1995.; Fazakas Sándor: Emlékezés és megbékélés. A múlttal való szembesülés egyházi és teológiai kritériumai. Bp, 2004, Kálvin.; Ladányi Sándor: Az 1945 utáni református egyháztörténet kutatás jelenlegi állása. In Magyarországi Egyházi Levéltárosok Egyesülete konferenciája, Nyíregyháza, 1997. augusztus 27. Nyíregyháza, 1998, 87–92.

zés, ami mindig a velünk élő bűnös múlt, olyan sok kérdést vet fel, hogy valóban csak az interdiszciplinaritás jegyében kísérelhető meg az azokra történő válaszadás.”¹¹

Felbecsülhetetlen értéket képvisel azoknak a munkája, akik félhivatalosan, magánúton, sőt legtöbbször „alternatív tevékenységként”, saját egyházuk vezetőségével szembehelyezkedve végeztek eddig is kutatásokat,¹² a nem éppen veszélytelen időkben is.

Sajátos számvetésre adhatnak lehetőséget az eddig megjelent munkák irodalomjegyzékei. Az eredmények tanulságos összefoglalásának is tekinthető pl. Tomka Ferenc plébános, egyetemi tanár 2005 első felében megjelent könyvének bibliográfiája.¹³ A címgyűjtemény – néhány általánosabb tárgyú munkától, sőt szépirodalmi műtől (!) eltekintve – többségében azokat a könyveket, tanulmányokat és egyéb írásokat sorolja fel, amelyek a kommunista állam és az egyházak kapcsolatát tárgyalják. E munkák nagy része 1990 után született, s a 9 oldalas bibliográfiával a szerző maga is felhívja a figyelmünket arra a tényre: „Jó, ha az olvasó tudja, hogy bár a kor sok kérdése feldolgozásra vár még, a történészek több témát átkutattak már, mint a mindennapok embere gondolná.”¹⁴ Az állítást több más, rendkívül igényesen dokumentált és adatolt szakkönyv bibliográfiájával is igazolhatnánk.¹⁵ Hézagpótlónak nevezett, valójában alapkönyvek, összefoglalások, alapvető dokumentumokat először közlő kötetek látnak napvilágot. A kutatómunka tehát, az egyházak akarják vagy nem, részt vesznek benne vagy sem, támogatják-e vagy akadályozzák, megállíthatatlan, még akkor is, ha törvényi keretek korlátozzák, vagy lehetőségeit a szükségesnél szűkebbre szabják.

¹¹ Bölcskei Gusztáv: Részlet a bírálati jelentésből. (Fazakas Sándor említett művéhez.)

¹² pl. Hetényi Varga Károly: Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában. I. Abaliget, 1992, Lámpás; II. Abaliget, 1994, Lámpás; III. Abaliget, 1996, Lámpás; Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában. 1. Bp, 2000, Márton Áron; 2. Abaliget, 2002, Lámpás; Szabó Gyula mezőörsi római katolikus plébános és paptársai évek óta a MOL-ban és TH/ÁBTL-ben végeznek kutatásokat, amelyek eddigi kb. 40. 000 oldalnyi anyagát még nem publikálták.

¹³ Tomka Ferenc: Halálra szántak, mégis élünk! Egyházüldözés 1945–1990 és az ügynökkérdés. Szent István Társulat, Budapest, 2005.: Bibliográfia, 466–474. o. A bibliográfiában egyetlen evangélikus vonatkozású és evangélikus szerzőségű munka van feltüntetve: Mirák Katalin (szerk.): Nem voltam egyedül – Beszélgetések az evangélikus közelműltről. I. Bp, 1995, MEVISZ; II. Bp, 1999, MEVISZ.

¹⁴ Uo. 16. o. A mindennapok emberének el nem ítélt, mégis létező tájékozatlanságáért a sajtóban gyakran olvasható kijelentések is felelősek. pl. „máig vajmi keveset lehet tudni az állambiztonsági szolgálatok pontos felépítéséről, az MSZMP vezetésének hozzájuk való viszonyáról, illetve az ügynökökről.” Listák évadja. Fejlemények az ügynökvitában. HVG, 2005. március 12., 101–104. Tény, hogy az 1945–1990 közötti korszak feldolgozásában egyelőre viszonylag csekély számú a kifejezetten a magyarországi állambiztonsági szervekre vonatkozó irodalom. A téma általában egy-egy átfogó munka keretein belül, külön részben, fejezetben kerül tárgyalásra, de mind ezek, mind az eddig megjelent önálló írások alapvető jelentőségűek. I. Cseh Gergő Bendegúz: A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata. (1945–1990). In Gyarmati György (szerk.): Trezor 1. A Történeti Hivatal Évkönyve 1999. Bp, 1999, TH, 73–90. és www.abtl.hu; Kiszely Gábor: ÁVH. Egy terrorszervezet története. Bp, 2000, Korona és Uő. Állambiztonság (1956–1990). Bp, 2001, Korona.

¹⁵ Az egyik legalaposabban összeállított forrás- és irodalomjegyzéket I. Köbel Szilvia i.m. 181–216.

Hol tartunk mi?

A múlt feldolgozásának szükségességét az egyházakon belül egymással polemizáló „oldalak” – külső vagy belső kényszer hatására – mára többnyire elismerik. Ennek eredményességét azonban már sokan megkérdőjelezzik, és mikéntjére is többféle vélemény fogalmazódott meg. A hivatalos – ezalatt most a társadalom, a közélet ill. a politikai élet felé kinyilvánított – evangélikus megnyilatkozások szerint az egyháznak belső ügye szembenézni saját múltjával,¹⁶ el kell hártania, hogy a folyamat külső kényszer hatására menjen végbe.¹⁷ Sokkal lényegesebb azonban az Országos Elnökség március eleji nyilatkozata, majd az OK májusi határozata, amellyel „befelé”, saját egyházának „üzent”. Számomra megrendítő erejű a felismerés, hogy ezzel minőségében új korszak kezdődhet.¹⁸ Hogy e „hivatalos pecséttel” korábban nem létező esély, lehetőség nyílik az eddig inkább csak hangoztatott – és jobbára külső nyomásra megfogalmazott – szándék megvalósítására. A „hivatalos pecsét” számomra azt jelzi, hogy a múlt feldolgozásának feladata elől egyházunk nem akar kitérni, ugyanakkor fenntartja magának azt a jogot, és autonóm működése lényeges részének tekinti, hogy azt mikor, milyen eszközökkel és következményekkel teszi meg. „Hivatalos pecsét” kerülhet ezután azok munkájára is, akik már korábban módszeresen foglalkoztak a korszakkal, és most a bizottság jövőbeni felkérésére munkájukkal segíthetik a rendkívül terjedelmes és több évre, akár évtizedre is szóló kutatási program eredményességét. A bizottság ugyanis fontos feladatának tekinti e szerteágazó munka koordinálását is.

Az 1945–1990 közötti korszak evangélikus szempontú feldolgozásának eddig is születtek már jelentős eredményei.¹⁹ Számos résztanulmány, kötet jelent meg, még több csupán kéziratban készült el, a majdani kiadás reményében. (Sajátos jelenség egyházunkban, hogy a MEVISZ, amely 1988-as megalakulásától kezdve függetlenül működő ifjúsági egyesület, 1995-ben könyvkiadói tevékenységbe kezdett. Ezzel jelezte, hogy fontosnak tartja és támogatja a fiatalabb generáció bekapcsolódását a múltkutatásba, és egyben feladatának tekinti, hogy saját korosztálya nyilvánosságával is megismertesse a megszülető eredményeket.) A kutatások a rendszerváltás

¹⁶ „Az egyháznak ezt magának kellene tisztázni és rá kellene bízni – vélekedett a felügyelő. A papok átvilágítása kapcsán elmondta: az egyháznak is érdeke, hogy tiszta képet nyerjenek, de a hogyan nagyon kényes kérdés, és ő annak a híve, hogy a feltárást maguk a lelkészek végezzék el.” Belpolitikai Napló. Frenkl Róbert: nem voltam ügynök, csak együttműködtem az államapparátussal. 2005. március 2. www.hirado.hu

¹⁷ „most az egyházat újra kontroll alá akarja vonni az állam, az egyházra megint kívülről próbálnak nyomást gyakorolni.” Szebek Imre püspök sajtónyilatkozatát idézi: Döntési jogot kér az ügynökügyben az evangélikus egyház. 2005. február 22. origo.hu/itthon/20050222dontesi.html (2005.03.02.)

¹⁸ Ugyancsak megrendítő erejű volt és példaértékűnek tekinthető máig is, hogy az Országos Elnökség – két nappal a Magyar Katolikus Püspöklari Konferencia hasonló lépése után – bocsánatkérő nyilatkozatot tett közzé: „kérjük: Isten bocsássa meg az elkövetett vétkek sokaságát, és megkövetjük azokat, akik egyházi ügynökök tevékenysége miatt szenvedtek.” A Magyarországi Evangélikus Egyház Országos Elnökségének nyilatkozata. Budapest, 2005. március 3. Közli *Evangélikus Élet*, 2005. március 13. és Az evangélikusok bocsánatot kérnek ügynökeik miatt. 2005. március 3. origo.hu/itthon/20050303/az-evangelikusok.html (2005.03.03.) Az Elnökség e nyilatkozatban jelentette be egy bizottság felállítására vonatkozó javaslatát is. I. 2. sz. jegyzet.

¹⁹ Különös tekintettel Boleratzky Lóránd, Böröcz Enikő, Rözse István, Szépfalusi István, Terray László munkáira, ill. a MEVISZ által kiadott művekre.

előtti idők igen szűkös keretei között is folytak, és az egyházi ellenzék működésének fontos területét jelentették. E munka sokat köszönhetett a külföldön élő magyar evangélikus lelkészek segítségének és a Norvég Kelet-Misszió támogatásának. A 90-es évek elejétől az egyház más részeiből is többen bekapcsolódtak a munkába, de mind a témaválasztás, mind a publikálás máig egyéni úton folyik. Találó a jelenlegi helyzet alábbi összefoglalása: „a történelmi egyházak közelmúltat feltáró igyekezete részben magánemberek és kutatók kezdeményezésére, részben – vagy – utólag egyházi támogatással és jóváhagyással folyik. Bár érzékelhető az egyházi testületek kezdetbeni tartózkodása, ez az utóbbi években oldódni látszik.”²⁰ Hadd fűzzem hozzá ehhez saját szerkesztői tapasztalataimat: a kezdetbeni tartózkodás helyett – bár nem tudni, mit jelent itt a „kezdetbeni” – 1995-ben, sőt 1999 táján is inkább érzékelhető ellenségesség fogadta a MEVISZ által kiadott interjúköteteket,²¹ de nem az egyházi testületek, inkább az egyházvezetés részéről. Az egyházvezetés egy része 2002-ben érthetetlen fanyalgással fogadta az ugyancsak MEVISZ-kiadásban megjelent Túróczy-émlékkönyvet.²² Az említett könyvek nem kaptak kellő hivatalos nyilvánosságot, légüres térben jelentőségük is elenyészett. Más jellegűek legfrissebb tapasztalataim, amelyek Kapi Béla 2004-ben megjelent emlékirataira vonatkoznak. A Nyugati (Dunántúli) Egyházkerület hozzáállása, anyagi és erkölcsi támogatása a munka során mindvégig példaértékű volt. Nehéz azonban mit kezdeni a könyvet kísérő általános érdektelenséggel. Nem feltételezek emögött szándékosságot, hiszen a jelenség összetársadalmi. A visszajelzésekre mégis nagy szüksége lenne kutatóknak, szerkesztőnek egyaránt. Az Országos Elnökség március 3-i nyilatkozata és az OK döntése azonban kétségtelenül az említett oldódást jelzi.

Az evangélikus múltfeltárás eddigi iránya inkább a katolikus egyháztörténetírás metódusához hasonló, a korszaknak a református példákhoz hasonló, célzottan teológiai-elméleti feldolgozása még nem történt meg. Nem született egyelőre a pártállam és az evangélikus egyház viszonyát célirányosan vizsgáló összefoglaló munka sem. Az állambiztonsági tevékenység evangélikus vonatkozásainak feltárására pedig éppen csak megtettük az első lépéseket.²³

Mi vár a bizottságra?

A bizottság az OK elé terjesztett és elfogadott határozati javaslat alapján működik.²⁴ Mivel a kutatási téma rendkívül összetett, és a történeti, politikai, jogi, igazgatási kérdéseken túl etikai, sőt dogmatikai kérdések is felmerülhetnek, helyes

²⁰ Czenthe Miklós: Múltfeltáró bizottság – gondolatok. Kézirat, 2005.

²¹ I. 13. sz. jegyzet.

²² Cserháti Péter, Fabiny Tamás, id. Fabiny Tibor, ifj. Fabiny Tibor, Ittész András, Mirák Katalin, Tekus Ottó, Tekusné Paveszka Ida: Isten embere. Túróczy Zoltán evangélikus püspök. (1893–1970) I–II. Bp, 2002, MEVISZ.

²³ I. A következő kutatásokat: Ordass Lajos második püspöksége – Böröcz Enikő; Keken András ügynöki tevékenysége – Böröcz Enikő, Mirák Katalin és Zászkaliczky Péter; Túróczy Zoltán püspök állambiztonsági megfigyelése – Mirák Katalin. Ez utóbbi téma dokumentumai nyomtatásban is megjelentek a 22. sz. jegyzetben feltüntetett Túróczy-émlékkönyvben.

²⁴ Az *Evangélikus Közlöny* 2005. június 30. magát a határozatot közzölte. A javaslatot a közgyűlés a bizottság tevékenysége részletezésének tekintette, és a jegyzőkönyvhöz mellékelte. A határozati javaslat teljes szövegét várhatóan az *Evangélikus Élet* fogja közölni a bizottság működéséről szóló tájékoztatóval együtt.

döntésnek látszik, hogy a bizottság személyi összetételét elsősorban a foglalkozás alapján határozták meg.

A 2005. júniusban tartott alakuló ülés kulcskérdése a bizottság tényleges feladatának meghatározása volt, mivel az elfogadott javaslat erre vonatkozóan tág értelmezési lehetőséget nyújt. A megegyezés szerint a bizottság a szorosán vett ügynökök kérdés megfelelő feldolgozása mellett, ill. azon túllépve felvállalja a kommunista állam és az evangélikus egyház kapcsolatának széleskörű feltárását is. (A bizottság két történész tagja az előzetes felkérést eleve csak abban az esetben vállalta el, ha a megbízás erre a feladatra vonatkozik!) A várható legfontosabb kutatási területek közül itt csak a legfontosabbakat említem: az állambiztonsági szervek intézményi, szervezeti működése, annak (evangélikus) egyházi vonatkozásai; kapcsolata, összehangolt működése az ÁEH-val; az evangélikus egyház kijelölt helye, szerepe ebben a rendszerben, összevetve más egyházakéval, az azonosságok és különbségek, egyedi jellegzetességek kimutatása; az egyházi reakció ellen felhasznált államvédelmi operatív elhárító munka eszközeinek, módszereinek (örizetbe vétel, bomlasztás, egyházfegyelmi eljárás, figyelmeztetés, egyházi személyek lejáratása, rendőri felügyelet, ügynöki beszerzés)²⁵ jelenléte az egyházi struktúra egyes szintjein és az egyházi élet egyéb területein; az egyházi ellenállás lehetőségei és a kollaboráció formái; a beszerzés mint leghatékonyabb operatív eszköz vizsgálata a szerv ill. a beszerezett szempontjából (célja, módszerei, körülményei, eredményessége, célszemélyei, önkéntes vagy kényszerű volta, ügynöki magatartások tipizálása). E lista korántsem teljes, mivel az iratok konkrét ismerete nélkül csak elközelítések fogalmazhatóak meg. Két lényeges gondolatot azonban kifejez: egyrészt a bizottságnak a legnagyobb körültekintéssel, minden körülményt mérlegelve kell eljárnia a feltárt adatok értékelése során, másrészt megbízatása alapján nyilvánosságra hozza az eredményeket, de nem vállalkozik semmiféle ítélet „meghozatalára.”

Megemlítendő még, hogy a bizottság alakuló ülésén megállapította: fontosnak tartja, hogy a többi történelmi egyház hasonló munkáját figyelemmel kísérje, szakértőivel felvegye és tartsa a kapcsolatot, adott esetben közös munkában is részt vegyen.²⁶

²⁵ I. Köbel i.m. 99–103.

²⁶ Általánosan, de ehhez hasonló szellemben fogalmaz egy katolikus tervezet is: „egyházunk az előtt az alternatíva előtt áll, hogy szó nélkül hagyja [...] a keresztyén kutatók erőinek szétforgácsolódását – vagy vállalja a keresztyén erők összefogását, a keresztyén múlt pozitív feldolgozásának támogatását.” I. A Magyar Katolikus Püspöki Kar, illetve annak Állandó Bizottsága számára. Előterjesztés a Katolikus Egyház múltjának feltárásával kapcsolatban. Egyháztörténeti Kutatóintézet létrehozásának fontosságáról és lehetőségéről. Aláírók: Dr. Szabó Csaba, Göncz Balázs, Dr. Kahler Frigyes, Dr. Tomka Ferenc. Bp. 2005. április. Kézirat. A 2005. februári ügynöklistaügyet követően áprilisban a katolikus püspöki kar nyolc szakértő ill. tanácsadó bevonásával megbeszélést tartott. Az idézett Előterjesztés erre a tárgyalásra készült. Az Előterjesztésben a szakértők javasolják, hogy a konferencia hozzon létre egy Egyháztörténeti Bizottságot, és annak működéséhez szükséges intézményi háttér biztosítására állítson fel egy Egyháztörténeti Intézetet. A fejleményekről I. Véget ért a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia nyári ülése. Magyar Kurír. Katolikus Napilap. 2005. június 9. www.magyardurir.hu: „A Püspöki Konferencia Történeti Bizottsága megbízást kapott egy történeti intézet felállításának előkészítésére, amelynek feladata lesz a magyarországi levéltárak felkutatása, különös tekintettel a kommunista diktatúra idején történt egyházüldözés időszakára. Veres András elmondta: Őszi az intézet tervének kell elkészülnie, a konkrét alapításról csak akkor döntenek majd. A majdani kutatás feladata nem az „ügynökkérdés” feltárása lesz, hanem a kor átfogó vizsgálata.”

A tényfeltáró bizottság munkája, az eddigi szerény lépéseket figyelembe véve szinte „tisztá lappal” indul. A kutatási terület hatalmas, ezért csak rendszerezett, szisztematikus, jól átgondolt és szervezett munkával lehet, kisebb lépésekben eredményeket elérni, ez így is több évet, akár évtizedet fog igénybe venni. Az OK által elfogadott határozati javaslat szerint a bizottságnak beszámolási kötelezettsége van a közgyűlés felé. A munka nagyságának ismeretében rövid időn belül nem várható végleges eredmények publikálása. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a bizottság időközi és kötelező évenkénti beszámolójában nem tárja maradéktalanul az OK és az egyház közvéleménye elé a megszerzett információkat.

A feltárandó és feldolgozandó iratanyag mennyiségét jól érzékelteti a következő áttekintés:

- Állami Egyházügyi Hivatal – legnagyobb egységes anyaga a Magyar Országos Levéltárban (MOL) található, ez 165 folyóméter(fm). Ehhez tartoznak az egykori egyházmegyei előadók anyagai a megyei levéltárakban, összesen 150–200 fm. (Ebből a legnagyobb egység a Fővárosi Egyházügyi Hivatal iratai, 14 fm.) Kommunista pártok (MDP, MSZMP) – legnagyobb egységes anyaga a MOL-ban van, 1.500 fm. A MKP 1944–1948 közötti iratanyaga kb. 300 fm. Az önkormányzati levéltáraknak átadott pártanyag összesítve kb. 15.000 fm.

Államigazgatás, közigazgatás – az egyes szóba jöhető minisztériumok (KüM, BM, IM, MM) és a Minisztertanács iratanyagában még becsült mennyisége sincs az egyházakra vonatkozóknak. A megyei levéltárakban őrzött, egyházi vonatkozású (nép)bírószági, tanácsi iratok mennyiségi feltárása még nem történt meg.

Állambiztonság, államvédelem – az egykori szervek jelenleg is meglévő, ill. abból levéltárnak átadott iratmennyisége körül nagy a bizonytalanság. A becsült adatok szerint az ÁSZTL-ban (korábban: TH)²⁷ őrzött kb. 4.000 fm egyharmada a katolikus egyházzal kapcsolatos, a protestáns, és azon belül az evangélikus egyházra vonatkozó mennyiséget ehhez mérten arányosan lehet megbecsülni.²⁸

*

És legvégül: miért tükör nélkül, homályosan? Bizottsági jelölésemet nem kis szakmai vívódás és lelkiismereti tusakodás után vállaltam el végül. Korábbi munkáim során nemcsak konkrét információk birtokába jutottam, hanem fogalmat

²⁷ A Történeti Hivatal felállításáról és átszervezéséről l. 1994. évi XXIII. törvény egyes fontos, valamint közbizalmi és közvélemény-formáló tisztségeket betöltő személyek ellenőrzéséről és a Történeti Hivatalról. Kihirdetve: 1994. IV. 5. A törvény szerint a TH állami szaklevéltár, amely jogosult átvenni és megőrizni – többek között – a volt III/III-as Csoportfőnökség iratait. 2003. március 31-én a törvény TH-ra vonatkozó része hatályát veszítette. Az intézmény mostani működését 2003. április 1-jei hatállyal az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára létrehozásáról szóló 2003. évi III. törvény határozza meg.

²⁸ A közölt adatok forrása: Előterjesztés a Katolikus Egyház múltjának feltárásával kapcsolatban. Egyháztörténeti Kutatóintézet létrehozásának fontosságáról és lehetőségéről. Aláírók: Dr. Szabó Csaba, Göncz Balázs, Dr. Kahler Frigyes, Dr. Tomka Ferenc. Bp, 2005. április. Kézirat.

alkothattam e munka jellegéről is. Mégis, ebben az átmeneti helyzetben, az iratok teljes megismerése előtt az az érzésem, hogy egyelőre „még egy tükrünk sincs.” Ha elvégezzük mindazt, amire vállalkoztunk, akkor talán már mondhatjuk, hogy tükrör által, homályosan, de legalább látunk valamit. Erőt, útmutatást azonban csak annak a tudása ad, hogy egyszer tükrök nélkül, színről színre fogunk látni – és látszani. Mert „most töredékes az ismeretem, akkor pedig úgy fogok ismerni, ahogyan engem is megismert az Isten. Most azért megmarad a hit, a remény, a szeretet, e három; ezek közül pedig a legnagyobb a szeretet.” (1Kor 13, 12–13)

2005. augusztus 6.

* * *

Zászkaliczky Péter

Ügynökkérdés a Deák téri gyülekezet múltjában

(Befejező rész)

Hangulatjelentések

A különösen tetsző módon a rendőrség jelöli meg ezzel a szóval az egyik jelentés tárgyát, de a hangulatjelentés, mint bevett szakzsargon előfordul többször is. Ide az a három, egymást követő jelentés sorolható, amelyekben a lelkeszi és az egyházi közvélemény hangulatáról, közgondolkodásáról érdeklődnek. Az egyik tárgya Káldy Zoltán püspöknek a pesti lelkeszek előtt elmondott beszámolója a nyborgi és a frankfurti konferenciáról (1959. február 11.), a másik egy békekongresszus előtt tartott papi békegyűlés (1959. december 2.). A békegyűlésen az a kérdés is előkerült, hogy változik-e a kormány egyházzal való viszonya? Ezzel kapcsolatban Keken András megjegyzi: „Mi a gyűlés után azt beszéltük meg, hogy vannak jelek, az ideológiai küzdelem kiélesedése pl., melyek azt mutatják, hogy a Kormány más felfogásra jutott, de végső soron nagy érdeklődéssel várjuk ezen a téren is kongresszus állásfoglalását.” Erre a jelentést láttamozó felettes írta rá a beosztottjának szánt észrevételét: „Baji e!¹⁵ Érdekes, hogy ez már a 3. jelentés, ami arról szól, h. növekszik a nyomás az egyházak felé!” A harmadik jelentés az egyháznak az 1960. évben adott rendkívüli államsegély fogadtatásáról számol be (1960. január 13.). Itt már Lovász Imre r.szds. veszi a jelentést, aki megjegyzi: „Beszélgetéséből kitűnik, hogy megnyugvást jelentett az egyházvezetők részéről a kapott államsegély.”

Beszélgetések Ordass püspökkel

Az első írásos jelentés (1958. június 25.) tartalmazza a következő utasítást: „Keresse fel Ordass Lajost, tudja meg tőle nyugdíjazása után, mi a szándéka, hogy értékeli a vele kapcsolatban történt eseményeket, hogy látja az egyházon belüli kibontakozás útját.”

Keken András a jelentés szerint (1958. november 7.) október 13-án kereste fel Ordass püspököt. A nyugdíjüggyel kapcsolatban Ordass elmondta, hogy eddig a

¹⁵ E = elvtárs. A megszólítás rövidítése gyakori az iratokon.

lelkészi nyugdíjat kapja, Keken pedig elmondta neki, hogy hamarosan a nyugdíjbizottság fog dönteni a kérdésben. „A másik kérdés, amelyről beszélgettek, Káldy Zoltán megválasztása volt. Keken elmondta, hogy a Deák téri presbitérium, bár nem élt szavazati jogával, kifejezésre juttatta a határozatban, hogy jó reménységgel tekint Káldy Zoltán lelkészi működése elé a gyülekezetben. Ordass azt mondta, hogy nézete szerint Káldy komoly hívő, jó igehirdető, akit bizalommal lehet várni, s azzal a reménységgel, hogy az evangélium hirdetésével megőrzi a békességet a gyülekezetben és a kerületben.” A harmadik téma Kaj Munk dán lelkész és drámaíró személye volt, akivel kapcsolatban egy előadáshoz kért életrajzot és anyagot Keken András, erre ígéretet kapott. „A továbbiakban személyi és családi ügyekről beszélgettek.”

A következő jelentés (1959. február 11.) ugyancsak egy látogatásról számol be. Ennek teljes szövege:

„Keken András 1959. február 2-án meglátogatta Ordass Lajost s a következőkről beszélgettek:

Keken elmondta, hogy szeretné ismertetni a gyülekezetben Kaj Munk dán lelkész életét és munkásságát. Ő a fasizmus elleni harc egyik legnagyobb dán képviselője volt. Különösen az antiszemitizmus ellen harcolt, s mivel tudja, hogy Ordass lefordította néhány drámáját, ezeket szeretné elkérni.

Ordass ismertette Kaj Munk életét fő vonásaiban, s ismertette és átadta Kekennek a dán lelkész két drámáját, az egyik a bibliai Heródesről szól, a másik a hitlerista Németországban dúló zsidóüldözésről.

Keken elmondta, hogy remélhetőleg még a tavasszal megindul a Deák téri templom újjáépítése állami segítséggel.

Ordass örömet fejezte ki e fölött, de látszott, hogy semmiféle egyházi témáról beszélgetni nem akar.

A továbbiakban arról volt szó, hogy mivel tölti idejét, s erre elmondta, hogy sokat pihen, s keveset dolgozik, fordít és áhítatos könyvet ír, s ezután családi dolgokról beszélgettek.”

A jelentés végén Baji László r.szds. megjegyzi, hogy a beszélgetésről más vonalról nincs értesülésük, így ellenőrizni nem tudják.

Talán ez az a pont, ahol csupán a hírt hallva a leginkább megdöbbenhet valaki, és élesen fogalmazva megkérdézheti: létezik az, hogy Keken András Ordass püspök besúgója volt? Hiszen a szenvedésben sorstársak voltak, s köztudottan barátok is. Később, 1957 után helyzetük nem volt azonos, így tudomásul vették, hogy a konkrét cselekvésben egymástól eltérő a véleményük. De a barátságuk megmaradt. Erről Keken András Dóka Zoltánnak így nyilatkozott: „Útjuk és sorsuk annyira egy, hogy a lényeg tekintve nem változtat azon sem a véleménykülönbség, sem az eltérő helyzetükből adódó, konkrét magatartáskülönbség. Barátságuk pedig olyan lelki mélységben köti össze őket, hogy oda a felszín ellentmondásai nem érnek le soha.” Ordass pedig ezt mondta kettőjük kapcsolatáról: „A mi barátságunk sírig tartó barátság. Nem fog rajta az idő!”¹⁶

A két jelentést azért is idéztem teljes részletességgel, hogy meg tudjam osztani a bennem kialakult véleményt: nincs bennük semmi, amire a „besúgás” pejoratív

¹⁶ Dóka Zoltán: A lángot vivő katona. Keresztyén Igazság, Új folyam 23. szám, 1994. ősz.

fogalma illik, annak a másikat eláruló szándékával. S az ember jogosan tételezi fel azt is, hogy a jelentés kényszerét Ordass éppen úgy tudta, mint ahogyan köztudott az is, hogy Keken Andrásnak is megmondták többen, hogy nekik róla jelentéseket kell írniuk, majd ezeket együtt írták meg.

A jelentések második szakasza

Az eddig tárgyalt kilenc jelentés, 1960 januárja után három éves szünet következik. Mások jelentéseiből következtethetünk arra, hogy a személyes kapcsolatot tartották vele, esetleg írásra nem kötelezték. 1963. február 18-tól május 23-ig viszont három hónapon keresztül sűrű egymásutánban következnek az újabb jelentések, szám szerint ugyancsak kilenc. Ekkor egy újabb tiszt, Varga József r.szds. tartja vele a kapcsolatot, aki az egyik jelentés utáni értékelésben megjegyzi: „„Virág” fn. ügynökkel való foglalkozásunk rendszeres, vele hetenként találkozunk.” Talán az ő egyéni, felettesei előtti bizonyítási ambíciói is közrejátszhatnak ebben a felpörgésben, de ő az, akinek a Keken Andrással kapcsolatos kudarcokat is regisztrálnia kell. Az utolsó jelentések erről is szólnak.

Az egyik jelentés tárgya az ökumenikus mozgalom jellemzése (1963.III.3.). Leírja, hogy milyen egyházakat fog össze az Ökumenikus Tanács. A tagegyházakat jellemzi is, nem titkolva a közöttük lévő ellentéteket, feszültségeket, majd a budapesti, gyülekezeti szintű együttműködésekről, közeledésekről, s abban szerepet vállaló lelkészekről ír. A jelentéshez írt megjegyzés: „„Virág” fn. ügynök a jelentésben foglaltakat többszöri felszólításra, figyelmeztetésre tette meg. Értékelés: Az ügynök lelki gátlásaira való hivatkozással több esetben kérdésünkre nem ad egyöntetű választ, vagy azok elől igyekszik kitérni. A jelentése nem konkrét, személyeket, azok ténykedését felszínesen érinti, kijelentve, hogy többet róluk nem tud. Nem tesz elfogadható jelentést a belvárosi katolikus plébánosról – sőt még a nevére sem emlékszik – pedig több esetben egymást felkeresték, egymással beszélgettek. „Virág” fn. ügynök jelentése operatív jelleggel nem bír, tájékoztató jellegű.”

Egy hét után a Lutheránus Világszövetség minneapolis-i világyűléséről kell beszámolnia (1963.III.11.). Ez a világyűlés 1957 augusztusában volt Amerikában, ahol a magyar küldöttség tagjai D. Ordass Lajos püspök, Szabó József ny. püspök, dr. Wiczián Dezső és dr. Nagy Gyula teológiai tanárok, Hafenschér Károly és dr. Keken András lelkészek voltak. A 14 oldalas, részletes jelentés napokra lebontva számol be a helyszínekről, programokról, találkozásokról. Értékelés: „A jelentés nem ellenőrzött ügynöktől származik. /.../ „Virág” fn. ügynök jelentésében nem tesz említést az egyéni szereplésekről vagy a magán jellegű beszélgetésekről. A jelentésből kiderül, hogy a delegációt nagyszámú disszidensek keresték fel, feltehető, hogy megbízatásokkal látták el, melyről a jelentés nem ad választ. Ügynöki úton tudomást szereztünk arról, hogy a Clevelandban megtartott találkozón részt vett dr. Keken András, Szabó József és Hafenschér Károly, ahol a külföldi kapcsolatok felvételét beszélték meg, melyről „Virág” fn. ügynök egyáltalán nem beszélt.”

A következő jelentés Franklin Fry jellemzése (1963.III.25.), aki az Amerikai Egyesült Lutheránus Egyház és a LVSZ elnöke, és ügyvezető elnöke volt az Egyházak Világtanácsának is. A róla megírt jelentést a megjegyzés röviden tájékoztató jellegűnek minősíti.

Jelentések személyekről

A cím az utolsó jelentések tartalmi összefoglalásául kívánczok. Feladatként is kapja: „„Virág” fn. ügynököt továbbra is kikérdezzük az őt körülvevő személyek iránt.” (1963.V.16.). A mai közvélemény az egész ún. ügynökkérdéssel kapcsolatban talán ezen a ponton a legérzékenyebb: ki ártott kinek és milyen mértékben? Keken Andrással kapcsolatban is fel lehet tenni az eddigi ismereteinken túl is a kérdést: szemébe tudna-e nézni ma Keken András azoknak, akikről az ő tudtuk nélkül jelentett? Az én válaszom az egyértelmű igen.

Személyekkel kapcsolatos megbízást korábban is kapott. Az 1960. február 11-én leírt utasítás így hangzik: „Az ügynök nem vállalta a feladatot, hogy a presbitérium tagjait jellemezze. Erre vonatkozóan kioktattam.” Akkor ezzel megelégedhettek. Három év után a személyek egyrészt az ifjúsági munkával kapcsolatban kerültek elő, amivel kapcsolatban háromszor is kértek jelentést Keken Andrástól. Az első (1963. február 18.) egy általános kép az egyházunkban folyó ifjúsági munka irányairól, amelyek között az iskolai hitoktatást, a konfirmációt, majd a gyermekbibliakörökben és ifjúsági órákon végzett munkát említi. Megemlíti a jelentés azokat a budapesti gyülekezeteket, ahol tudomása szerint ifjúsági munka van, majd a Deák téri csoportokat, a végzett munka anyagát foglalja össze.

A következő jelentés (1963.III.4.) már konkrétan az ifjúsági csoportok vezetőire vonatkozik, amelyben a neveket említve felsorolja a Deák téri ifjúsági bibliaóra és gyermek-bibliaóra aktívan közreműködő tagjait, megjegyezve, hogy a felsoroltakat dr. Keken András lelkész szokta felkérni és megbízni a bibliaórai feladatok ellátásával, tehát azzal, hogy egy-egy bibliai történetet kérdezzenek ki a gyermekektől, áhítatot tartsanak a konfirmandusoknak, szeretetvendégségen énekelve vagy szavalattal szerepeljenek. Ez a jelentés kevésnek bizonyult, ezért azt kérték tőle, hogy részletesen jellemezze az ifjúsági csoportban közreműködőket. Ezt a jelentést 1963. május 9-én vették tőle. Az itt teljes szövegében idézett két jellemzés tükrözi a másik kettőnek is:

„Dr. Gadó Pál rokkant, még gyermekkorában elvesztette az egyik lábát villamos-bal eset következtében. Múlába van. Családi élete nagyon példás. Két kis gyermeke van.

Híte nagyon modern. Felfogása demokratikus és haladó. Nagyon rendezett anyagi körülmények között élnek. Úgy tudom, munkahelyén megbecsülik szorgalmáért és képességeiért. Tagja a presbitérium belmissziói bizottságának. Amikor az évi gyülekezeti munkaterv elkészítéséről van szó, a beszélgetésekből kitűnik, hogy antifasiszta magatartású s azt akarja, hogy a gyülekezeti munka minél modernbb legyen s támogassa a társadalmi haladó mozgalmakat.”

„Nyíró Olga lelkész leánya, egyedül lakik Budapesten egy családnál. Életkora kb. 30 év. Nem a Deák téren konfirmált. Nem jár rendszeresen az ifjúsági bibliaórákra, hanem akkor jön, amikor a lelkészek meghívják valami szolgálatra. Énekelni és szavalni szokott. Régebben a gyermek-bibliaórákon segített, de ebből kb. 1-2 éve kikapcsolódott, életkora miatt is. Tagja a Lutheránia énekkarnak.

Érzékeny lelkű, komolyan hívő, csendes magatartású leány. Vallásos lelkiületét még a szülői házból hozta magával. Foglalkozása: tisztviselő. Szerény körülmények között él. Nem tartozik a modern lányok közé. Szórakozásairól nem tudok, arról sem, hogy van-e baráti köre. A gyülekezetbe egyedül jár, s meglehetősen visszahúzódo.

Vallásossága meglehetősen régi típusú, még a harmincas-negyvenes évek evangélizációs mozgalmának hatása érződik rajta. Ettől eltekintve haladó gondol-

kodású. Ebben a tekintetben annyit tudok róla, hogy komoly híve a békének és a szocializmus építésének. Az ilyen típusú bibliaórákat szereti s helyesli.”

Ezeket a megértő, mindent jóra magyarázó jelentéseket akkor értékelhetjük még inkább, ha összehasonlítjuk mások jelentéseivel. „Szamosi László” fedőnéven az egyik bibliaóráról is ment jelentés. A r.szds. értékelésével kezdem: „A Deák téri ev. gyülekezetbe több deklasszált, intellektuel személy jár bibliaórára. Az ügynök jelentése helytálló, valóban a felsorolt személyek meg szoktak ott jelenni, azonban közelebbit tevékenységükről nem tudunk, mert „Virág” fn. ügynök nem tett magától jelentést erről. Továbbiakban ezen kategóriát részletesebben figyelemmel kísérjük az ügynökség útján.” A jelentésben felsorolt személyek pedig Ocskay Frigyes volt bankigazgató Óbudáról, Gyalog Dezső volt kultuszminisztériumi osztálytanácsos, valamint „Nyáregyházáról (Pest m.) feljött egy Olga nevű egyházi kántor, aki szélső reakciós magatartásáról ismeretes és részt vett a bibliaórán.”¹⁷

Egy másik „Szamosi” jelentésben Keken András negatív beállítása a cél. A jelentés tárgya a 150 éves Deák téri templom ünnepe. A jelentő az események leírása után ezt írja: „Ezen az ünnepségen azon a címen, hogy a gyülekezetet ünneplik, olyan félreállított ember is szerepelt, mint Szilády Jenő. Keken kiemelte, hogy Karner Károly nyug. teol. tanár is üdvözölte a gyülekezetet. Keken utalt a fótikra is, akik Zászkaliczky Pál lelkésszel az élen megjelentek, bár a nevet nem mondta. /.../ Az ünnepségen sok deklasszált elem és bigott pap jelent meg. Keken által rendezett ünnepnek számított s ez a beszédek hangján is meglátszott. Roszik Mihály, Galáth György, Zászkaliczky Pál, Veöreös Imre, Sólyom Jenő, Jánossy Lajos, Szilády Jenő és sokan mások jelentették Keken baráti körét.”¹⁸ Mindkét jelentést ugyanaz a papi ember írta, aki kiérdekelte, hogy ügynökből titkos megbízott, tehát elvi alapon együttműködő legyen.

Csak jót tartalmaz az a jelentés is, amelyben *Trajtler Gábor*ról ír. A vele kapcsolatos adatokon túli kiragadott mondatok: „Nagyon szép, harmonikus családi életet élnek... Fő érdeklődése a zene, s ezen belül az egyházi zene felé irányul. Ezen a téren egészen különleges képességekkel is rendelkezik. A Zeneakadémián két hangversenyt tartott nagy sikerrel. A közegyház zenei életének is irányítója. Országos viszonylatban ellenőrzi az orgonákat... A főtí kántorképzésben is tevékenykedik, mint az egyetemes egyház által megbízott előadó... Az egyházi felsőbbbséghez igen jól viszonyul, jó viszonyban van feletteseivel, püspökével... Politikailag haladó nézeteket vall... Egyénisége kedves, udvarias... Munkájában nagyon pontos, hűséges, becsületes és megbízható...” Még a két negatívum is lényegében elismerés: „abban, hogy országos viszonylatban is számontartott művész, talán túlzottan is szerény”. S a másik: „Lelkészi munkáját is hűségesen látja el, de teológiai kérdések iránt nem mutat olyan érdeklődést, mint az egyházzene iránt.”

A személyekkel kapcsolatos jelentések sem elégtették ki a rendőrségi igényeket. A jelentés utáni értékelés is hangot ad ennek: „Jelentései tartalmilag jobbakként az előzőkhöz viszonyítva. Jelentései azonban még mindig felszínes (sic!). A személyek negatív-pozitív megítélései nem kielégítőek, ezt azzal magyarázza, hogy nevezett-ről, ténykedéséről nincs tudomása.”

¹⁷ Adta: „Szamosi”. Vette: Lovász Imre r.szds. 1961. IX. 2.

¹⁸ Adta: „Szamosi”. Vette: Lovász Imre r.szds. 1961. VI. 7.

Az utolsó jelentés

Tartalmilag az előzőkhöz tartozik, hiszen itt is személyről, Weltler Jenőről ír (1963.V.23). Előljáróban néhány mondat az őt jellemző véleményből: „Karnagyi képességei igen kiválóak. Vezetése alatt a Luthetránia országos nevet szerzett magának. Különösen a Bach művek interpretálásában szakember Weltler. Szinte európai nívón adatja elő a János-passiót vagy a H-moll misét... Jó viszonyban van az egyházi felsőbbbséggel. Dezsérynek is jó barátja, még ma is kapcsolatban van vele. Káldy püspökkel is jó a kapcsolata, annál is inkább, mert Káldy püspök nagyon sokra értékeli Weltler munkáját s az egyház renoméja érdekében is fontosnak tartja... Politikai álláspontja általában haladó. Nagyon jó barátai vannak a párttagok között is... Úgy tudom, hogy az ellenforradalom napjaiban lakásán rejtegette egyik párttag barátját, akivel azóta is állandó kapcsolatban és barátságban van...” S ahol a mentő szándék talán legjobban megfogalmazódik: „...művész egyéniség, hangulati alapján ítélt, s így nem lehet egyes kijelentéseit úgy venni, hogy azok jellemeznék egyéniségét.”

Köztudott volt Weltler Jenő és Ordass Lajos jó kapcsolata. Keken András ennek említését is mentőövként is említi: „Ordass Lajossal még zeneakadémiai hallgató kora óta baráti viszonyban van. Ordass akkor s.l elkészült volt Budapesten. Ordass egyházpolitikai magatartásában Weltlernek nem volt szerepe, általában nem szől bele egyházpolitikai kérdésekbe.”

A jelentés megírásának hátterében is ez a kapcsolat volt. Magyarországon járt egy bizonyos Jänicke nevű ev. püspök, aki találkozott Weltler Jenővel is, és elment Ordass püspökhöz is. Keken András azt az utasítást kapta, hogy Weltler Jenőtől tudja meg ennek a találkozásnak a körülményeit. Jänicke püspök a Lutherániának is hozott kottákat. A jelentés szerint Weltler Jenő a Gellért szállóban találkozott vele, aki a kottákat átadta, majd „megkérte, hogy tegye lehetővé a találkozást Ordass Lajossal. Weltler nem vállalta ezt a közvetítést. Azt mondta Jänickének, hogy forduljon ebben az ügyben az egyházi szervekhez.”

A jelentés ebben az esetben sem volt kielégítő, ami annak értékeléséből egyértelműen kiderül: „„Virág” fn. ügynök jelentése „Szamosi” fn. ügynök jelentésével megegyezik. Eltérés azonban az, hogy Weltler nem közvetített Ordass és Jänicke között. Valószínű, hogy Weltler elhallgatta illetve nem tett ügynökünknek említést arról, hogy valamilyen szerepe lett volna a találkozó létrejöttében. De az is lehet, hogy „Virág” fn. ügynök hallgatta el valamilyen okból eredően - félelemből. Feltehető, hogy ügynökünk ebben a kérdésben nem őszinte hozzánk.

Intézkedés: „Szamosi” fn. ügynökkel részletesen leíratjuk Weltler szerepét Jänicke és Ordass közötti kapcsolat létrejöttében. Ezután „Virág” fn. ügynököt felelősségre vonjuk.”

Ez a kilátásba helyezett felelősségre vonás az utolsó, ami jelenleg tudható Keken András és a hálózat kapcsolatáról. Számomra ez szimbolikus is, benne az elmondottak alapján visszamenőleges értékelést is látok. A vele kapcsolatban az első jelentésre írt rendőrségi kezdeti remény, hogy megfelelő tartás mellett jó ügynök lesz belőle, mégsem teljesült. Hogy nem lett az, arra nem csupán a jelentéseivel kapcsolatban többször kifejezett elégedetlenség és a felelősségre vonás kilátásba helyezése utal. 1966. október 12-én a BM. III/III-as csoportja egy belső jelentést készített: „Jelentés a protestáns egyházakon belül elhelyezkedő illegális erők har-

cáról, irányáról, hatásáról és további feladataink.” Ebben elismerést kap néhány jól dolgozó ügynök is, akik az ellenséges tevékenységről operatív értékkel bíró anyagot adnak, közöttük van „Szamosi” is. A „Virág” f. nevű ügynök azok között szerepel, akik bár „az ellenséges elemek bizalmát élvezik, nem végeznek kielégítő munkát. Ezért ellenőrzésüket megszerveztük és ennek alapján aktivizálásukra intézkedéseket teszünk.”¹⁹

Ez a belügyminisztériumi belső jelentés három évvel későbbi, mint Keken András utolsó jelentése. Benne megfogalmazódik a vele kapcsolatos elégedetlenségen túl talán egy kölcsönös, lassú elszakadás elismerése is. Ugyan még kilátásba helyezik az aktivizálásával kapcsolatos intézkedéseket, de az is lehet, hogy ez csupán a tartótisztek felelősségét akarta elhárítani vagy csökkenteni feljebbvalóik előtt.

Befejező megjegyzések

1. Csak a dokumentumok igazolhatnak valakit. Manapság sokszor elhangzik az önmentő mondat: én nem ártottam senkinek. De felmentés csak az alapján adható, ha ez bizonyítást nyer. Nem lehet cél a jelentéseket tevők közötti különbségek összemosása. Keken Andrásnál számomra bebizonyosodott életének ebben az eddig nem ismert keresztmetszetében is, hogy hite és élete még a jelentéseiben is egy.

2. Lehetnek továbbra is, akik elítélik ezt az együttműködést, hiszen voltak olyanok is, akik ezt megtagadták. De akkor ne adjunk felmentést Reményik Sándornak sem, aki az erdélyi kisebbségi sors sok megalkuvása között írta 1935-ben: „Minden percünk kínzó kiegyezés: Ahogy lehet...” Ez a kor szinte mindenki számára a kínzó kiegyezések kora is volt. A kérdés, hogy a kiegyezések ellenére is vállalni tudjuk-e önmagunkat ebben a korban, s amit nem: megvalljuk-e, s kérjük-e rá egymás, és mindenek előtt az Úristen bocsánatát.

3. Keken András ügynöki múltja nem ad általános felmentést. Nem igaz, hogy minden tiszta volt a lezárt múlt egyházi közéletében. De milyen jó, hogy van erre is példa. Diogenész írja: a nap besüt a legmocskosabb sarkokba is, mégsem lesz piszkos. Keken Andrást is a mocskokba rántotta a kor. Számomra tiszta maradt. S elfogadom erről a követendő magatartásnak azt a mércéjét, ahogyan azt Dóka Zoltánnak fogalmazta meg: „Terrorhelyzetben szólhatsz, írhatsz bármit önmagad vagy mások megmentésére. Csak két esetben nem ment fel a lelkiismereted: ha a terrorból hasznot húztál, vagy ha bárkinek árulója lettél.”²⁰

4. A végső kérdés: Az elmondottak után megváltozik-e a kép Keken Andrásval kapcsolatban? Azt hiszem, a legtöbbünkben nem. Legfeljebb annyiban, hogy ezek után rá is már több sajnálattal és együttérzéssel is gondolunk.

* * *

¹⁹ Majsai Tamás: Ügynökök az egyházakban - II. rész. Magyar Narancs, 2005. március 10.

²⁰ Dóka Zoltán beszélgetése ifj. Zászkaliczky Pállal. In: Nem voltam egyedül, II. kötet, 122.

Miklóssy Endre*

Tetemrehívás

Keken András nem volt gyáva ember, és erre szüksége is volt egy közéletet élő magyarnak a 20. században. Márpedig a protestáns papi hivatástól ez mindig is elválaszthatatlan volt.

Amikor, a 30-as évek vége felé, csatlakozott a földosztást sürgetőkhöz egy csontkonzervatív politikai rendszerben, még csupán a „karrierjét” veszélyeztette. 1944 őszén, midőn teljes lelkészi ornátusban elkergette a Deák téri templom lépcsőjéről a géppisztolyos nyilasokat – mialatt a templomban éppen egy sor halálra keresett zsidó üldözött bujkált –, midőn nyilvánosan prédikált a gyilkosok ellen, akkor már kétségkívül az életét is kockáztatta. Amikor, a kommunista terror kezdetén felszólalt a sok évszázada kultúrmissziót teljesítő egyházi iskolák államosítása ellen, amikor minden vasárnapi istentiszteleten imát mondott a törvénytelenül letartóztatott püspökért, Ordass Lajosért, amikor székkal kínálta a háza sarkán álldogáló, őt vigyázó megfigyelőt, akkor tudta, hogy a szabadságát kockáztatja. De még nem ismerte az Ávó pokolmélységeit.

Ez a figyelemre méltó szervezet egy lényeges ponton felülmúlta még ikertársát, a Gestapót is. A náci terrorintézmény válogatott rafinériával kínozott és gyilkolt, de nem zsarolta az áldozatait a hozzátartozóik életével. Feltehetőleg nem emberieségből, hanem ötlettelenségből. Egy paranoiás elme sátáni mélysége kellett ahhoz, hogy szárba szökkenjen minden kínzásoknak ez a legförtelmesebb fajtája.

Keken András megjárta ezt az ávós poklot az Andrásy út 60-ban. Soha senkinek nem beszélt arról, hogy mi történt ott vele. Nyilván aláíraták vele a kötelezvényt, hogy hallgatni fog, de aligha csupán ez tartotta vissza. Mert ha egy ember megtudja azt, hogy mi mindent lehet vele művelni minden következmény nélkül, a védekezés legcsekélyebb lehetősége nélkül, talán megsemmisülne a hite és az élethez való ereje is, „Mut zum Sein”, ahogyan az egyik kedves teológusa, Paul Tillich mondaná.

Mindszenty József prímás emlékirataiban olvashatjuk, mit tudnak művelni ezek az emberfarkasok – habár Ő, katolikus pap lévén, elesett a legszörnyűbbtől, a családdal való zsarolás lehetőségétől.

Előre bocsátani ezeket azért kellett, hogy közelebb férközzünk ahhoz a pokolhoz, amit a kommunista terror annál forróbbnak fűtött be, minél inkább tartott valakitől, – és tartania a népszerű és tisztességes emberektől kellett.

A Recsket még éppen megúszó Keken Andrást 1958-ban vették ismét elő „puhításra”. Nem akármilyen év volt ez, mert a hazaáruló gyilkos, miután minden következmény nélkül felakaszthatta Nagy Imre miniszterelnököt, valósággal vérszemet kapott, ez év őszén fogyott a legtöbb kötél Magyarországon, és hogy egy szerény személyes vonatkozást is említsek, engem is ekkor vágtak ki a gimnáziumból. Keken András mögött pedig ekkor már az Andrásy út 60-ban bevallott

* A szerző Keken Márta fia, dr. Keken András unokaöccse. Írása 2005. május 4-én kelt Budapesten.

„hazaárulásain” kívül az „Együtt az ország népével” című, 1956-os, Evangélikus Élet-beli vezércikke is állt.

Nem hiszem, hogy mindezért 8-10 évnél többet kapott volna. Mi emberek meg oly esendőek vagyunk, oly könnyen tesszük túl magunkat mások szenvedésén, bebörtönzésén, hogy méltán kell könnyörognünk Krisztus urunk megbocsátó kegyelméért. Mégis úgy gondolom, addigi életpályáját nézve, hogy nem a börtönnel való fenyegetés vette rá az együttműködési nyilatkozatra. Az viszont biztos, hogy ennek a megtagadásával véget ért volna igehirdetői pályafutása. Az is biztos, hogy ez nem csupán személyes ügy, hanem hatalmas veszteség lett volna a magyar evangélikusságnak és különösképpen a Deák téri gyülekezetnek.

A döntésének a megértéséhez ismernünk kell a kompromisszumról vallott erkölcsi felfogását. A problémát abban látja, hogy Isten parancsát négy okból nem lehet tökéletesen végrehajtani.

Az igazság és a szeretet fogalmát mi emberek nem vagyunk képesek maradéktalanul egyeztetni.

Ehhez járul a mi emberi gyengeségünk és tökéletlenségünk, „a lélek kész, de a test erőtlén”, Jézus mondása szerint.

A világ szerkezete úgy viszonylik Isten parancsához, mint a négyzet a körhöz.

A konkrét helyzet, amiben vagyunk olyan, hogy bűn nélkül semmiképpen se oldható meg, se így, se úgy.

Ezek az antinómiák, mint írja, háromféle lehetőséget hagynak: a világ megtagadását, remeteséget, mártíromságot; Isten megtagadását, az elfordulást a végre nem hajtható parancstól és az etikai kompromisszumot a „kör” és a „négyzet” között. Ő pedig úgy ítéli meg, hogy ha a fő célt, Isten országának a megvalósítását nézzük, akkor a megalkuvás a helyes magatartás. De mégis van ennek egy határa, és ez a legfőbb parancs, a szeretet. A kompromisszum semmiképpen sem árthat más embernek.

Amikor, a 30-as évek végétől, behozták az úgynevezett zsidótörvényeket, számos zsidó vélte úgy, hogy előnyszerzés végett kedvező volna megkeresztelkednie. Keken András azonban nem kért ebből a hamis konjunktúrából, és csak őszinte hitbeli meggyőződés alapján volt hajlandó bárkit is megkeresztelni. (Amiben egyetértés van közte és a nagy magyar zsidó vallásfilozófus, Tábor Béla között.)

De megváltozott a helyzet a nyilas terror idején, amikor már közvetlenül az élet került veszélybe. A 80-as évek vége táján hallottam az agg Demény Páltól, Rákosi személyes áldozatától, aki közvetlenül részt vett a zsidók mentésében, hogy „volt a Deák téren egy derék pap, Keken András, aki számolatlanul adott biankó keresztleveleket a szükséges okmányhamisításokhoz”. Ami cseppel sem volt veszélytelen, sőt a hitelveivel sem egyezett meg – de ezen a ponton érvénybe lépett a legfőbb parancs. Ezt a történetet még maga Bözsi néni, a felesége sem ismerte. Rejtőzködő ember volt tehát mindig, ami másik oldalról viszont azt jelenti, hogy nem akarta másokra hárítani a létértelmet.

De hát „jelentett”, ez tény.

Zászkaliczky Péter összefoglaló áttekintéséből láthatjuk azt, hogy miket, vagyis hogy a szeretet isteni parancsát nem szegte meg soha. Itt van viszont az emberi értelem betűje: „együttműködött”, „besúgott”.

Tekintsünk el attól, mit vesz magára, ha ezt visszautasítja, tartsuk ezt az ő személyes problémájának, ami minket, jó farizeusokat, csöppet sem befolyásol. Viszont mindenki, aki őt 1958 és 1974 között prédikálni hallotta a Deák téren, vegye tudomásul, hogy ez volt az ára.

Túl nagy ár volt? Az ő számára, azt hiszem, igen. Egy hallatlanul barátságos, emberszerető, társasági ember, aki valósággal falat kellett építsen önmaga köré, bezárkózván a prédikációiba. És valószínűleg az élete is erre ment rá.

1963-ban, midőn beütött Magyarországon a „mosoly országa”, és például én is tovább tanulhattam, a Szervek megszüntették vele a kapcsolatot. Része lehetett ebben annak is, hogy a „jelentései” az ég-egy-világon semmire sem voltak használhatók, de annak is, hogy az enyhülés eufóriájában az illetékesek szükségtelennek vélték az egészet.

1973 táján azonban megváltozott a helyzet, völgyvidéken és hegygerincen át tört előre a patkány-hadsereg.

Bandi bácsi 1974 húsvét hétfőjén lett rosszul a szőszéken és néhány héttel később meghalt a kórházban. Hatvanegyedik évében volt, eléggé egészséges, semmiféle szervi baja nem volt, és a halála orvosi szempontból érthetetlen. Bözsi néni élete végéig meg volt győződve arról, hogy meggyilkolták. Ebben a formában ez, azt hiszem, túlzás. Baráti jó kezekben, biztonságos kórházban volt, nem lett volna könnyű egy ilyen végrehajtani. És bár a Szervek lehetetlent nem ismernek, a jócselekedet kivételével, annyira azért nem volt ő kulcsfontosságú személy, hogy egy ilyen bonyolult konspirációt megért volna a likvidálása.

Ámde közvetve mégis lehet benne valami. Mert ha a patkányok akkoriban megint elővették, mint másokat, hogy folytassa a „jelentéseit”, és már nemcsak fenyegetni, hanem zsarolni is tudták, abba valóban belehalhatott.

Hogy így volt-e, azt megtudni már aligha lehet. Annyi személyeset mondhatok ennek a lehetőségéről, hogy 1973-tól fogva nagyon depressziósnak láttam, és az addigi politikai visszafogottságával éles ellentétben, szörnyen felháborodottan kelt ki a kommunista gyilkosok ellen általában, a pokolbéli titkosszolgálatok ellen pedig különösen.

Fel lehet-e használni az ő esetét arra, hogy minden besúgót, feljelentőt és Szt-tisztet fölmentsünk? Mondhatjuk-e azt, hogy „mindenki szem a láncban”, amit Illyés Gyula azonban másképp értett? Relativáljuk-e az erkölcsöt arra a szempontra, hogy éppen mi a hasznos énnekem? Mondják-e most jó lélekkel azok, akik az embertársaik életét tönkre tették, megnyomorították, hogy „nem ér a nevem”? Legyen ez a mi cseppet sem könnyű problémánk, ami joggal hasonlítható a körnégyszögesítésének a problémájához, és a törvény betűje kétségkívül nem tudja megnyugtatóan megoldani.

Bandi bácsi utolsó szavai a Deák téri szőszéken ezek voltak: „Köszönjük neked, Istenünk, hogy nem hagytál minket a halálban.”

* * *

Fehér vászonruha

Közismert tény — ugyebár — legalábbis az egyház körein belül, hogy engem mindig fölvetett a sok pénz. Aényt először a nyilasok tették közismertté. Mert ők tudták jól, hogy a gazdag zsidók ruhám minden zsebét valósággal kitömték ropogós bankókkal. Utánuk a kommunisták kiáltották világgá, hogy a zsidók példája átragadt az amerikaiakra. Ezek még túlzásba is vitték a dolgot. Már a mellényzsebembe is annyi dollárt raktak, hogy az államsegély nélkül maradt egyházi iskolákat időtlen-időig tudtam volna pénzelni, ha idejében ki nem ragadták volna őket a kezemből. De így az iskolák megmenekültek a rájuk leselkedő veszedelemtől, hogy agyonpénzelem őket.

Ebben a napnál világosabb helyzetben csak egyetlen sötét zug maradt. Úgy is mondhattam volna, hogy maradt benne egy rejtvény. Egy titok. Az tudniillik, hogy akár nyilas száj volt, akár kommunista száj volt, mely pénzbőséget bekialtotta a világba, a száj mindig ugyanazoknak az embereknek a szája volt. Ezen a rejtvényen én igazán sokat kötöttem, de nem kelt ki belőle semmi. Így még az sem áll módomban, hogy hasonlóan az elemi iskolai tankönyvek tréfás eljárásához, legalább zárójelek között, fordított betűkkel megadjam a rejtvény megfejtését. No de, bízom abban, hogy mégsem én vagyok a legokosabb ember a világon. Amit én nem tudtam megoldani, majd megoldja talán másvalaki.

A lényeg mégis csak az, hogy pénzbőségem közismert tényné vált.

Ellenben ismeretlen tény maradt — még egyházi körökön belül is —, hogy bár számolatlanul volt mindig pénzem, mégsem volt soha életemben nyárra való fehér vászon ruhám.

De még ha tudta volna is ezt az egész világ, a dolog lényegén az sem változtatott volna. Hiszen az olyan különös embernek, amilyen én is vagyok, lehet elvégre az a szenvedélye is, hogy kánikulás nyárban, amikor más ember igyekszik nehéz téli gúnyjától szabadulni, éppen abban leli kedvét, hogy alaposan kiizzassza a testét. Végre is bogaras ember van elég a föld hátán. Miért ne lehetnék éppen én is egy ezek közül?

Persze, persze! A lényeges, az ember mindig a teljes igazságot beszélje. Ezért kénytelen vagyok egy kis helyreigazítást végezni fönti megállapításomon, miszerint még életemben nem volt nyárra való fehér vászonruhám. A mondat talán ilyenféleképpen lesz egészen hiteles: Nem viseltem soha életemben olyan fehér vászonruhát, melyet szabó az én alakomra szabott.

Mert hát viseltem én fehér vászonruhát. Tizenhat-tizenhét éves koromban két ilyet is hordtam. Fölváltva persze.

Ez a dolog úgy esett, hogy életemnek ebben az időszakában háború volt. Az első világháború. Volt két bátyám. Mindketten a háborúban voltak. Ez a háború valahogyan sehogy sem akart véget érni. És mivel bátyáim mindenképpen a fronton akarták kivárni a háború végét, nem is jöttek haza. Tartósan és szívósan a fronton maradtak. Könnyű volt nekik! Katonaruhájukkal jól el voltak látva. Annál nehezebb

volt nekem. Én nem voltam ruhával sehogy sem ellátva. Tehát az igazság is azt követelte, hogy fehér vászonruhájukat én vegyem használatba. Hogy semmiféle sérelem ne származhasson, használatba vettem mindkettőjüket. Volt ebben egy kis értelem is. Idősebbik bátyám ugyanis lényegesen alacsonyabb termetű volt, mint én. Nem látszott ez meg a ruha minden részén, éppen csak a kabátujjak végén és a nadrág legeslegalsó részén. Ezt a kis hibát pompásan egyensúlyozta fiatalabbik bátyám vászonruhája. Föl kell tárnom azt a körülményt, hogy ezzel a fiatalabbik bátyámmal később hajszálpontosságig egyforma magasak voltunk. Ennek a későbbi időpontban bekövetkezett egyformaságnak ugyan nem sok hasznát láttam még a most tárgyalt időpontban. Mert most bizony még jócskán alacsonyabb voltam nála. Amikor tehát az ő vászonruhájára került a sor, mindenki, aki csak egy csöppnyi tárgyilagosságra törekedett, azonnal megállapíthatta, hogy karom is, lábam is hiánytalan kárpótlásra talált. S ha más talán el is felejtette ezt megállapítani, magam mindenestre ismételten is megállapítottam.

Őszintén szólva, meg sem tudnám mondani, mi sorsra jutott ez a két vászonruha. A hosszúra nyúló háborúnak mégiscsak vége szakadt. Még pedig késő ősszel, amikor az emberek általában nem viselnek már vászonruhát. Abban az időben én is még az általánosan bevett szokásokhoz igazodtam. Más szóval: akkor még nem voltam olyan bogaras, mint később. Mivel otthonomat az ország testéről levágták, én pedig a megmaradt csonkra menekültem — mint a fentebb mondottakból gondolni lehet — nem vászonruhában menekültem, hanem melegebb öltözetben. Így bizony a két vászonruhát sorsára hagytam.

Aztán nagyon sokáig — kerek harminchárom évig, tehát egy emberöltőig — valóban nem volt nyári vászonruhám. Sem olyan, melyet a szabó rám szabott volna, ha lett volna ilyen ruhám, sem olyan, melyet másra szabott.

Ötvenéves lettem, mire a harmadik vászonruha rám került.

De nem vághatok az események elé. Kénytelen vagyok ennél a pontnál hosszabb kitérőt csinálni. Aki meg akarja érteni harmadik vászonruhám történetét, azt barátságos szóval hívogatom, jöjjön velem erre a kitérőre. Jöjjön velem egy kis világot látni.

*

Élt az óceánon túl, Csikágóban egy Miszter Taylor nevű ember. Tőlem ugyan élhetett Csikágóban több ember is ezen a néven. De minket most kifejezetten ez az egy érdekel. Tudom, hogy személyazonosságát nem határozza meg sokkal közelebbről, ha azt is elmondom róla, hogy keresztnéve John volt, de ettől függetlenül mégis ez volt a keresztnéve. Jóképű ember volt ez a Miszter Taylor. Csak amikor a növekedés időszakában élt, egyik napon meggondolatlanul hirtelen beszüntette a növekedést. Hogy ez a kellőképpen meg nem fontolt tette bizonyos következményekkel járt, az alighanem kitűnik majd a későbbiek során.

Miszter Taylor szerelést tanult. Rendesen kitanulta a szakmáját, és amikor a saját megítélése szerint is már eleget tudott, munkára jelentkezett az egyik csikágói gyárban. Alighanem burookban született: szerencséje volt. A gyárnak éppen azon a napon volt szüksége ilyenféle szerelőre, amelyik napon ő jelentkezett. Kapott a gyár szerelőműhelyében egy csöndes munkasarkot, ahol szerényen visszahúzó-

va dolgoztatott. Ha valaki megkérdezte volna, bizonyosan boldognak is vallotta volna magát. nem is sejtette, hogy a forgandó szerencse milyen gyorsan elpártolt tőle. Azaz, valami különös előérzet nyugtalanította. Állandóan úgy érezte, mintha a gyártulajdonos szeme mindig rajta volna. És csakugyan! Ez a gyártulajdonos az egyik napon azt találta ki, hogy szegény Miszter Taylort kiemelje csöndes sarkából. Megbízta a szerelóműhely irányításával. Volt azért ebben a gyárosban azért egy kis emberség is. Átérezte, milyen boldogtalanná tehetette ezt a fiatal Johnt ez az intézkedése, és ezért fájdalomcsillapításul emelt egyet a munkabérén. Ezzel persze meglehetősen sok gondot zúdított szegény Miszter Taylorra. Eddig szinte gondtalanul élt. Hétfőtől péntekig napi nyolc órácskát dolgozott a gyárban, a szombatot és a vasárnapot pedig a barátaival töltötte el. Ettől fogva azonban még a szombatja is gondok között telt. Miszter Taylor ugyanis szerény és takarékos életmódot folytató fiatalember volt. Ezért minduntalan mutatkozott nála valamelyes el nem költött pénze. Mit tegyen vele? Lótott-futott, hogy valamibe befektesse. Kibírtó buzgalmának meglelt a gyümölcse. Végre is egy napon Csikágó egyik csinos házacskájának a tulajdonosa lett. Nem tudta szegény ember, hogy ezzel mit vesz a nyakába! Mi, akik éppen most értesülünk minderről, teljes szívből szánhatjuk ezt a szegény Taylort. Elvégre minket megkímélt a sorsunk az övéhez hasonló gondoktól, méltányos dolog tehát, hogy legalább részvétet érezzünk iránta. A házvételnél elkövette azt az egy baklövést, hogy mindenáron a gyári füsttől mentes tiszta levegőn akarta látni a házát. Meggondolatlanságának most mutatkozott meg a következménye. Rászakadt a naponkénti közlekedési költség. Ebből a bajból csak úgy tudta kihúzni magát, hogy vett egy kocsit. Persze, ezzel gondjainak egyáltalában nem szakadt vége. Valahányszor hazatért a munkájából, mindannyiszor nehéz szívvel látta, hogy ez a ház követelésekkel állt eléje. Először is az a szoba, melyet otthoni dolgozószobájának szánt. Íróasztalt, könyvespolcokat követelt. Kielégítette. Most követeléssel állt eléje a fürdőszoba. Ne tegyen neki ez a fürdőszoba soha szemrehányást, hogy kevesebb szeretetet fordított rá, mint dolgozószobájára! Azt is kielégítette hát. Megszólalt a nappali. Kielégítette. Az ebédlő. Kielégítette. Aztán a két hálószoba is. Azokat is kielégítette. A vendégszoba is hangoskodni kezdett. Kielégítette azt is. Végül a háztartási alkalmazottnak szánt szoba valósággal forradalmi hangot használt: Eszébe ne jusson valahogyan Miszter Taylornak társadalmi osztálykülönbséget kifejezni a szoba berendezésével! Kínosan vigyázott hát, hogy ilyet még rosszakarát se vethessen a szemére. Most látta csak, hogy milyen bántó az ellentét a szépen berendezett szobák és az üres konyha között. Beállított hát a konyha egyik sarkába egy villanytűzhelyt. A másik sarokba erre odakíváncozott a jégszekrény. S ha már a tűzhely villanyra jár, miért járjon másra a jégszekrény?

Vagy két esztendeig így robotolt Miszter Taylor. Modern Sziszifusznek érezte magát. Minél jobban föl akarta számolni szerencsétlen helyzetét, annál mélyebb bonyodalmakba keveredett. Mi, akik kívül állva részvéttel szemléljük a távolból ezt a küzdelmet, meg tudtuk volna neki sügni alkalmas pillanatban, hogy csak most ne hagyja el magát, mert most már csak igazán a kamra van hátra. Hiába! Az óceán nagyon széles, nem hallatszik oda a suttogásunk. Miszter Taylor pedig annyira belebonyolódott a gondjaiba, hogy úgy érezte, képtelen egymaga megbirkózni velük. Valakinek segítenie kellett!

Az állhatatlan szerencse egy pillanatra megint kegyes arcát fordította Miszter Taylor felé. Az egyik napon összevezette Miszter Taylor útját Missz Smith útjával. Missz Méry Smith útjával, akiről kitűnt, hogy elsőrendűen ért ahhoz, hogyan kell egy kamrát jól, okosan berendezni. Az is kitűnt Missz Smith Méryről, hogy nincs is más vágya az életének, csak az, hogy Miszter Taylornak segítségére legyen a kamra berendezésében. Polcokat vágattak, és együtt vitték a konzerveket, befőtteket és sok minden egyebet a kamrába. Közben pedig még az is megtörtént, hogy az egyik nagyon szép napon Missz Smithből Misziz Taylor lett.

Nem csak jószívű teremtes volt ez a kis Misziz Taylor, hanem határozottan csinos, ügyes, okos, talpraesett fehérnép. Mindössze egy elgondolkoztató tulajdonsága volt. Az ura ezen néha fönnakadt. Máskor meg kuncogott rajta. Misziz Taylor ugyanis kissé babonás volt. Másból ez nem tűnt ki, csak abból az egy dologból, hogy amikor Miszter Taylor valami ügyetlenséget követett el — tegyük föl: megbotlott a puha szőnyeg szélén, vagy esetleg étkezés közben leejtette a villáját —, s ha ilyenkor Misziz Taylor — minden erőfeszítése ellenére is — elnevette magát, tüstént erőt vett rajta a babona. Annyira, hogy valósággal belesápadt. Bizonyosra vette, hogy nem telik bele több, csupán néhány perc, és ő valami fokozott ügyetlenséget követ el. És ezt a babonát nem lehetett belőle kibeszélni. Görcsösen ragaszkodott hozzá. No de, sebj! Hiszen, ha egy asszonynak csak ennyi hibája van, attól még nem borul föl a világ!

Miszter Taylorék kis világa sem borult föl. Mint a közmondás tartja: szegények voltak, de jól éltek. Nem voltak föllengző álmaik. Soha nem zúgolódtak sorsuk ellen. Sőt, amikor az élet szabályos menetéhez igazodva, otthonukban megjelent előbb a kisebbik John, azután pedig a kisebbik Méry, még azt is el lehetett mondani róluk, hogy boldogoknak érezték magukat.

Ez volt körülbelül a helyzet Tayloréknál, amikor a nyár közeledtén fölvetődött a kérdés, hogy Miszter Taylor négyhetes szabadságát hogyan is töltsék el. Abban hamarosan megegyeztek, hogy ezt az időt nem itthon töltik, hanem valahová elutaznak. Egy pillanatra fölvetődött a gondolat, hogy esetleg átnézhetnének Európába. Hallottak arról, milyen szép magas hegyek vannak Svájcban. Ezeknek a hegyeknek a csúcsát még nyáron is hó borítja. Érdekes lehet ilyet látni. De aztán jöttek a megfontolások. Hiába no, minek is takargassák, be kell vallaniok, hogy ők bizony csak szegény emberek. Külföldre utazni pedig azt jelenti, hogy útlevelet kell váltani. Arra a különböző országok követségeitől beutazási engedélyt kell kérni. Ez mind pénzbe kerül. Nem szólva arról, hogy azokban az európai országokban hazai pénzüket is át kell váltani az ott használatos pénzre. Az ilyesmi is csak okoz bizonyos veszteséget. Ők pedig szegény emberek. Ilyen költségeket nem engedhetnek meg maguknak. Kezdték hát terveiket kisebbre fogni. Mi volna, ha itt töltenék a szabadságot az országban? Itt élnek a híres öt tó vidékének a déli csücskében. Akik körüljárták ezeket a tavakat, azok mondják, hogy utolérhetetlen élményük volt. Annyira szép ez a táj. Ebbe a gondolatba belefogóztak. Minden múltó nap estéje azt bizonyította, hogy a terv mind mélyebbre bocsátotta le gyökerét Miszter Taylor lelkébe is meg Misziz Taylor lelkébe is. Sok minden más előnye mellett még az a jó oldala is megvan ennek a tervnek, hogy megtakarításokkal lehet megoldani. Végre szegény embereknél ez nem éppen utolsó szempont. A legnagyobb megtakarítási tétel kétségtelenül a vasúti költség. Ezt abban az esetben teljesen ki lehet kapcsolni,

ha megnagyobbodott családjuk miatt nemrég vásárolt autójukon indulnak el az útra. Két legyet is ütnek egy csapásra. Mert így még a kocsit is alaposan be lehet járítani.

Miszter Taylornak szokása volt, hogy apró-cseprő kérdéseit is megtárgyalta feleségével. Az egyik napon kikérte az asszony véleményét arról a gondolatáról, hogy vajon nem volna-e az jó, ha szabadságidejére csináltatna magának egy fehér nyári vászonruhát. Mégiscsak úgy van az, hogy az ember a nyári melegben autóvezetés közben könnyen megizzad. Ilyen módon kissé meg lehetne kímélni azt a tropikáruhát, melyet nyár kezdetekor készíttetett. Misziz Taylor az ötletet igen jónak találta. Így tehát ezt a kérdést is egyetértéssel intézték el.

A szabó a ruhát indulásuk napja előtti délután — úgy, amint ígérte — pontosan szállította. Miszter Taylor aznap a vacsorához vette föl először új ruháját. Határozottan jól sikerült alkotás volt.

Ez is hozzájárult-e, nem tudom, de Tayloréknak ez az estéje igen jó hangulatban indult. A kicsinyeket már lefektették. A nagyok pedig úgy érezték magukat, mint-ha holnap indulnának nászútjukra.

Az asszony a konyhában az utolsó simításokat végezte a vacsorán. Miszter Taylor ezt az alkalmat ragadta meg arra, hogy egy csokor gyönyörű teljes-szegfűt — felesége kedvenc virágát — belevarázsolja a szép karcsú vázába. Ugyanis meglepetésnek szánta a virágot erre a gyönyörű estére. Hirtelen hallja ám, hogy már jön is a felesége. Gyors igyekezetében Miszter Taylor valahogyan fölborította a karcsú magas vázát. Vize végigömlött a frissen terített fehér aszalterítón és a futón. Rosszul sikerült műve fölött aztán olyan arccal állt, hogy az akkor belépő Misziz Taylor — bár minden idegerezét összeszedte — képtelen volt komolyságát megtartani. Hangosan fölkacagott. Csak egy pillanatra. Kacagását átmenet nélkül babonás rettegés váltotta föl. Miszter Taylor azonnal elfelejtette saját megdöbbenését, és minden igyekezetével kis asszonykáját nyugtatgatta: Ne aggódj, drágám! Meglátod, nem lesz semmi baj!

Kevés meggyőződés látszott az asszonyon, amikor asztalhoz telepedtek.

Misziz Taylor egyébként alaposan kitett magáért. Ha Miszter Taylor azt hitte, hogy csak neki jutott eszébe a meglepetés, amikor azt a szegfűcsokrot vásárolta, akkor alaposan tévedett. Mert ez az asszony, ahány fogást behozott a konyháról, ugyanannyi meglepetést is hozott. Mind kedvenc étele volt az urának. A legnagyobb meglepetést mégis akkor érte el, amikor egy tálon azt a csemegefalatot hozta be, melyet Miszter Taylor a világ összes étele közül a legjobban szeretett: finom vaddisznópecsenyét! És nem hiányzott mellőle — hiába, no, derék asszony ez kis asszonyka —, mondom, nem hiányzott, ami nélkül nem vaddisznó a vaddisznó, nem hiányzott az áfonyamártás! Ott volt az is a kecses mártásos tálacskában.

Most váratlanul hatott a babona.

A mártásos tálacska finom füle megcsusszant Misziz Taylor kezében, és teljes tartalma az urára ömlött. Az új, fehér nyári vászonruhára! Kabát elején, kabát ujján csurgott lefelé a sűrű sötét mártás.

A tálacskával együtt fölborult az est ünnepi hangulata is. Kapkodás, kefélés, mosás, súrolás indult. Az asszonyka még a könnyeit is hozzáadta a foltvízhez. De minden hiába!

Az ebédlőasztal mellett álló egyik székek támlájára ráakasztották a csúnya foltos vászonkabátot. A szomszédos székre fektették a nadrágot. Az áldásból egy kis részt az is kapott.

Misziz Taylor még az ágyban is szipogott, bár Miszter Taylor csendesítette.

Másnap korán reggel Miszter Taylor kis családjával elindult ragyogó kocsin, ragyogó verőfényben az öt tó vidékének ragyogó tájaira.

A kocsit a tropikálban vezette.

Szép kirándulás volt. Mindent elfeledtek, ami a hátuk mögött volt. Mint a boldog szegény emberek, ők is csak a mának, csak az örömnél éltek.

A negyedik hét szombatján vetődtek haza. Még szerencse, hogy az ebédlőasztal melletti székeken a foltos fehér vászonruha fogadta őket. Különben azt kellett volna hinnük, hogy ezt a négy hetet csak álomban élték át. A vászonruha hirdette, hogy a valóságban járnak. Szinte hálát éreztek a ruha iránt.

Az igazi hálaérzet Taylorékat másnap elvezette a templomba. Ott megköszönték Istennek életük eddigi boldogságát és ezt a gyönyörű négy hetet is.

Ezen az istentiszteleten szerepeltem én is. A nevemmel szerepeltem. A hirdetések során a pap tudomására adta a híveknek az örömhírt, hogy börtönömből kiszabadultam. Mert hát ott túl az óceánon szerettek engem, és meg is tartottak szeretetükben.

Mikor Taylorék a templomból hazaérkeztek, még egyre én jártam az eszükben. Aggodalmaskodtak értem. Most már nem a puszta életemért aggodalmaskodtak, mint eddig olyan sokszor. Hanem a kérdés, mely most újra meg újra fölvetődött bennük, az volt, hogy vajon nem fogytak-e el azok a számolatlan dollárok, melyekkel annakidején sok társukkal együtt ők is elláttak. Szeretetükben azon töprengtek, hogyan segíthetnének meg engem. Pénzre most nem mertek gondolni. Hiszen jól tudták, hogy ez hozta rám a bajt. Új ruhára sem mertek gondolni. Az félreérthetetlen bizonyítékot szolgáltatna arra, hogy az ügynökösködést továbbra is folytatom. Javában tartott még a nyár, azért úgy határozták, hogy a legalkalmasabb segítség az lesz, ha elküldik nekem a póru! járt fehér vászonruhát. Ez csak nem lehet ügynöknek a bére! Ez csak nem keltegethet gyanút!

*

Így jutottam életem harmadik vászonruhájához.

Mint látható: ezt nem rám szabták. Ezt Miszter Taylorra szabták.

Valahol írásom elején homályosan céloztam arra, hogy idővel alighanem ki fog tűnni, milyen következményekkel járt Miszter Taylor meggondolatlansága, hogy ifjúsága idején beszüntette az egyik pontnál a növekedést. Kérem: itt és most tűnik ki!

A vászonruha nadrágján széles hajtóka volt. Ezt itthon leengedtük. Így a nadrág megkapta a tűrhető hosszúságot. Probléma inkább a kabátnál támadt. Azért most igyekszem ezt a problémát gyümölcsöztetni. Azt az újítási javaslatot tettem az óceánon túli szabóknak, hogy a nyári vászonruha kabátujjára is szereljenek olyanféle hajtókat, amelyet a nadrágjára szoktak szerelni. Ennek az újításnak ilyen magamféle emberek alkalmilag jó hasznát láthatnák.

En persze nem értem rá, hogy megvárjam, amíg a szabók döntenek újítási javaslatomról. Nekem gyorsan kellett határoznom.

Leleményességért nemhogy az óceánon túlra nem megyek, de még a szomszéd-
domig se fáradok. Úgy oldottam meg ezt a fogas kérdést, hogy — ugyebár: amikor
az ember vászonruhát visel, olyankor általában nyár szokott lenni — panyókára
vetve viselem a kabátot. Így az emberek bajosan tudják összemérni a karom hos-
szát a kabát ujjának hosszával. Lehet ugyan, hogy ez az egész leleményesség telje-
sen fölösleges óvintézkedés részemről. Az emberek talán észre sem vennék azt az
aránytalanságot, amely felső végtagjaim és kabátujjam között kétségtelenül fön-
náll. Őket — tudniillik az embereket — lekötik a foltok. Olyan jókat mosolyognak
ezeken a foltokon. Mosolyuk csöppet sem izgat. Azt ellenben őszintén meg kell
vallanom, hogy az viszont módfelett izgat, hogy vajon mit gondolnak az emberek
ezekről a foltokról. Izgat, mert ezt az egyet nem tudom.

Azzal szoktam ilyenkor csendesítgetni magamat, hogy én is csak ember vagyok.
Márpedig olyan ember nincsen a földön, aki mindent tudna. Az egyik ezt tudja, a
másik a másik dolgot tudja. Én éppen ezt nem tudom. Nem végzetes ez. No meg
aztán ott van kiegyenlítőnek vagy kárpótlónak az a határozott tudásom, melyet
Taylorék felől sikerült szereznem. Azt tudom ugyanis Taylorékról, hogy elsőrendű
emberismeretük van. Sohasem láttak. Sohasem beszéltek velem, és mégis olyan
tökéletes pontossággal tudták, hogy én már kora ifjúságom ideje óta kifejezetten
az olyan fehér nyári vászonruhát szeretem viselni, amelyen az emberek jól nevet-
hetnek.

Budapest, 1955. július 8.

***

Kertész Eszter

Asztal

Tudom, elképzelhetetlen:
asztal, melynél nemcsak ketten,
de százan vagy akárhányan
ülnek egyszer majd mellettem —
(mégis ilyet próbálok elgondolni,
mert sóvárgásom elviselhetetlen
mindazok után, utánatok)
kiket végleg megszerettem.

Híreink

Örömmel értesültünk arról, hogy a Nemzeti Kegyeleti Bizottság D. Ordass Lajos püspök sírját védetté nyilvánította. A védettség 2054-ig tart.

*

A hévízgyörki gyülekezet D. Dóka Zoltán halálának ötödik évfordulójára emléktáblát állít volt lelkésze tiszteletére. Az emléktábla felavatása október 23-án, vasárnap délután 3 órakor lesz Hévízgyörkön. Erre az alkalomra a gyülekezet mindenkit szeretettel vár.

*

A hévízgyörki gyülekezet kiadásában újból megjelent Dóka Zoltán Márk evangéliuma című kommentárja. A könyv a hévízgyörki lelkészi hivatalban, ill. Budapesten a Huszár Gál könyvesboltban (Deák tér 4.) kapható.

*

Megértésüket kérve közöljük olvasóinkkal, hogy legtöbb kiadványunk árát ez év közepétől kénytelenek voltunk fölemelni. Mostani számunk hátsó belső borítóján már a július 1-jétől érvényes árak olvashatók.

***

Hibaigazítás

Előző számunkba (2005. NYÁR) sajnálatos technikai hiba folytán több értelemzavaró hiba került.

A késlekedés évtizede c. cikkben a 28. oldalon az alábbi jegyzetek helyesen:

⁵¹ „1989 közepén az operatív nyilvántartóban 164900 név szerepelt.” Az ügynökbeszervezés még 1989-ben is gőzerővel folyt <http://hvg.hu/20050303beszervezes.aspx> (2005.03.03.)

⁵³ www.angelfire.com/zine2/szakerto90 (2005.02.28.)

⁵⁴ Frenkl Róbert: nem voltam ügynök, csak együttműködtem az államapparátussal www.hirado.hu (2005.03.04.)

⁵⁷ Az 56-os Intézet egy teljes ügynöklistára készül www.origo.hu/itthon/20050214atorteneszek.html (2005.03.02.)

Fény és árnyék egy püspök lámpásánál c. cikkben a 42. oldalon kimaradt az alábbi jegyzet:

⁵ Kapi: Lámpás, 664. o.

A hibákért a cikkíróktól bocsánatot, olvasóinktól elnézést kérünk.

A szerkesztő

Zusammenfassung

Als Einleitung unserer Herbstfolge lesen wir die Andacht von Lajos Ordass aufgrund Mt 6, 14.

Wir gedenken zwei Jahresfeiern: vor 60 Jahren wurde Lajos Ordass zum Bischof gewählt; vor 100 Jahren wurde Jenő Virág geboren. Vor hundertzwanzig Jahren am 19. August 1885 wurde Werner Elert, der berühmte, doch oft umstrittene, Erlanger lutherischer Professor der Theologie, geboren. Die Denkschrift von Gábor Ittész trachtet die in Zusammenhang mit Elert bestehenden Missverständnisse und falsche Beurteilungen zu heben.

Der Pfarrverein Fraternitas hat am 16. April in Győr eine Zusammenkunft veranstaltet, deren Thema die diakonische Theologie war. Dorottya Isó's Vortrag hiess: "Die unter uns lebende diakonische Theologie", Dr. Sándor Cserhádi sprach über den gültigen Nachlass der diakonischen Theologie, der Titel des Vortrages von Gábor Ittész war: "Wie betrachte ich heute die diakonische Theologie".

In unserer Spalte "Rechenschaft" beschäftigt sich Frau Katalin Mirák Zászkaliczky mit den geschichtsforscherlichen Problemen der sog. Geheimagentenfrage. Nachher bringen wir den Schlussteil des Artikels von Péter Zászkaliczky "Geheimagentenfrage in der Vergangenheit der Gemeinde Deák tér" und mit demselben Thema, d. h. mit der Rolle von Pfarrer Dr. András Keken, beschäftigt sich auch der Artikel von Endre Miklóssy.

Zum Schluss unserer Folge steht die Erzählung von Lajos Ordass: "Das weisse Leinenkleid". Auch einige Gedichte von Eszter Kertész befinden sich in unserer jetzigen Nummer.

Summary

The autumn issue opens with a short sermon on Matthew 6:14 by Bishop Lajos Ordass.

We commemorate two anniversaries: Lajos Ordass became bishop 60 years ago and Jenő Virág was born 100 years ago. Werner Elert, the famous yet controversial Lutheran professor of theology in Erlangen, Germany, was born 120 years ago, on 19th August 1885. Gábor Ittész's commemorative piece seeks to dispel misunderstandings and misinterpretations surrounding Elert.

On 16th April, the Fraternitas Circle of Pastors organized a symposium in Győr on the 'theology of diakonia.' Dorottya Isó gave a lecture on 'The Theology of Diakonia Still Surviving among Us,' Dr Sándor Cserhádi on 'The Valid Heritage of the Theology of Diakonia,' and Gábor Ittész on 'How I See the Theology of Diakonia Today,' all of which are reproduced in this issue.

In our 'Reckoning' series, Katalin Mirák Zászkaliczky takes a historian's approach to the problems of the 'question of secret agents,' so called. That is followed by the concluding part of Péter Zászkaliczky's paper on 'The Question of Secret Agents in the Past of the Deák Tér Congregation.' Endre Miklóssy deals with the same set of issues, including the role of Dr András Keken.

This issue, in which poems by Eszter Kertész are also published, concludes with 'White Linen Dress,' a short story by Lajos Ordass.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Dr. Cserháti Sándor ny. teol. tanár

Isó Dorottya lelkész

Ittész Gábor ny. lelkész

Kertész Eszter tanár

Miklóssy Endre építészmérnök

+ *D. Ordass Lajos* püspök

Ifj. Zászkaliczky Pálné Mirák Katalin történész

Zászkaliczky Péter ny. lelkész

Budapest

Veszprém

Győr

Fót

Budapest

Budapest

Budapest

Fót

***

Szeretettel ajánljuk Olvasóink figyelmébe alábbi kiadványainkat:

<i>Ordass L.:</i>	Nem tudok imádkozni	700,-
<i>Ordass L.:</i>	A keresztfá tövében, Nagyheti áhítatok	300,-
<i>Ordass L.:</i>	Vádirat, Korrajz	50,-
<i>Ordass L.:</i>	Jó hír a szenvedőknek, Prédikációk	700,-
<i>Ordass L.:</i>	Akikkel az Úton találkoztam	500,-
<i>Ordass L.:</i>	Gondolatok a Filemon levél olvasása közben	100,-
<i>Giertz Bo-Ordass:</i>	Hitből élünk	600,-
<i>Ordass-Lyngar:</i>	A fákllya, Ifjúsági áhítatoskönyv	450,-
<i>Terray L.:</i>	Nem tehetett mást, Ordass Lajos életútja	250,-
<i>Scholz L.:</i>	Tisztítsd meg szívedet	250,-
<i>Scholz L.:</i>	Két sugárzó igazgyöngy, Írásmagyarázat	300,-
<i>Scholz L.:</i>	Elveszett és megtaláltatott	150,-
<i>Sólyom J.:</i>	Hiszem-tudom, Bevezetés az egyház tanításába	400,-
<i>Boleratzky L.:</i>	Aki mindvégig állhatatos maradt	600,-
<i>Virág Jenő:</i>	Dr. Luther Márton önmagáról	850,-
<i>Luther M.:</i>	14 vigasztaló kép	250,-
<i>Botta I.:</i>	Dévai Mátyás, a magyar Luther	200,-
<i>Vajta V.:</i>	Hít és élet összecsengése	50,-
<i>Jung E.:</i>	Hogyan vezessem a vasárnapi iskolát?	450,-
<i>Maróthy J.:</i>	Szegények szíve, Novellák	700,-
<i>Kendei-Newman:</i>	Jöjj Jézushoz! Evangelizáló füzet	150,-
<i>Rózse I.:</i>	A halál árnyékának völgyében	500,-
<i>Boleratzky L.:</i>	A miskolci evangélikus jogakadémia	50,-
<i>Boleratzky L.:</i>	A miskolci jogakadémia tanárai	200,-
<i>Boleratzky L.:</i>	Evangélikus egyházjog I.+II. r.	1.700,-
<i>Kaj Munk:</i>	Három dráma	600,-
<i>Böröcz S.:</i>	Kiáltás a mélyből	1.400,-
<i>Ittész J.:</i>	Az evangélium hullámhosszán, Vasárnap reggeli meditációk	500.-

A Keresztyén Igazság évi előfizetési díja 1.200,- Ft.

Külföldre 10€ . Egy szám ára 300,- Ft.

Folyóiratunk és kiadványaink megrendelhetők:

Ordass Lajos Baráti Kör

1114 Budapest, Bocskai út 10.

Postacím: 2151 Fót, Ibolyás u. 3/A.

